Marta Stanisławska

Kreatywna rachunkowość a manipulacja danymi

2.

Marta Stanisławska, *Kreatywna rachunkowość a manipulacja danymi*

Copyright © Marta Stanisławska 2019
Copyright © Wydawnictwa Drugie 2019

Warszawa 2019

ISBN: 978-83-8022-036-2

Redakcja: Dział Redakcji Wydawnictw Drugich
Korekta: Monika Marczyk
Redakcja techniczna: Katarzyna Kowalska

Projekt graficzny i skład: Alicja Kobza (alicjakobza.com)

Wydawca:

Wydawnictwa Drugie
ul. Mazowiecka 11/49
00-052 Warszawa
facebook.com/WydawnictwaDrugie
www.wydawnictwadrugie.pl

Recenzje:

dr hab. Józef Pfaff, prof. Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach
dr hab. inż. Edward Wiszniowski, prof. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

SPIS TREŚCI

WSTĘP 9

ROZDZIAŁ 1

TEORIA KREATYWNEJ RACHUNKOWOŚCI W KONTEKŚCIE MANIPULACJI DANYMI FINANSOWYMI 15

1.1. KREATYWNA RACHUNKOWOŚĆ I MANIPULACJA DANYMI FINANSOWYMI – ASPEKT HISTORYCZNY 17
1.2. ROLA PRAWA BILANSOWEGO I PODATKOWEGO W KREOWANIU INFORMACJI O SYTUACJI MAJĄTKOWEJ I FINANSOWEJ JEDNOSTKI GOSPODARCZEJ 41
1.3. ROLA SYSTEMU RACHUNKOWOŚCI W KREATYWNEJ MANIPULACJI DANYMI 47

ROZDZIAŁ 2

ZASADY RACHUNKOWOŚCI W KREATYWNEJ MANIPULACJI DANYMI 53

2.1. ISTOTA ZASAD RACHUNKOWOŚCI 55
2.2. NARUSZANIE ZASAD RACHUNKOWOŚCI W KREATYWNEJ MANIPULACJI DANYMI 65
2.3. POLITYKA RACHUNKOWOŚCI A KREATYWNA MANIPULACJA DANYMI WEDŁUG POLSKIEGO PRAWA BILANSOWEGO 70
2.4. ETYKA ZAWODOWA A KREATYWNA MANIPULACJA DANYMI 78

ROZDZIAŁ 3

KREATYWNA MANIPULACJA DANYMI – ISTOTA ZAGADNIENIA I KRYMINALIZACJA 83

3.1. KONCEPCJA PRZESTĘPSTWA GOSPODARCZEGO W POLSKICH REGULACJACH PRAWNYCH 85
3.2. MIĘDZY MANIPULACJĄ A OSZUSTWEM I PRZESTĘPSTWEM PRZECIWKO OBROTOWI GOSPODARCZEMU 91
3.3. DELIKTY W RACHUNKOWOŚCI 104
3.4. PROJEKT ZMIAN OBOWIĄZUJĄCYCH PRZEPISÓW W ZAKRESIE ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ 109

ROZDZIAŁ 4

MANIPULACJA DANYMI FINANSOWYMI W SPRAWOZDANIU FINANSOWYM 117

4.1. ADEKWATNOŚĆ POMIARU DANYCH W SPRAWOZDANIU FINANSOWYM 119
4.2. MANIPULACJA DANYMI A OPTYMALIZACJA PODATKOWA 135
4.3. KREATYWNA MANIPULACJA DANYMI W PRZEDSIĘBIORSTWIE ŚWIADCZĄCYM USŁUGI INFORMATYCZNE 143
4.4. KREATYWNA MANIPULACJA DANYMI W PRZEDSIĘBIORSTWIE ŚWIADCZĄCYM USŁUGI GASTRONOMICZNO-HOTELARSKIE 152
4.5. KREATYWNA MANIPULACJA DANYMI W PRZEDSIĘBIORSTWIE ŚWIADCZĄCYM USŁUGI NAJMU 174

ZAKOŃCZENIE 185
BIBLIOGRAFIA 187
SPIS TABEL 199
SPIS RYSUNKÓW 200
SPIS WYKRESÓW 201

Mojej Mamie

Można oszukiwać część społeczeństwa przez cały czas
i wszystkich przez pewien czas,
ale nie można ciągle oszukiwać wszystkich.

Abraham Lincoln

W ostatnich latach – w Polsce i na świecie – mamy do czynienia z zakrojonymi na szeroką skalę skandalami księgowymi, czego przykładem są afery wokół firm: Enron, Xerox, Ahold, Parmalat, WorldCom, Amber Gold, Stocznia Szczecińska oraz Warszawska Grupa Inwestycyjna. Osoby świadczące usługi księgowe, czy to na podstawie zatrudnienia w ramach umowy o pracę, czy też prowadząc własną działalność gospodarczą, winny wykazywać najwyższy stopień profesjonalizmu, nie tylko w kontekście znajomości przepisów prawa i zasad rachunkowości, ale również norm etycznych. Podejmowanie czynności, które powodują nierzetelne odzwierciedlenie sytuacji majątkowej jednostki w sprawozdaniu finansowym, jest w pełni nieetyczne i stanowi swoiste zagrożenie dla stabilności i funkcjonowania danego przedsiębiorstwa. Działania mające na celu obejście przepisów prawnych, choć wydają się w krótkiej perspektywie przynosić korzyści ekonomiczne, to w dłuższym okresie przyczyniają się najczęściej do osłabienia wizerunku firmy, utraty zaufania, a nierzadko do bankructwa i upadłości. Wpływają też niekorzystnie na postrzeganie zawodów prawnych i ekonomicznych, osłabiając jednocześnie ich rangę społeczną jako zawodów zaufania publicznego. Przede wszystkim księgowi, doradcy podatkowi oraz prawnicy, a wraz z nimi kadry zarządzające i właściciele firm, są odpowiedzialni za niewłaściwą prezentację wyników finansowych przedsiębiorstw.

W literaturze przedmiotu temat związany z manipulacją danymi finansowymi (choć jest powszechnie znany w środowiskach akademickich) nie został szczegółowo opracowany. Do tej pory nie podjęto próby stworzenia modelu, który posłużyłby do wykrycia w sposób bezsprzeczny i pewny manipulacji księgowych; wykrywanie przestępstw

i zapobieganie im jest wyjątkowo niskie, a wręcz przypadkowe. Podobne działania winny być zaplanowane i wdrożone przez organizacje, które są wyposażone w odpowiednie narzędzia do walki z oszustwami i nadużyciami zarówno finansowymi, jak i pozafinansowymi.

Ponadto brak jest pełnej zgodności co do definicji prawnej manipulacji. Ogrom dylematów interpretacyjnych przysparza kwestia rozumienia instytucji manipulacji i oszustwa księgowego. Istnieje też trudność w wyznaczeniu granicy pomiędzy manipulacją, kreatywną manipulacją i kreatywną rachunkowością a oszustwem i agresywną rachunkowością. Wytyczenie sztywnej granicy pomiędzy właściwym a niewłaściwym stosowaniem zasad i polityki rachunkowości, pomiędzy sprawozdaniem finansowym zawierającym sfałszowane wyniki a takim, które jedynie przedstawia je w inny, ale dozwolony prawnie sposób, wydaje się wręcz niemożliwe. Jakie są powody braku wychwytywania oszustw księgowych przez biegłych rewidentów i audytorów wewnętrznych? Czy system kontroli wewnętrznej i zewnętrznej działa we właściwy sposób oraz czy należałoby zmienić procedury, tak aby możliwie najskuteczniej zabezpieczyć interes odbiorców zewnętrznych sprawozdań finansowych? Kim są osoby manipulujące wynikiem finansowym lub na czyje działają zlecenie – to zagadnienie wydaje się być kluczową kwestią dla poznania słabych punktów w mechanizmach kontroli, które stosują przedsiębiorstwa, a także dla identyfikacji pobudek działania osób odpowiedzialnych za nadużycia. Kolejnym aspektem jest analiza konsekwencji dla osób zaangażowanych w te działania i odpowiedzialności organizacyjnej, dyscyplinarnej, karnej i karnoskarbowej.

Manipulacja danymi i informacjami finansowymi jest zatem tematem atrakcyjnym zarówno pod względem teoretycznym, jak i praktycznym, a niniejsza książka stanowi próbę jego kompleksowej analizy w kontekście polskich regulacji prawnych – na tle historycznym, normatywnym, statystycznym i pragmatycznym – oraz oceny modelu normatywnego. Przyjęłam zamienne stosowanie pojęć manipulacja danymi oraz manipulacja informacjami, ponieważ ich rozróżnianie nie odgrywa kluczowej roli w zrozumieniu omawianej problematyki.

Niezależnie od wątpliwości teoretycznoprawnych związanych z tytułowym zagadnieniem, główna teza mojej rozprawy brzmi następująco: **Stosując zasady rachunkowości i działając zgodnie z prawem, można manipulować danymi finansowymi jednostki gospodarczej.**

Dla zweryfikowania słuszności postawionej tezy przyjęłam następujące **tezy cząstkowe**:

- nie wszystkie działania uznawane za kreatywną rachunkowość i manipulację danymi finansowymi stanowią czyny zabronione,
- pojęcia: manipulacja danymi, kreatywna rachunkowość oraz oszustwo księgowe nie są ze sobą tożsame, bowiem zawierają nie tylko elementy wspólne, ale i rozłączne, w zależności od charakteru działania osób, które mają wpływ na system rachunkowości w jednostce gospodarczej,
- obowiązujące zasady rachunkowości oraz przyjęta przez jednostkę gospodarczą polityka rachunkowości odgrywają doniosłą rolę w aspekcie zarówno stosowania i zapobiegania, jak i wykrywania manipulacji danymi finansowymi,
- określenie granic manipulacji, oszustwa i przestępstwa księgowego odgrywa kluczową rolę w penalizacji powyższych czynów,
- identyfikacja i wykrycie działań o charakterze manipulacji implikuje wskazanie metod manipulacji danymi finansowymi jednostki gospodarczej,
- dobór odpowiednich metod prezentacji danych i polityki rachunkowości ma wpływ na wynik finansowy w sprawozdaniu finansowym jednostki gospodarczej.

Głównym celem książki jest: **Badanie możliwości kreatywnej manipulacji informacjami finansowymi podmiotu gospodarczego w Polsce**. Aby go osiągnąć, należy rozstrzygnąć wszelkie wątpliwości związane z prowadzeniem ksiąg rachunkowych według ogólnie przyjętych norm prawnych i zasad rachunkowości. Wobec powyższego za **cele cząstkowe** uznałam:

- wyjaśnienie, czym jest kreatywna rachunkowość,
- określenie, jakie jest miejsce i rola zasad prawa bilansowego i prawa podatkowego w kreatywnej manipulacji danymi,
- określenie, jakie miejsce zajmuje system rachunkowości i jaka jest jego rola w kreatywnej manipulacji danymi,
- określenie znaczenia zasad rachunkowości w kreatywnej manipulacji danymi,
- wyjaśnienie znaczenia manipulacji i wskazanie sytuacji, w których manipulacja danymi finansowymi narusza zasady rachunkowości,
- wskazanie roli polityki rachunkowości w kreatywnej manipulacji danymi,

- wskazanie granicy pomiędzy przestępstwem a manipulacją,
- określenie odpowiedzialności karnej i zawodowej w zakresie kreatywnej manipulacji,
- określenie wpływu manipulacji danymi finansowymi na prezentowany wynik finansowy i obraz majątkowy oraz finansowy jednostki.

Analiza powyższych zagadnień oraz przeprowadzone rozważania mają stanowić kanwę do sformułowania wniosków *de lege lata* i postulatów *de lege ferenda*.

Jak twierdził Adam Podgórecki, rozwój nauk prawnych nie będzie posuwał się naprzód wyłącznie poprzez rozmyślania spekulatywne; jedynie w połączeniu z wiedzą empiryczną można przyczynić się do rozwoju teoretycznego[1]. Podobnie jest z nauką rachunkowości, a także analizą występujących w tej nauce zjawisk oraz obowiązujących przepisów, z naciskiem na ich funkcje i cele. Analiza ta wymaga konfrontacji stanu funkcjonującego w obrocie gospodarczym z przepisami i regulacjami prawnymi[2].

Aby uzyskać odpowiedzi na postawione pytania dokonałam analizy literatury krajowej i zagranicznej z zakresu rachunkowości i prawa, a także przeglądu aktów prawnych i dokumentów wewnętrznych jednostek prowadzących działalność gospodarczą. Przeprowadziłam również badania analizy dokumentów w wybranych jednostkach. Zastosowałam metodę indukcji i dedukcji. Prezentowane dane w badaniach empirycznych pochodzą z dokumentów źródłowych uzyskanych od wybranych jednostek oraz wywiadów z kierownictwem szczebli zarządzających.

Z pełną świadomością zrezygnowałam z metody prawnoporównawczej. Przesądziły o tym zarówno temat rozprawy, jak i założenia badawcze. Przedmiotem badań jest analiza polskich rozwiązań prawnych, natomiast przeprowadzenie analizy prawnoporównawczej, która miałaby spełniać wymogi metodologiczne badań, wymagałoby wszechstronnej analizy większej liczby obcych systemów prawnych i ich zastosowa-

1 A. Podgórecki, *Badania spekulatywne i empiryczne w prawie* [w:] *Zarys socjologii prawa,* A. Podgórecki (red.), PWN, Warszawa 1971, s. 22 i n.

2 S. Zawadzki, *Z problematyki badań empirycznych w naukach prawnych*, PiP, 1966, nr 3, s. 563 i n.

nia w praktyce, co spowodowałoby nadmierne rozbudowanie rozprawy, a zatem – odejście od jej głównego celu.

Książka składa się z czterech rozdziałów. Pierwsze dwa obejmują analizę teoretyczną, mają charakter wprowadzający i dotyczą ogólnej charakterystyki tematu kreatywnej rachunkowości oraz kreatywnej manipulacji danymi. Rozdział trzeci został poświęcony kryminalizacji manipulacji. Rozdział czwarty dotyczy przeprowadzonych badań na wybranych jednostkach gospodarczych.

Celem **rozdziału I** jest przedstawienie zjawiska kreatywnej rachunkowości od strony teorii oraz historii rachunkowości i podatków. Wskazano w nim istotę pojęć, określono cechy i koncepcje działań związanych ze stosowaniem elementów kreatywnej rachunkowości. Dokonano analizy historycznej zjawiska kreatywnej rachunkowości oraz określono wzajemne powiązania pomiędzy poszczególnymi działami systemu rachunkowości. Przedstawiono różnice pomiędzy prawem bilansowym a prawem podatkowym.

W **rozdziale II** zaprezentowano zasady i standardy rachunkowości z perspektywy stosowania kreatywnej rachunkowości. Pokazano ich wpływ na politykę rachunkowości w jednostce gospodarczej. Przedstawiono także oddziaływanie etyki zawodowej na kreatywną manipulację danymi.

Rozdział III dotyczy fałszowania sprawozdań finansowych. Opisano w nim istotę zjawiska oraz zakres kryminalizacji manipulacji. Określono granice manipulacji i oszustwa. Podjęto próbę definicji przestępstwa księg owego oraz analizy odpowiedzialności karnej za popełnienie oszustwa księgowego. Poruszono kwestię wprowadzenia penalizacji czynności polegających na obrocie „pustymi" fakturami, które mogą przyczynić się do uszczuplenia należności publicznoprawnych.

Rozdział IV obejmuje pomiar manipulacji danymi finansowymi; jest syntezą rozważań przeprowadzonych w pierwszych trzech częściach. Przedstawiłam w nim przykłady zastosowania kreatywnej rachunkowości i manipulacji danymi finansowymi. Zaprezentowałam uzyskane wyniki badań empirycznych. Dokonałam analizy skali i struktury zaistniałego zjawiska manipulacji księgowej w Polsce. Badaniem objęłam trzy jednostki prowadzące pełne księgi rachunkowe, które działają na rynku polskim w sektorze usługowym.

Przedsiębiorstwa, które brały udział w badaniu, nie wyraziły zgody na opublikowanie elementów sprawozdań finansowych ani żadnych

innych danych związanych z prowadzoną przez nie działalnością gospodarczą, natomiast przyzwoliły na opublikowanie metod dozwolonych prawem w zakresie możliwości prezentacji informacji w sprawozdaniach finansowych, które zniekształcają obraz rzetelnego i zgodnego z rzeczywistością stanu majątkowego jednostek.

W badaniach empirycznych ujęłam zdarzenia, które miały miejsce w latach 2011–2015. Wyniki finansowe dotyczyły nie tylko zdarzeń bieżących, ale także zdarzeń długoterminowych, które mają kluczowe znaczenie dla przyszłości funkcjonowania jednostek w obrocie gospodarczym. Część teoretyczna została przedstawiona według stanu prawnego na 31 grudnia 2016 roku.

TEORIA KREATYWNEJ RACHUNKOWOŚCI W KONTEKŚCIE MANIPULACJI DANYMI FINANSOWYMI

1.1. KREATYWNA RACHUNKOWOŚĆ I MANIPULACJA DANYMI FINANSOWYMI – ASPEKT HISTORYCZNY

→ s. 17

1.2. ROLA PRAWA BILANSOWEGO I PODATKOWEGO W KREOWANIU INFORMACJI O SYTUACJI MAJĄTKOWEJ I FINANSOWEJ JEDNOSTKI GOSPODARCZEJ

→ s. 41

1.3. ROLA SYSTEMU RACHUNKOWOŚCI W KREATYWNEJ MANIPULACJI DANYMI

→ s. 47

KREATYWNA RACHUNKOWOŚĆ I MANIPULACJA DANYMI FINANSOWYMI – ASPEKT HISTORYCZNY

Przede wszystkim trzeba zdefiniować takie pojęcia, jak: kreatywna, agresywna, oszukańcza rachunkowość, inżynieria rachunkowości, a także oszustwo księgowe i kreatywna manipulacja. Za kreatywną rachunkowość należy uznać działanie polegające na celowym wprowadzaniu w błąd użytkowników sprawozdań finansowych, poprzez zniekształcanie rzeczywistej sytuacji finansowej jednostki gospodarczej[3]. W pozytywnym znaczeniu można rozumieć to pojęcie jako sztukę właściwego wyboru instrumentów polityki rachunkowości[4]. Agresywna rachunkowość jest świadomym i celowym działaniem polegającym na prowadzeniu rachunkowości w sposób niewłaściwy i sprzeczny z prawem[5]. Z kolei pod pojęciem rachunkowość oszukańcza kryją się działania o charakterze przestępczym, polegające na fałszowaniu sprawozdań finansowych. Inżynieria rachunkowości odróżnia się od kreatywnej rachunkowości paradygmatem zmienności, bowiem polega na zmianach wtórnych, a nie dodawaniu nowych wartości (jak w przypadku rachunkowości kreatywnej) do istniejącego stanu rzeczywistego[6]. Oszustwo księgowe nosi znamiona czynu zabronionego,

3 J. Gad, M. Michalak [w:] *Ustawa o rachunkowości. Komentarz*, E. Walińska (red.), Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 177.

4 T. Lis, *Wybrane przypadki kształtowania polityki bilansowej – zastosowanie kreatywnej rachunkowości,* Publikacje Elektroniczne ABC, https://sip.lex.pl/#/publikacja/469853765 (1.12.2016)

5 K. Schneider, *Błędy i oszustwa w dokumentach finansowo-księgowych*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007, s. 231.

6 L. Michalczyk, *Rola inżynierii rachunkowości w kształtowaniu wyników finansowych przedsiębiorstwa. Rachunkowość wariantowa i odwrócony proces decyzyjny*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 32.

zdefiniowanego w przepisach karnych, w związku z czym należy je rozumieć jako celowe działanie, które doprowadza do niekorzystnej sytuacji m.in. użytkowników sprawozdań finansowych. Kreatywna manipulacja, na potrzeby niniejszej pracy, interpretowana jest jako działanie dopuszczone przepisami prawa i oznacza wykorzystanie wiedzy oraz uregulowań prawnych w taki sposób, aby osiągnąć założone przez przedsiębiorstwo cele gospodarcze.

Kreatywna rachunkowość to zjawisko powszechne, znane na całym świecie. Ostatnie lata dowodzą stosowania jej metod przez duże korporacje amerykańskie, a – jak zauważył Piotr Gut – w obliczu globalizacji mechanizm kreatywnej księgowości jako choroba zapewne nie zna granic[7]. O ile brak granic kreatywnej rachunkowości nie budzi moim zdaniem żadnych wątpliwości, o tyle uznanie tego zjawiska za chorobę wydaje się przesadne. Postrzeganie kreatywnej księgowości w sposób negatywny wynika z błędnego utożsamiania jej z działaniem niedozwolonym przez prawo. Jedynie patrząc z perspektywy użytkowników informacji ekonomicznej, można przychylić się do poglądu, że w wyniku działań i mechanizmów kreatywnej rachunkowości zostają oni wprowadzeni w błąd. Mimo to analiza tego zjawiska wymaga szerszego oglądu, a jego ocena wyłącznie z perspektywy użytkowników informacji jest niepełna, przez co utożsamienie go z chorobą jest niesłuszne.

Kluczem do zrozumienia procesów zachodzących w kreatywnej księgowości jest ich właściwa analiza, która polega na odkrywaniu z odpowiednim wyprzedzeniem zamiarów i potrzeb księgowych oraz innych użytkowników informacji płynących z systemu rachunkowości[8]. John A. Marino podkreśla, że światowe kryzysy gospodarcze związane z udzielaniem pożyczek obciążonych wysokim ryzykiem oraz raporty i opinie audytorów na temat kondycji i sytuacji majątkowej i finansowej jednostek gospodarczych stanowią podstawę do nowego

7 P. Gut, *Kreatywna księgowość a fałszowanie sprawozdań finansowych*, C.H. Beck, Warszawa 2006, s. 1.

8 C. Park, *Thought Processes in Creative Accounting*, „The Accounting Review", 1958, nr 33/3, s. 444, tłumaczenie własne.

spojrzenia na problem stosowania kreatywnej rachunkowości przez przedsiębiorców[9].

Choć zdecydowana większość firm przedstawia swoje wyniki finansowe w sposób rzetelny i uczciwy, znaczna ich część stosuje elementy kreatywnej rachunkowości w celu zatajenia prawdy i ukrycia faktycznie osiąganych wyników. Stosowanie dozwolonych prawem metod kreatywnej rachunkowości w celu uzyskania korzyści materialnych i niematerialnych przez osoby zarządzające jednostkami gospodarczymi w istocie opiera się na dobrej znajomości prawa oraz ekonomii. Posiadana wiedza pozwala na wykorzystanie zapisów i regulacji prawnych do zaprezentowania własnej jednostki w lepszym świetle i nie można uznawać takiego działania za wyłącznie negatywne.

Howard M. Schilit uważa, że zjawisko oszukańczej i kreatywnej rachunkowości obejmuje każdy rodzaj działalności i nie zna żadnych granic geograficznych, zaś potrzeba przedsiębiorców wykazania zysków i tym samym utajenia strat nigdy nie zniknie[10].

Alexandra N. Hinz zwraca uwagę, że zjawisko nie tylko kreatywnej rachunkowości, ale i przestępczości gospodarczej jest stale aktualne i samo w sobie niezwykle ryzykowne. Jej zdaniem takie pojęcia, jak: oszustwo, nadużycie finansowe, manipulacja czy korupcja nie różnią się od siebie i są tożsame. Właściwe i precyzyjne rozgraniczenie tych pojęć jest niezwykle trudne, ale i niezbędne dla właściwego procesu zapobiegania i przeciwdziałania takim zdarzeniom[11]. Natomiast Kai-D. Bussman wskazuje, że zarówno kreatywna rachunkowość, jak i przestępczość gospodarcza stają się coraz większym wyzwaniem nie tylko dla gospodarki, ale i dla społeczeństwa. Najczęściej zdiagnozowanymi zjawiskami są przede wszystkim malwersacje finansowe, oszustwo,

9 J.A. Marino, *Creative accounting in the age of Phopil II? Determining the 'just' rate of interest*, „The Historical Journal" 1993, nr 36/4, s. 761, tłumaczenie własne.

10 H.M. Schilit, J. Perler, *Financial shenanigans 3rd. edition,* McGrawHill Education, Nowy Jork 2010, eL, tłumaczenie własne.

11 A.N. Hinz, *Der Sarbenes-Oxley Act als Präventions-und Aufdeckungsmaßnahme doloser Handlungen. Eine Untersuchung vor dem Hintergrund des Enron-Zusammenbruchs und weiterer Bilanzskandale*, Diplomica Verlag GmbH, Hamburg 2010, s. 2, tłumaczenie własne.

przekupstwo, korupcja i cyberprzestępczość (ale i pranie brudnych pieniędzy oraz szpiegostwo przemysłowe)[12]. Istotną kwestią jest rozróżnienie zjawisk kreatywnej i agresywnej rachunkowości. Zostaną one omówione w kolejnej części pracy.

Mimo że pojęcia kreatywnej lub agresywnej rachunkowości w nauce tego przedmiotu znane są od wielu lat, to ich negatywne skutki gospodarcze najbardziej odczuwalne były na przełomie XX i XXI w., co przyczyniło się do powszechnego zainteresowania się tym zjawiskiem nie tylko przedstawicieli nauki rachunkowości, ale również opinii publicznej[13].

Jak przekonują Tommie W. Singleton i Aaron J. Singleton, oszustwo księgowe w Stanach Zjednoczonych pojawiło się równie wcześnie jak pierwsi osadnicy i dotyczyło zakupu ziemi. Jednym z pierwszych opisywanych w literaturze oszustw finansowych był przykład Kompanii Mórz Południowych (*South Sea Company*)[14]. Została ona założona w 1711 roku i posiadała wyłączne królewskie prawa do handlu z Ameryką Południową. Początkowo przedsięwzięcie osiągało znaczne dochody, a od 1718 roku zarząd nad nim sprawował król Anglii. Zaproponowano, aby dochody Kompanii Mórz Południowych wyrównały deficyt budżetowy, który w ówczesnych czasach wynosił ponad 51 milionów funtów. W zamian za to stowarzyszenie miało otrzymać kolejne ustępstwa i preferencje w prowadzeniu działalności. Założeniem Kompanii było pozyskanie środków pieniężnych od osób pobierających renty od państwa, w zamian za akcje.[15] Kompania Mórz Południowych zasłynęła z powodu *bańki spekulacyjnej* (*South Sea Bubble*) na handlu akcjami swojej firmy. Początkowo kurs akcji wynosił 100 funtów, zaś w wyniku nadmiernych inwestycji cena kursu wzrosła do 1000 funtów

12 K.D. Bussmann, *Kriminalprävention durch Business Ethics*: Ursachen von Wirtschaftskriminalität und die besonderen Bedeutung von Werten*, „Zeitschrift für Wirtschafts- und Unternehmensethik" .2004, nr 5.1, s. 35, tłumaczenie własne.

13 P. Gut, *Kreatywna...*, op. cit., s. 2.

14 T.W. Singleton, A.J. Singleton, *Fraud auditing and forensic accounting*, John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey 2010, eL, tłumaczenie własne.

15 R. Castleden, *Wydarzenia, które zmieniły losy świata*, Bellona SA, Warszawa 2008, s. 272.

za akcję, po czym zaczęła spadać i osiągnęła z powrotem wartość 100 funtów. Doprowadziło to do licznych bankructw i kryzysu rynku finansowego. Dochodzenie wszczęte przez parlament, na czele którego stał zewnętrzny audytor Charles Snell, wykazało, że szereg dyrektorów oraz personel zarządzający Kompanią Mórz Południowych popełniało nagminnie przestępstwa i oszustwa finansowe polegające na fałszowaniu zapisów w księgach rachunkowych, a całe środowisko było objęte korupcją.[16]

W tym samym czasie podobne zjawisko miało miejsce we Francji, gdzie znany ekonomista John Law, posługując się tym samym schematem działania co przy Kompanii Mórz Południowych, wprowadził Kompanię Missisipi na giełdę. Poprzez manipulacje i spekulacje giełdowe doszło do gwałtownego wzrostu wartości akcji (co miało swój skutek w powstaniu wielu francuskich fortun), następnie – gdy okazało się, że kompanie nie są w stanie przynieść spodziewanych zysków – nastąpił krach.[17]

Za kolejne przykłady oszustw mogą posłużyć m.in.: sprawa *Meyer versus Sefton* dotycząca upadłości firmy, która zapoczątkowała profesję audytora śledczego, a także działalność Charlesa Ponziego, który opracował *schemat Ponziego*, a do oszustwa wykorzystał międzynarodowy kupon na odpowiedź (IRC – *International Reply Coupon*), gdzie poprzez wymianę IRC na znaczki pocztowe uzyskiwał zysk netto w wysokości 400%.[18] Ponzi dostrzegł, że we Włoszech, które wychodziły z kryzysu po I wojnie światowej, koszty opłat pocztowych wyrażonych po przeliczeniu na dolary są niezwykle niskie. Dokonując zakupu po niskich cenach IRC i wymieniając je na znaczki pocztowe o dużej wartości, można uzyskać znaczny zysk[19]. Ponzi założył Security Exchange Company, będącą piramidą inwestycyjną. Wypłacał obiecany inwestorom zysk z bieżących wypłat, przez co inwestycja nie miała charakteru trwałej, ani nie dawała gwarancji zwrotu. Ponzi został skazany za oszukanie ponad 40 000 osób na kwotę około

16 T.W. Singleton, A.J. Singleton, *Fraud...*, op. cit., eL, tłumaczenie własne.

17 Ibidem.

18 Ibidem.

19 M. Kutera, *Nadużycia finansowe, wykrywanie i zapobieganie*, Difin, Warszawa 2016, s. 50–51.

15 milionów dolarów. Z kolei przykładem przestępstw finansowych z branży elektrycznej jest działanie Samuela Insulla. W latach dwudziestych ubiegłego stulecia Insull sprzedawał akcje firm z branży elektrycznej nieostrożnym i nieuważnym inwestorom po zawyżonych cenach, co w rezultacie – po kryzysie z 1929 roku – doprowadziło do niewypłacalności jego firmy[20].

Seria skandali księgowych miała miejsce również pod koniec XX w. Od 1980 roku wielomilionowe skandale objęły swoim zasięgiem właściwie każdą z dziedzin gospodarki. Do najbardziej znanych należą firmy Waste Management zarządzająca odpadami komunalnymi, Sunbeam czy też Enron lub WorldCom. Warto zadać pytanie, czy wszystkie te skandale zostały wykryte przypadkowo, czy też była to kwestia nacisku mediów, które niewątpliwie odegrały istotną rolę, a w szczególności zwróciły uwagę społeczeństwa, zalecając ostrożność w inwestowaniu. Korupcja i przestępstwa księgowe istniały i będą istnieć nadal. Mechanizmy kreatywnej rachunkowości i manipulacji są postrzegane jako wahadło, które balansuje od jednego skandalu do drugiego, przybierając postać tych najdotkliwszych bankructw i upadków przedsiębiorstw po mniej znaczące przestępstwa i skandale. Wspomniany mechanizm wahadła jest wypadkową ludzkiej natury, działań biznesowych oraz regulacji prawnych i choć można wywierać na niego wpływ i próbować nadać mu odpowiedni tor działania, to zapewne nigdy nie zniknie i zawsze jego skutki będą odczuwalne dla gospodarki[21].

Samo pojęcie kreatywnej rachunkowości w literaturze przedmiotu pojawiło się na początku lat siedemdziesiątych XX w., o czym świadczą liczne publikacje m.in. Abrahama J. Briloffa[22] czy Howarda M. Schilita[23]. Już w 1971 roku Robert Metz na łamach „The New York

20 T.W. Singleton, A.J. Singleton, *Fraud...*, op. cit., tłumaczenie własne.

21 Ibidem.

22 Zobacz: A.J. Briloff, *Unaccountable Accounting*, Harper & Row Publishers, New York 1972, *More debits than credits*, Harper & Row Publishers, New York 1976, *The truth about Corporate Accounting*, Harper & Row Publishers, New York 1981.

23 Zobacz: H.M. Schilit, J. Perler, *Financial Shenanigans*, *3rd edition*, McGraw-Hill, New York 2010.

Times" w artykule zatytułowanym *Full Disclosure: Fact or Fancy?*[24] postawił pytanie:

> Czy istnieje możliwość, aby przedsiębiorstwa, przestrzegając właściwych metod i zasad rachunkowości, wykazywały w sprawozdaniach finansowych całkowicie odmienny od rzeczywistego obraz jednostki, który wprowadza w błąd udziałowców i akcjonariuszy spółek? Takie działanie jest nie tylko możliwe, ale jest obecne w praktyce gospodarczej. Powoduje ono straty finansowe akcjonariuszy i udziałowców. Audytorzy nie mają bowiem uprawnień do zakwestionowania działań zarządu, które są zgodne z prawem, a uznane za alternatywne metody ujawniania zapisów księgowych. Jeżeli bowiem zapisy księgowe są prezentowane w sprawozdaniu finansowym zgodnie z prawem i zasadami rachunkowości, to choć przedstawiają lepszą od rzeczywistej sytuację finansową jednostki, nie stanowią przedmiotu przestępstwa[25].

Przedstawiciele nauki postulowali, aby dopuszczone przepisami prawa działania, które w istotnym zakresie wpływają na prezentowany wynik finansowy jednostki, były szczegółowo opisywane w sprawozdaniach finansowych, tak aby akcjonariusze i udziałowcy mieli możliwość właściwej oceny kondycji finansowej i majątkowej jednostki. Briloff za główną tezę systemu rachunkowości w *Unaccountable accounting* uznał odpowiedzialność i przejrzystość danych. Doszedł do wniosku, że w dobie stałego rozwoju i umacniania się wpływów korporacji pełna mierzalność i przejrzystość a także odpowiedzialność systemu księgowości winna być zapewniona przez niezależnych certyfikowanych audytorów tychże korporacji[26].

Ian Griffiths już w 1986 roku jasno określił swoje stanowisko dotyczące oszukańczej rachunkowości. Twierdził, że każde z przedsię-

24 R. Metz, *Full Disclosure: Fact or Fancy*, „The New York Times", 4 maja 1971, s. 66, tłumaczenie własne.

25 Ibidem.

26 A.J. Briloff, *Unaccountable accounting*, Harper & Row Publishers, New York 1972, s. 5, tłumaczenie własne.

biorstw fałszuje swoje przychody, a każda z ksiąg rachunkowych jest choćby w najmniejszym stopniu zmanipulowana lub sfałszowana[27].

Schilit zjawisko kreatywnej rachunkowości określał mianem *trików finansowych* (*financial shenanigans*), które definiował jako czynności podjęte przez organy zarządzające przedsiębiorstwem w celu ukrycia i zniekształcenia wyników finansowych przed inwestorami. W wyniku takich działań inwestorzy otrzymują błędne informacje o kondycji finansowej firmy, co skutkuje nadmiernym poczuciem bezpieczeństwa i przekonaniem o uzyskaniu większych zarobków w przyszłości[28]. Z kolei w latach dziewięćdziesiątych XX w. brytyjskie środowisko rachunkowości podjęło próbę zdefiniowania kreatywnej rachunkowości. Stanowisko Roberta Parkera zostało zaaprobowane przez przedstawicieli nauki i praktyków. Uznano, że kreatywna rachunkowość służy do wprowadzania w błąd, a nie do informowania, poprzez wykorzystanie danych ze sprawozdań finansowych[29]. Doreen McBarnet i Chris Whelan podkreślili, że kreatywna rachunkowość w Wielkiej Brytanii była jednym z najważniejszych tematów finansów korporacyjnych lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Jednocześnie ta część rachunkowości stała się kluczowym problemem do rozwiązania w czasach reżimu audytu finansowego w Wielkiej Brytanii[30]. Jak wskazuje Michael J. Jones, kreatywna rachunkowość w krajach anglosaskich traktowana jest jako działanie zgodne z prawem i w ramach obowiązujących przepisów, zaś jej pojęcie w Stanach Zjednoczonych obejmuje również czyny przestępne. Przedsiębiorstwa korzystające z luk prawnych w ramach danego systemu prawnego, stosując zabiegi rachunkowości kreatywnej, nie dopuszczają się łamania prawa, a jedynie korzystają z jego elastyczności w celu realizacji własnych interesów[31]. Barry Elliot i Jamie

27 I. Griffiths, *New Creative Accounting. How to make your profits what you want them to be,* Macmillan Press LTD, London 1995, s. VI i VII, tłumaczenie własne.

28 H.M. Schilit, J. Perler, *Financial...*, op. cit., tłumaczenie własne.

29 R. Parker, *Financial Reporting in the United Kingdom and Australia*, Prentice Hall, Londyn 1995, s. 197, tłumaczenie własne.

30 D. McBarnet, C. Whelan, *Creative accounting and the Cross-Eyed Javelin Thrower*, John Wiley & Sons, Chichester, 1999, s. 3, tłumaczenie własne.

31 M.J. Jones, *Creative Accounting. Fraud and International Accounting Scandals*, Wiley and Sons, Chichester 2011, s. 55, tłumaczenie własne.

Elliot podnoszą, że pojęcie kreatywnej rachunkowości postuluje działania zarządu, które mają na celu przynieść zadowalając wyniki dla nich samych, a nie akcjonariuszy. W rezultacie może to skutkować dokonaniem manipulacji pewnych danych w celu wypłaty zysku poprzez usunięcie z bilansu np. niektórych zobowiązań[32].

Jak wynika z powyższego zestawienia poglądów przedstawicieli doktryny, działania kreatywnej rachunkowości mają swoje źródło w działaniach księgowości oszukańczej i koncepcji podmiotowej przestępstwa gospodarczego (związane są z osobą sprawcy: zarządzających przedsiębiorstwem, ale i osób na niższych szczeblach w systemie organizacyjnym – księgowych, analityków i audytorów wewnętrznych). Ten typ przestępstw gospodarczych został nazwany *przestępstwem białych kołnierzyków* (*white collar criminals*). Autorem jednej z pierwszych rozpraw na temat tego rodzaju przestępstw gospodarczych był Edwin H. Sutherland. Na łamach „Americam Sociological Review" już w 1940 roku sformułował definicję tego pojęcia m.in. jako błędnego przedstawiania informacji w sprawozdaniach finansowych korporacji, manipulacji giełdowych, przyjmowania łapówek[33]. Doreen McBarnet podkreśla, że koncepcja *white collar criminals* przedstawiona przez Sutherlanda była podstawą do skierowania uwagi przedstawicieli nauki na analizę problematyki, definicji i metod popełniania przestępstw[34]. Z kolei Andrzej Mucha, rozwijając myśl Sutherlanda, wyjaśnia, że sprawcy to osoby o wysokim statusie zawodowym i społecznym, cieszące się szacunkiem i nadużywające swojej pozycji zawodowej do popełnienia czynów zabronionych[35]. Do przestępstw *white collar criminals* nawiązał również Briloff, który zebrał dane postępowań dyscyplinarnych

32 B. Elliot, J. Elliott, *Financial Accounting and Reporting 17th edition,* Pearson Education Limited, Harlow 2015, eL, tłumaczenie własne.

33 E.H. Sutherland, *White-collar criminality*, „American Sociological Review", 1940, nr 5/1, s. 1, tłumaczenie własne.

34 D. McBarnet, *After Enron will 'whiter than white collar crime' still wash?*, „The British Journal of Criminology" 2006, nr 46/6, s. 1091, tłumaczenie własne.

35 A. Mucha, *Struktura przestępstwa gospodarczego oraz okoliczności wyłączające bezprawność czynu w prawie karnym gospodarczym. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 25.

przeciwko księgowym z American Institute of Certified Public Accountants z lat 1970–1979. Wyniki przedstawione zostały w tabeli 1.

Podsumowując, należy zauważyć, że działania kreatywnej rachunkowości są ściśle powiązane z osobą, która wykorzystuje jej możliwości i zasady. Jednak, jak wskazuje Briloff, niezwykle niepewna jest granica pomiędzy rachunkowością kreatywną a przestępstwem gospodarczym, popełnianym zarówno przez osoby zajmujące stanowiska księgowych, jak i osoby zarządzające przedsiębiorstwem[36].

Przechodząc do analizy pojęcia kreatywnej rachunkowości, należy odnieść się do znaczenia pojęć kreatywny, kreatywność i manipulacja. Zgodnie z definicją zawartą w *Słowniku współczesnego języka polskiego* kreatywny to: „mający zdolność tworzenia czegoś nowego, oryginalnego; dynamiczny i pomysłowy; dający taką zdolność; dający w efekcie coś nowego, oryginalnego; twórczy"[37]. *Mały słownik języka polskiego* kreatywność utożsamia z działaniem twórczym[38]. Z kolei manipulacja w *Słowniku współczesnego języka polskiego* została zdefiniowana jako: „nieuczciwe wpływanie na cudze poglądy, działania; naginanie, przeinaczanie faktów w celu osiągnięcia własnych korzyści. Za manipulację uznaje się tendencyjną interpretację faktów i danych w celu udowodnienia własnej tezy, zwykle nieprawdziwej"[39]. Definicja manipulacji zawarta w *Małym słowniku języka polskiego* ujęta została następująco: „kierowanie kimś bez jego wiedzy, posługiwanie się kimś lub czymś w celu osiągnięcia własnych korzyści, a także posługiwanie się faktami, danymi w sposób nieuczciwy w celu zdobycia określonego wpływu na ludzi"[40]. Z powyższych definicji wynika, że słowo kreatywny nosi miano pozytywnego efektu działania, natomiast działanie manipulacyjne ma znaczenie pejoratywne. Niemniej pejoratywny nie oznacza przestępny.

36 A.J. Briloff*, The Truth About Corporate Accounting*, Harper & Row Publishers, New York 1979, s.10.

37 B. Dunaj (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Wilga, Warszawa 1996, s. 426.

38 E. Sobol (red.), *Mały słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 1997, s. 353.

39 B. Dunaj (red.), *Słownik...*, op. cit., s. 495.

40 E. Sobol (red.), *Mały...*, op. cit., s. 418.

Tabela 1. Motyw popełnienia przestępstw przez księgowych w latach 1970–1979 w USA

L.P.	MOTYW PRZESTĘPSTWA	LICZBA WSZCZĘTYCH POSTĘPOWAŃ	L.P.	MOTYW PRZESTĘPSTWA	LICZBA WSZCZĘTYCH POSTĘPOWAŃ
1	PRZYJĘCIE ŁAPÓWKI	27	9	ZATAJENIE RAPORTÓW PRZED ORGANAMI WŁADZY	6
2	ZAWIESZENIE LICENCJI	27	10	PRZEKONANIE O POWIĄZANIU Z PRZESTĘPSTWEM W FUNDUSZACH KAPITAŁOWYCH	5
3	ZWROT PODATKU	26	11	NISKIE POCZUCIE MORALNOŚCI	4
4	KRADZIEŻ	22	12	ROZGŁOS	4
5	NIEPOWODZENIE W EDUKACJI	17	13	ŁAMANIE PRZEPISÓW ZWIĄZANYCH Z OBROTEM PAPIERAMI WARTOŚCIOWYMI	3
6	WŁASNE STANDARDY AUDYTU	12	14	OSZUSTWO NA EGZAMINIE CPA	2
7	OSZUSTWO	9	15	Z POWODU ODMOWY UDZIAŁU W ŚLEDZTWIE STANOWYM	2
8	BRAK NIEZALEŻNOŚCI	7			

Źródło: A.J. Briloff, *The Truth About Corporate Accounting*, Harper & Row Publishers, New York 1979, s.10 – tłumaczenie własne.

Warto zwrócić uwagę, że do negatywnego odbioru pojęcia kreatywnej rachunkowości w znacznej mierze przyczyniły się działania mediów, które nagłaśniały wielkie upadki i bankructwa spółek giełdowych w USA, często utożsamiając mylnie pojęcie kreatywnej rachunkowości z malwersacjami i defraudacjami na szeroką skalę[41]. Tabela 2 zawiera zestawienie najgłośniejszych skandali finansowych i związanych z nimi bankructw w historii USA. Do największych z nich, które jednocześnie zajmuje pierwsze miejsce na liście, zalicza się upadek Lehman Brothers Holding Inc., który miał miejsce w 2008 roku[42]. Zdaniem Stanisławy T. Surdykowskiej globalne kryzysy finansowe można utożsamiać ze sztuką teatralną. Tą najznamienitszą był właśnie upadek Lehman Brothers[43]. Wartość aktywów spółki wynosiła 691,063 miliona dolarów. Według danych rankingu „Euromoney" Lehman Brothers w 2005 roku zajął pierwsze miejsce w rankingu najlepszych banków na świecie. Co istotne, tuż przed upadkiem firmy „The Fortune" uznawała Lehman Brothers za bank posiadający papiery wartościowe godne podziwu. Największe zastrzeżenia budzą jednak wyniki przeprowadzonych audytów finansowych, które przeprowadzała raz na kwartał w roku 2007 spółka Ernst & Young, w których nie zaprezentowano żadnych zastrzeżeń odnośnie do dokumentacji finansowej[44]. Z kolei upadek wielkiego WorldComu z 2002 roku był wynikiem ukrytych strat (wartość aktywów spółki przez upadkiem wynosiła 103,914 miliona dolarów). Spółka działała w 65 krajach i szacuje się, że obsługiwała blisko połowę światowego ruchu w internecie[45]. Skala nadużyć księgowych była ogromna. Jak wskazują wyniki śledztwa, dokonano zawyżenia wyniku finansowego na blisko 12 miliardów dolarów w okresie od 1999 roku do pierwszego kwartału 2002 roku[46].

41 P. Gut, *Kreatywna...*, op. cit., s. 6.

42 M. Kutera, A. Hołda, S.T. Surdykowska, *Oszustwa księgowe. Teoria i praktyka*, Difin, Warszawa 2006, s. 19.

43 M. Kutera, S.T. Surdykowska, *Kryzysy gospodarcze a wiarygodność sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa 2009, s. 55.

44 Ibidem, s. 57.

45 M. Kutera, A. Hołda, S.T. Surdykowska, *Oszustwa...*, op. cit., s. 19.

46 M. Kutera, *Nadużycia...*, op. cit., s. 70.

WorldCom stosował nieuczciwe techniki księgowe, niezgodne z zasadami rachunkowości, w celu zatajenia swojej niekorzystnej sytuacji majątkowej i finansowej. Zespół zarządzający domagał się, aby mimo rosnących strat wysoki kurs akcji spółki został utrzymany. Dzięki temu spółka mogła w dalszym ciągu regulować zaciągnięte zobowiązania i realizować kolejne inwestycje. Efektem tych działań były sfałszowane sprawozdania finansowe. W wyniku braku właściwego nadzoru ze strony osób zarządzających, niskiej kultury etyki oraz postawy audytorów z Arthur Andersen, a także kryzysu w branży telekomunikacyjnej i nacisków ze strony konkurencji, dochodziło do popełniania oszustw księgowych i sporządzania nierealnych prognoz dotyczących zysków. Głównym działaniem zaniżającym straty i koszty spółki było niepoprawne aktywowanie kosztów bieżących, które obejmowały koszty użytkowania długodystansowych linii telekomunikacyjnych. Klucz do oszustwa stanowiła błędna kwalifikacja ponoszonego kosztu. Traktowano je jako inwestycję, co w efekcie przyczyniało się do zawyżenia zysków firmy oraz wzrostu wartości sumy bilansowej[47]. Manipulacja finansowa wynikiem spółki wynosiła 7 miliardów dolarów za okres od 1999 roku do końca pierwszego kwartału 2000 roku. Poza błędnym aktywowaniem kosztów dokonywano również manipulacji na przychodach jednostki. Działanie to polegało na sztucznym zawyżaniu przychodów do poziomu, który był oczekiwany i pożądany, poprzez zaksięgowanie odpowiedniej kwoty na kontach przychodów. W okresie od 1999 roku do końca pierwszego kwartału 2000 roku spółka zawyżyła przychody o 958 milionów dolarów[48].

Z kolei Enron Corp. (jeden z największych koncernów energetycznych na świecie) ogłosił upadłość w 2001 roku, kiedy to wartość spółki spadła kilkakrotnie, gdy zarząd ujawnił rzeczywistą sytuację finansową spółki, wcześniej ukrywaną przed inwestorami i opinią publiczną[49]. Problemy finansowe spółki rozpoczęły się z chwilą jej przekształcenia z przedsiębiorstwa będącego dostawcą gazu w kompleksową jednostkę

47 A. Hołda, *Oszustwa księgowe w polskich warunkach gospodarczych – ujęcie pragmatyczne*, materiały szkoleniowe, Novaskills, Warszawa 2016, s. 66–67.

48 M. Kutera, *Nadużycia...*, op. cit., s. 72.

49 P. Gut, *Kreatywna...*, op. cit. s. 4.

zajmującą się obsługą sprzedaży i dystrybucji energii. Ekspansja i dynamiczny rozwój wymuszały powołanie spółek partnerskich i pozyskanie odpowiedniej ilości kapitału. Z uwagi na stale rosnące oczekiwania inwestorów i udziałowców przedsiębiorstwo miało problemy z pozyskaniem nowego kapitału, co doprowadziło do popełniania oszustw księgowych i stosowania mechanizmów agresywnej rachunkowości[50]. W 2001 roku spółka ogłosiła upadłość, wykazując stratę na poziomie 638 milionów dolarów za trzeci kwartał 2001 roku, która wynikała z wysokości odpisów aktualizacyjnych przeszacowanych aktywów. Wcześniejsze sprawozdania finansowe, sporządzane przez biegłych z Arthur Andersen, ukazywały fikcyjną sytuację majątkową i finansową przedsiębiorstwa. Wykazywano zobowiązania na poziomie niższym od rzeczywistego, a poziom zysków zawyżano. W tym celu posłużono się funduszami SPE – *special purpose entity* – do których przesuwano niepewne inwestycje Enronu. Takie postępowanie umożliwiało wykazanie natychmiastowego przychodu przy jednoczesnym ukryciu strat związanych z pozyskaniem kredytów dla jednostki zależnej, które nie były wykazywane w sprawozdaniach finansowych Enronu[51]. Zgodnie z amerykańskimi zasadami rachunkowości działania te wymuszały konsolidację sprawozdań finansowych. Mimo to przedstawiciele firmy doradczej i audytorskiej – Arthur Andersen – nie podjęli żadnych kroków umożliwiających realizację powyższych obowiązków sprawozdawczych. Co więcej, audytorzy przyzwalali na malwersacje i przestępstwa, polegające m.in. na zacieraniu śladów oszustw, niszczeniu dokumentacji, łączeniu funkcji doradczych i audytorskich[52]. Jak wskazuje Dirk J. Barreveld, autor publikacji dotyczących upadku Enron Corp., kreatywna rachunkowość w spółce opierała się na stosowaniu zasad, które podlegały odpowiedniej interpretacji, wręcz nadinterpretacji. Takie rozumienie zasad i standardów rachunkowości było wykorzystywane przez wiele podmiotów gospodarczych w Stanach Zjednoczonych[53].

50 A. Hołda, *Oszustwa...*, op. cit., s. 68.

51 M. Kutera, *Nadużycia...*, op. cit., s. 69.

52 A. Hołda, *Oszustwa...*, op. cit., s. 68.

53 D.J. Barreveld, *The Enron Collapse: creative accounting, wrong economics or criminal acts?*, iUniverse, Lincoln 2002, s. 178.

Chandra Mishra i Ralph Drtina podkreślają, że manipulowanie danymi finansowymi nie jest zjawiskiem nowym, a jego skala jest coraz większa. Jak wykazały badania dla magazynu „CFP", w latach 1999–2004 ponad 200 podmiotów gospodarczych stosowało metody kreatywnej rachunkowości i manipulowało wynikiem finansowym. Jednego na dziesięciu dyrektorów finansowych zmuszano do przedstawienia fałszywych dochodów przedsiębiorstwa, a 5% badanych przyznało, że nagminnie łamało podstawowe zasady księgowości[54].

Wykres 1 przedstawia udział procentowy upadków największych spółek w USA względem roku ogłoszenia bankructwa. 30% stanowiły skandale finansowe, które doprowadziły do bankructw w 2009 roku, natomiast w latach 2002 i 2008 wynosiły one 15%. Rok 2010 to 10% z dwudziestu największych bankructw w USA. W latach 1987, 1988, 1991, 2005, 2011 oraz 2014 bankructwa stanowiły 5%, czyli dotyczyły upadku jednej spółki.

Na podstawie danych z wykresu 1 i tabeli 2 można domniemywać, że dyskusja na temat oszustw księgowych jest i nadal będzie ożywiona. W ciągu trzech dekad zdarzały się spektakularne bankructwa i oszustwa na szeroką skalę, które zaliczane są do największych w historii USA. Wobec tego na niekorzyść dla zjawiska kreatywnej rachunkowości utworzono jego błędną – w kontekście naukowym – definicję, którą utożsamiano z oszustwami księgowymi.

Warto zwrócić uwagę na stanowisko przedstawicieli doktryny zachodniej, którzy po doświadczeniach wielkich skandali finansowych są bardzo ostrożni w szukaniu zalet stosowania metod kreatywnej rachunkowości.

54 C. Mishra, R. Drtina, *Accounting Manipulations and Business Failures: The Case for Effective Financial Disclosure and Corporate Governance*, „The Journal of Private Equity", 7 kwietnia 2004, s. 27, tłumaczenie własne.

Wykres 1. Udział największych dwudziestu bankructw firm w USA względem roku bankructwa [w %]

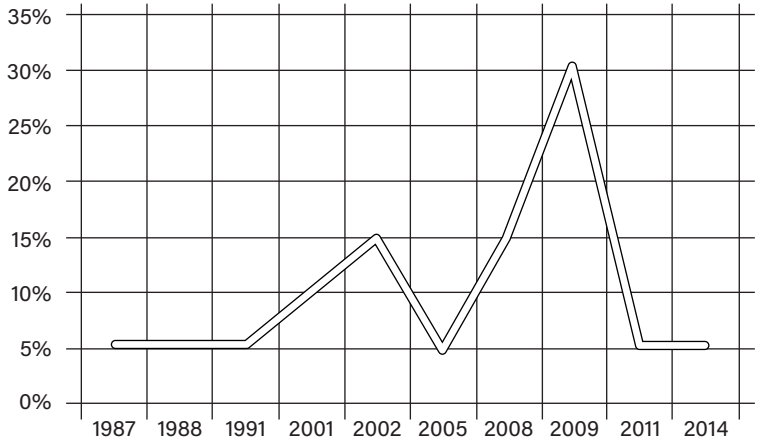

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bankruptcy Data, http://www.bankruptcydata.com/Research/Largest_Overall_All-Time.pdf (14.01.2017).

Joel H. Amernic i Russell J. Craig wskazują, że główną rolę w stosowaniu metod kreatywnej rachunkowości i manipulacji wynikiem finansowym odgrywają dyrektorzy generalni dużych firm, którzy chcą realizować swoje wymarzone, lecz często nierealne cele związane z osiągnięciem wyznaczonego poziomu zysku jednostki. Takie działania kreują złą kulturę w firmie, która odchodzi od sensu prowadzenia działalności i współdziałania w biznesie, a skupia się wyłącznie na fałszywym celu, którym jest zmanipulowany wynik finansowy. Istotną kwestią jest podjęcie z odpowiednim wyprzedzeniem czasowym działań i wykrycie takich zachowań, tak aby zminimalizować szkody wyrządzone przez dyrektorów generalnych. Ważną rolę odgrywa system weryfikacji takich działań, który ma doprowadzić do tego, aby błędne i sfałszowane raporty finansowe, ukazujące wyłącznie dobre cechy przedsiębiorstwa, były poddane niezwłocznej kontroli. Chodzi o to, by jak najszybciej wykryć czynniki zagrożenia i nie doprowadzić do upadłości jednostki[55].

55 J.H. Amernic, R.J. Craig, *Accounting as a Daciliator of Extreme Narcissism*, „Journal of Business Ethics", 2010, nr 96/1, s. 90, tłumaczenie własne.

Tabela 2. Dwadzieścia największych bankructw w historii USA w latach 1980–2016

L.P.	FIRMA	DATA UPADŁOŚCI	RODZAJ DZIAŁALNOŚCI	WARTOŚĆ AKTYWÓW (MLN DOL.)
1	LEHMAN BROTHERS HOLDINGS	15.09.2008	INWESTYCYJNA	691,063
2	WASHINGTON MUTUAL	26.09.2008	OSZCZĘDNOŚCI I POŻYCZKI	327,913
3	WORLDCOM	21.07.2002	TELEKOMUNIKACJA	103,914
4	GENERAL MOTORS CORPORATION	1.06.2009	PRODUKCYJNA	91,047
5	CIT GROUP	1.11.2009	BANKOWA	80,449
6	ENRON CORP.	2.12.2001	ENERGETYCZNA	65,503
7	CONSECO	17.12.2002	FINANSOWA	61,392
8	ENERGY FUTURE HOLDINGS CORP.	29.04.2014	ELEKTRYCZNA	40,97
9	MF GLOBAL HOLDINGS	31.10.2011	BROKERSKA	40,542
10	CHRYSLER LLC	30.04.2009	PRODUKCYJNA	39,3
11	THORNBURG MORTGAGE	1.05.2009	POŻYCZKI I HIPOTEKI	36,521
12	PACIFIC GAS AND ELECTRIC COMPANY	6.04.2001	ELEKTRYCZNA	36,152
13	TEXACO	12.04.1987	PALIWA	34,94
14	FINANCIAL CORP. OF AMERICA	9.09.1988	USŁUGI FINANSOWE I POŻYCZKI	33,864
15	REFCO	17.10.2005	BROKERSKA	33,333
16	INDYMAC BANCORP, INC.	31.07.2008	BANKOWA	32,734
17	GLOBAL CROSSING	28.01.2002	TELEKOMUNIKACJA	30,185
18	BANK OF NEW ENGLAND CORP.	7.01.1991	BANKOWA	29,773
19	GENERAL GROWTH PROPERTIES	16.04.2009	NIERUCHOMOŚCI	29,557
20	LYONDELL CHEMICAL COMPANY	6.01.2009	PRODUCENT CHEMICZNY	27,392

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Bankruptcy in the united States*, Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Bankruptcy_in_the_United_States#cite_note-59 (14.01.2017).

Charles R. Salmon podkreśla, że wielkie bankructwa mają nierzadko swoje źródło w złym zarządzaniu przedsiębiorstwem. Przykładem służy Bethlehem Steel Corporation, która była niegdyś drugim co do wielkości producentem stali w Stanach Zjednoczonych. Przedsiębiorstwo upadło w 2001 roku, a eksperci wskazują, że do katastrofy finansowej doszło w wyniku objęcia funkcji prezesa zarządu przez osobę, która niegdyś pełniła funkcję księgowego w jednej z czołowych korporacji, natomiast nie miała żadnego przygotowania merytorycznego do pracy w branży metalurgicznej. Złe decyzje i błędne działania strategiczne doprowadziły do upadku firmy. Co ciekawe, kadra zarządzająca przedsiębiorstwem, zamiast szukać metod działania prowadzących do uratowania firmy, zajmowała się wyłącznie cedowaniem odpowiedzialności za złe decyzje. Osoby na wysokich stanowiskach kierowniczych powinny przede wszystkim szukać właściwej strategii dalszego rozwoju firmy, a nie rozwiązań (co prawda zgodnych z prawem), które skutkują manipulacją sprawozdań finansowych. Nie należy jednak przypisywać całej winy za upadek przedsiębiorstwa wyłącznie działaniom polegającym na manipulacji danymi finansowymi, które spółka prezentowała w sprawozdaniach finansowych[56].

W artykule *Accounting Window Dressing and Template Ragulation: A Case Study of the Australian Credit Union Industry* poddano analizie kwestie problemów etycznych związanych ze stosowaniem technik manipulacji wynikiem finansowym jednostki. Autorzy przekonują, że menedżerowie firm winni być przeciwni stosowaniu tych metod, ponieważ prowadzą one do zatajenia niepokojących sygnałów o stanie finansowym jednostki. Zadaniem osoby zarządzającej jest przeciwdziałanie zjawisku kreatywnej rachunkowości, ponieważ stawianie jednostek w sytuacji korzystniejszej od tej rzeczywistej powoduje podejmowanie coraz to bardziej ryzykownych działań strategicznych, które w efekcie prowadzą do problemów finansowych firmy, a też często do jej upadku[57].

56 C.R. Salmon, *The balance sheet: An American Fable*, „A Review of General Semantics", 1989, nr 46/1, s. 28–29, tłumaczenie własne

57 D. Hillier, A. Hodgson, P. Stevenson-Clarke, S. Lhaopadchan, *Accounting Window Dressing and Template Ragulation: A Case Study of the Australian Credit Union Industry*, „Journal of Business Ethics", 2008, nr 83/3, s. 591, tłumaczenie własne.

Antony W. Dnes podkreśla z kolei, że skandale księgowe wywołane przez Enron i WorldCom doprowadziły do nowego spojrzenia na obowiązujące regulacje prawne z zakresu rachunkowości i finansów, nie tylko w Stanach Zjednoczonych, ale i w Europie[58].

Należy uznać, że działania rachunkowości kreatywnej i manipulacji danymi finansowymi stanowią element twórczy do momentu, kiedy ich efektem nie jest prezentacja wyników finansowych jednostki niezgodnych ze stanem rzeczywistym. Zdaniem Teresy Cebrowskiej dopiero jeśli „polega się na twórczej prezentacji nieistniejącego stanu prawnego", należy mówić o popełnieniu przestępstwa[59]. Niemniej działanie manipulacyjne w rachunkowości będzie elementem kreatywnej rachunkowości, dopóki jego cechy nie noszą znamion czynu zabronionego. Taka definicja zarówno manipulacji, jak i kreatywnej rachunkowości została przyjęta na potrzeby niniejszej książki. Utożsamienie manipulacji z malwersacją i działaniem niezgodnym z prawem nie byłoby słuszne i zaważyłoby na negatywnym charakterze tego pojęcia. Należy je odróżnić od agresywnej rachunkowości, która polega na celowych działaniach i niewłaściwej interpretacji przepisów prawa, a więc dotyczy czynów niezgodnych z prawem.

W dalszej kolejności konieczne wydaje się sformułowanie szczegółowej definicji kreatywnej rachunkowości w nauce rachunkowości, czemu posłuży analiza definicji już istniejących w literaturze przedmiotu. Przytoczone powyżej przykłady kreatywnej rachunkowości cechuje negatywny stosunek do informacji zaprezentowanych w sprawozdaniu finansowym, tymczasem należy pamiętać, że kreatywna rachunkowość nie ma związku z nadużyciami finansowymi czy też oszustwami księgowymi. Takie działania należy utożsamiać z oszustwem i zdarzeniami, które stanowią czyny niedozwolone. Defraudacje i malwersacje finansowe nie należą do grupy manipulacji danymi w sposób dozwolony przepisami prawa. Warto zauważyć, że są to działania mające na celu wyłącznie niewłaściwe stosowanie zasad rachunkowości, ażeby zataić pewne informacje (przede wszystkim zawyżając sumę bilansową

58 A.W. Dnes, *Enron, Corporate Governance and Deterrence*, „Managerial and Decision Economics", 2005, nr 26/7, s. 421, tłumaczenie własne.

59 T. Cebrowska (red.), *Rachunkowość finansowa i podatkowa*, PWN, Warszawa 2006, s. 177.

lub ukrywając niektóre zobowiązania). Kreatywna rachunkowość winna być postrzegana jako kreatywne wdrożenie zasad rachunkowości, które stosowane są przez jednostkę gospodarczą w sposób zgodny z prawem. Przepisy regulujące rachunkowość dopuszczają wiele metod i rozwiązań, których prawo nie zabrania, ale nie mówi o nich wprost. Cechą kreatywnej rachunkowości jest umiejętność właściwej interpretacji przepisów prawa w taki sposób, aby przy prawidłowym zastosowaniu treści przepisów osiągnąć zamierzony cel i aby prezentowane zdarzenia gospodarcze odzwierciedlały właściwy charakter operacji oraz jej rzeczywistą treść[60]. Podobnie kreatywną rachunkowość normuje Elżbieta Mączyńska, która jest zdania, że rachunkowość ta funkcjonuje w ramach obowiązujących reguł finansowo-księgowych i jest stosowana bez wyjątku przez wszystkie zarządy przedsiębiorstw, które dążą do uzyskania i przedstawienia jak najkorzystniejszego obrazu swojej firmy. Działania, których efekty widoczne były w ujawnionych skandalach i bankructwach firm amerykańskich, należy uznać za rachunkowość agresywną i umyślny zamiar defraudacji. W obliczu możliwości rachunkowości kreatywnej przedsiębiorstwa działają w sposób zgodny z prawem, aby zmniejszyć zobowiązania podatkowe. Z kolei celem rachunkowości agresywnej jest sztuczne zawyżanie wyników finansowych przedsiębiorstwa, czego negatywne skutki ponoszą właściciele[61]. Karol Schneider podkreśla, że rachunkowość kreatywna jest niezbędnym narzędziem wykorzystywanym w przedsiębiorstwach do kreowania ich wizerunku[62]. Adam Bartosiewicz i Ryszard Kubacki, poddając analizie pojęcie kreatywnej rachunkowości, doszli do konkluzji, że polega ona na takich zapisach zdarzeń gospodarczych, które mają na celu przedstawienie lepszej sytuacji finansowej jednostki niż tej zgodnej z rzeczywistością. Za główny jej cel uznali zaś wykazanie zysku w jednostce gospodarczej, choć jego wartość nie występowała wcale lub wystąpiła w znacznie niższej wysokości od wykazanego w spra-

60 P. Gut, *Kreatywna...*, op. cit., s. 6–7.

61 E. Mączyńska, *Nieuczciwych metod księgowych nie powinno się określać jako „kreatywne"*, „Rzeczpospolita", 9 sierpnia 2002.

62 K. Schneider, *Błędy...*, op. cit., s. 232.

wozdaniu finansowym[63]. Należy uznać, że przyjęta przez nich definicja ujmuje cel działania kreatywnej księgowości. Kwestią do rozstrzygnięcia pozostaje określenie stopnia zaniżania lub zawyżania wyniku finansowego. Czy każde działanie mające na celu przedstawienie wizerunku firmy w lepszym świetle nosi znamiona cech negatywnych przypisywanych rachunkowości agresywnej? Można przypuszczać, że nie. Dopóki jest to działanie zgodne z prawem, nie należy przyporządkowywać mu cech ujemnych. Kreatywna rachunkowość nie została stworzona przez księgowych z Enronu, bowiem oni wykorzystali wyłącznie właściwą rachunkowości cechę kreatywności, tkwiącą w niej od samego początku. Wobec wyzwań współczesnej rachunkowości nie jest możliwe odejście od kreatywności. Dodatkowo należy zwrócić uwagę na działania audytorów, przed którymi stoi zadanie zapobieżenia przerodzeniu się kreatywnych działań księgowych w praktykę popartą przez audyt wyłącznie dla potwierdzenia fikcji księgowej[64]. Aldona Kamela-Sowińska pisze, że istotą kreatywnej rachunkowości jest zatajenie prawdziwego stanu sytuacji majątkowej i finansowej jednostki przed jej udziałowcami, kredytodawcami i wszystkimi innymi zainteresowanymi podmiotami. Manipulacji danych księgowych dokonuje się często niezgodnie z obowiązującymi przepisami, zaś zainteresowani dowiadują się o tym zdarzeniu po czasie, ponieważ w żadnych sprawozdaniach ani raportach nie pojawiają się takie informacje[65]. Teresa Cebrowska stoi na stanowisku, że kreatywna księgowość jest rachunkowością obejmującą swoim zakresem coś więcej poza programem komputerowym, bowiem jej celem jest przewidywanie legalnych możliwości prezentacji sytuacji ekonomicznej jednostki oraz różnych możliwości wyceny. Odrębnie należy traktować kwestie wykorzystania rachunkowości do działań nielegalnych i zatajania stanu rzeczywistego[66]. Ireneusz Górowski traktuje kreatywną rachunkowość jako działanie polegające na upiększaniu

63 A. Bartosiewicz, R. Kubacki, *Kreatywna księgowość – odpowiedzialność karna*, „Rzeczpospolita", 2002, nr 195.

64 M. Przybylski, *Czy kreatywnie oznacza negatywnie*, „Rzeczpospolita", 27 listopada 2002.

65 A. Kamela-Sowińska, *Skąd się wzięła sprawa Enronu*, „Rachunkowość", 2003, nr 4.

66 T. Cebrowska (red.), *Rachunkowość...*, op. cit., s. 178.

sprawozdań finansowych i manipulacji danych w nich zawartych przez osoby, które je przygotowują[67]. Dodatkowo autor wymienia konkretne cechy, którymi odznacza się kreatywna rachunkowość:

- dane finansowe są prezentowane w taki sposób, aby sytuacja majątkowa i finansowa podmiotu była jak najkorzystniejsza;
- obiektywność informacji nie stanowi celu samego w sobie; działanie nie nosi cech nielegalności;
- kreatywność oznacza interpretację rachunkowości w sposób twórczy[68].

Podsumowując – działania związane z manipulacją danymi księgowymi stanowią element kreatywnej rachunkowości. Powyższe zależności przedstawia rysunek 1.

Należy przyjąć założenie, że działania kreatywnej rachunkowości, oszustwa księgowego i manipulacji mają elementy wspólne, ale i elementy rozłączne. Ich zależność wyznacza sposób działania osób, które mają wpływ na elementy systemu rachunkowości.

Zarówno kreatywną rachunkowość, jak i manipulację danymi należy traktować jako działania dozwolone przez prawo, a zmierzające wyłącznie do twórczego prezentowania stanu faktycznego w danej jednostce gospodarczej. Do momentu, w którym zasady rachunkowości i przepisy prawa nie zostają naruszone, nie można mówić o negatywnych skutkach powyższych działań. Dowolność interpretacji postrzegana jako twórczość w procesach rachunkowości wynika z samej nauki rachunkowości, która jako należąca do dziedziny nauk społecznych nie opiera się wyłącznie na prawie i prawdzie[69]. Pojęcia kreatywnej rachunkowości, manipulacji w rachunkowości i oszustwa księgowego zawierają pewne elementy wspólne, jednak każda z tych instytucji odznacza się szczególnymi właściwościami i schematem działania, przez co nie można ich ze sobą utożsamiać. Działania kreatywnej rachunkowości należy uznać wyłącznie za działania o charakterze pozytywnym, działania dotyczące manipulacji w księgowości ze względu na samo znaczenie słowa *manipulacja* mogą nosić znamiona czynności o charakterze negatywnym, jak i pozytywnym. Niektóre z działań w zakresie

67 I. Górowski, *Creative accounting, czyli „upiększanie sprawozdań finansowych*, „Ekspert", 1998, nr 1, s. 85.

68 Ibidem.

69 Ibidem.

manipulacji (dozwolone przez prawo) należy zaliczać do działań z zakresu kreatywnej rachunkowości, zaś te o negatywnym charakterze powinno się utożsamiać z oszustwem księgowym, gdy dotyczą działań prawem zabronionych. Z kolei oszustwo księgowe dotyczy wyłącznie działań przestępnych.

Rysunek 1. Wzajemna relacja kreatywnej rachunkowości, manipulacji i oszustwa

Źródło: opracowanie własne.

Księgowi i osoby pełniące funkcje zarządzające w danej firmie, działając w granicach prawa, winny kierować się takimi zasadami, aby w sposób dozwolony stosować metody kreatywnej rachunkowości – bez możliwości popełnienia oszustwa księgowego. Obowiązkiem użytkowników informacji ekonomicznych, które dostarczane są przez system rachunkowości i prezentowane w sprawozdaniu finansowym, jest właściwe postrzeganie, analiza i ocena dostarczanych informacji.

Doskonałym podsumowaniem wydaje się stanowisko Michaela Jamesona, który kreatywnej rachunkowości nie nazywa działaniem polegającym na łamaniu prawa. To czynności, które są zgodne z prawem, przyjętymi zasadami i standardami rachunkowości, natomiast stoją one

w sprzeczności z ich duchem. Kreatywna rachunkowość to wykorzystywanie norm i luk prawnych w taki sposób, aby informacje zawarte w sprawozdaniach finansowych przybierały inną postać, niż wskazują przepisy prawa[70].

70 I. Górowski, *Creative...,* op. cit., s. 86. Autor szeroko analizuje zagadnienia kreatywnej księgowości.

ROLA PRAWA BILANSOWEGO I PODATKOWEGO W KREOWANIU INFORMACJI O SYTUACJI MAJĄTKOWEJ I FINANSOWEJ JEDNOSTKI GOSPODARCZEJ

Dokładniejsza analiza definicji prawa bilansowego i prawa podatkowego nie jest możliwa bez przeprowadzenia ogólnych rozważań na temat charakteru prawa handlowego, ponieważ prawo bilansowe stanowi jego część. W pierwszej kolejności wydaje się konieczne wskazanie pojęcia i zakresu prawa handlowego.

W Polsce jeszcze przed drugą wojną światową prawo handlowe było odrębną gałęzią prawa prywatnego. Obejmowało swoimi regulacjami nowoczesne konstrukcje i regulacje treści stosunków prawnych pomiędzy profesjonalnymi uczestnikami obrotu gospodarczego. Kodeks handlowy z 1934 roku definiował pozycję prawną kupca, kupca rejestrowego[71]. Unormowaniom poddano również typy i zasady funkcjonowania spółek handlowych (księga I). Określono też kwestie prawne czynności handlowych (księga II). Kwestie prawa wekslowego, czekowego, bankowego, upadłościowego, a także prawa zwalczania nieuczciwej konkurencji regulowały odrębne ustawy i rozporządzenia. Obecnie prawo handlowe jako normatywnie wyodrębniona gałąź prawa nie istnieje. Kluczowa w tej kwestii okazała się ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 roku – Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny[72], która uchyliła większość przepisów obowiązującego Kodeksu handlo-

71 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. Kodeks handlowy (Dz.U. z 1934 r. nr 57, poz. 502).

72 Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny (Dz.U. z 1964 r. nr 16, poz. 94).

wego[73]. Decydujące znaczenie miała treść art. VI § 1 niniejszej ustawy. Ze zgodnych opinii przedstawicieli doktryny prawa prywatnego wynika, że treść tych zapisów spowodowała zniesienie dualizmu prawa prywatnego i przyjęcie w prawie cywilnym zasady jedności[74].

Mimo to prawo handlowe obejmuje swoim zakresem tak wiele dziedzin związanych z aktywnością gospodarczą, że w dalszym ciągu stanowi odrębną gałąź badawczą i dydaktyczną[75].

Terminem prawo handlowe doktryna określa zespół norm, które nie są działami prawa cywilnego, jak np. prawo rzeczowe, prawo spadkowe czy prawo zobowiązań. Stanowią one część prawa cywilnego. To wyodrębniona ze względu na swoją specyfikę dyscyplina, która odznacza się profesjonalnością działania, masowością i szybkością zawieranych transakcji przez przedsiębiorców[76]. Zdaniem Andrzeja Szajkowskiego i Moniki Tarskiej prawo handlowe należy określać jako *prawo cywilne stosunków gospodarczych*, do którego wchodzą normy prawne z obszaru wielu dziedzin prawa cywilnego[77]. Do cech wspólnych norm z zakresu prawa handlowego należy przede wszystkim zakres ich obowiązywania. Dotyczą one bowiem m.in. określonych czynności prawnych (zazwyczaj umów handlowych), obejmują otoczenie prawne przedsiębiorców oraz regulują status indywidualnego przedsiębiorcy (zwłaszcza tworzenia i zasad funkcjonowania)[78]. Należy wskazać rolę prawa handlowego w regulacjach ustaw szczególnych (przede wszystkim regulacji dotyczących podatków i rachunkowości)[79]. Dodatkowo prawo handlowe zawiera takie normy i instytucje prawne, które swoimi regulacjami mają zapewnić: bezpieczeństwo (m.in. rejestracja w KRS, regulacje związane z upadłością), wolność (wolność kontraktowania) i szybkość obro-

73 J. Ciszewski (red.), *Polskie prawo handlowe*, wydanie 2, LexisNexis, Warszawa 2011, s. 23–24.

74 A. Szajkowski, M. Tarska, *Prawo spółek handlowych*, C.H. Beck, Warszawa 2005, s. 3.

75 Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa 1999, s. 14.

76 J. Ciszewski (red.), *Polskie...*, op. cit., s. 25.

77 A. Szajkowski, M. Tarska, *Prawo...*, op. cit., s. 4.

78 J. Ciszewski (red.), *Polskie...*, op. cit., s. 25.

79 A. Szajkowski, M. Tarska, *Prawo...*, op. cit., s. 4.

tu gospodarczego (działanie bez zbędnej zwłoki)[80]. Do źródeł prawa handlowego zalicza się: Kodeks spółek handlowych z dnia 15 września 2000 roku[81] (dalej KSH), ustawy szczególne[82] oraz przepisy Kodeksu cywilnego (dalej KC)[83].

Jak wynika z powyższego zestawienia poglądów przedstawicieli doktryny, istota i charakter prawa handlowego odgrywają niezwykle istotną rolę w regulacjach innych obszarów, które to prawo reguluje. Nie powinna zatem budzić wątpliwości kwestia przynależności prawa bilansowego do prawa handlowego. Podstawą regulacji prawnych jest ustawa szczególna z zakresu prawa handlowego, będąca podstawowym źródłem prawa bilansowego – ustawa o rachunkowości z dnia 29 września 1994 roku (dalej UoR)[84].

Irena Olchowicz ogranicza definicję prawa handlowego do ogółu norm prawnych regulujących stosunki prywatnoprawne, które kształtują się w wyniku zdarzeń gospodarczych, a uregulowane są przepisami innych ustaw specjalnych[85]. Zdaniem Joanny Zakrzewskiej regulacje prawne rachunkowości praktyka gospodarcza określa przez prawo bilansowe[86]. Jak wskazuje Ewa Walińska do głównych zadań prawa bilansowego w Polsce należy kwantyfikowanie zasad sporządzania spra-

80 J. Ciszewski (red.), *Polskie...*, op. cit., s. 25–26.

81 Kodeks spółek handlowych z dnia 15 września 2000 r. (Dz.U. nr 94, poz. 1037), tj. z 19 kwietnia 2013 r. (Dz.U. z 2013 r. poz. 1030 z późn. zm.).

82 Między innymi: ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. nr 121, poz. 591, tj. z 30 stycznia 2013 r., Dz.U. z 2013r., poz. 330 z późn. zm.), ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. nr 21, poz. 86, tj. z 30 maja 2014 r. (Dz.U. z 2014 r. poz. 851 z późn. zm.).

83 Kodeks cywilny z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz.U. nr 16, poz. 93), tj. z 17 lutego 2016 r. (Dz.U. z 2016 r., poz. 380).

84 Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. nr 121, poz. 591), tj. z 30 stycznia 2013 r. (Dz.U. z 2013 r., poz. 330 z późn. zm.).

85 I. Olchowicz, *Vademecum rachunkowości. Rachunkowość podatkowa*, wydanie 8, Difin, Warszawa 2009, s. 15.

86 J. Zakrzewska [w:] *Minimeritum. Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, E. Walińska (red.), Meritum, Warszawa 2008, s. 183.

wozdań finansowych, nie zaś zasad ewidencji księgowej[87]. Według Olchowicz prawem bilansowym określa się ogół obowiązujących norm prawnych regulujących podstawowe zasady rachunkowości, którymi kierują się jednostki gospodarcze, będące podmiotami rachunkowości[88]. Nieco szerszą definicję przedstawia Hanna Litwińczuk, uznając za prawo bilansowe ogół norm regulujących prowadzenie ksiąg rachunkowych, których efektem finalnym jest możliwość sporządzenia sprawozdania finansowego[89].

Z powyższego przeglądu stanowisk wynika, że w definicjach prawa bilansowego eksponowany jest przede wszystkim cel stosowania prawa bilansowego, a więc norm określających podstawowe zasady rachunkowości. Właściwym celem jest prowadzenie ksiąg rachunkowych zgodnie z obowiązującymi przepisami tak, aby w efekcie powstało sprawozdanie finansowe odzwierciedlające rzeczywisty stan majątkowy jednostki.

Prawo podatkowe powstało jako efekt założeń i działań prawa publicznego, będąc jednocześnie kategorią ekonomiczną. Podatki są nierozerwalną częścią prawa finansowego, bowiem poza prawem finansowym nie będą istniały jako samodzielny byt ekonomiczny[90]. W związku z powiązaniami prawa podatkowego z prawem budżetowym prawo podatkowe określano swego czasu jako prawo budżetowe. Współczesne prawo podatkowe traktuje się jako odrębną gałąź prawa. Wyodrębnienie prawa podatkowego z regulacji prawa finansowego i nadanie mu odrębności prawnej związane jest ze szczególnym charakterem tej dziedziny prawa: zasad nakładania podatków, systemu źródeł prawa podatkowego i samej konstrukcji podatków. Warto zwrócić uwagę również na cele, które realizuje prawo podatkowe, a w szczególności na cel fiskalny, indywidualny dla tego prawa[91]. W ocenie Olchowicz prawem

87 E. Walińska (red.), *Rachunkowość finansowa. Ujęcie sprawozdawcze i ewidencyjne,* wydanie II zaktualizowane i rozszerzone, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 9.

88 I. Olchowicz, *Vademecum...*, op. cit., s. 15.

89 H. Litwińczuk, *Prawo bilansowe*, KiK, Warszawa 1995, s. 17.

90 W. Modzelewski (red.), *Wstęp do nauki polskiego prawa podatkowego*, wydanie 9, C.H. Beck, Warszawa 2010, nb 1, eL/Legalis.

91 H. Dzwonkowski (red.), *Prawo podatkowe. Skrypty Becka*, wydanie 2, C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 26.

podatkowym należy określać ogół norm prawnych, które regulują ustalanie i pobieranie podatków[92]. Natomiast Michał Poszwa jest zdania, że prawo podatkowe nie stanowi w pełni autonomicznej gałęzi prawa, ponieważ jego reguły i zasady winne pozostawać w relacji z innymi gałęziami prawa. Dodatkowo jest ono stanowione i stosowane przez organy państwowe, przez co nie można wykluczyć zależności prawa podatkowego od systemu administracji państwowej[93].

Należy zwrócić uwagę na katalog źródeł prawa podatkowego. Podstawy nakładania podatków i innych danin publicznych zawierają się przede wszystkim w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku[94]. Zgodnie z art. 84 Konstytucji RP wprowadzono powszechny obowiązek ponoszenia ciężarów na rzecz utrzymania państwa, a obowiązki uiszczania danin publicznych związane są z umową społeczną z obywatelami[95]. Zasada powszechności obowiązku ponoszenia podatków oznacza w systemie prawa daninowego gotowość do ponoszenia niezbędnych ciężarów na rzecz państwa. Co za tym idzie, art. 84 Konstytucji RP wprowadza do systemu prawnego państwa system podatkowy. W dalszej kolejności ponoszenie podatków i innych danin publicznych jest obowiązkiem konstytucyjnym, przez co uznaje się, że podatki mają charakter przymusowy i bezwzajemny. Podatki stanowią podstawowe źródło utrzymania państwa, zaś nakładane są w drodze ustawy poprzez właściwe organy przedstawicielskie suwerena. Z kolei art. 217 Konstytucji RP wskazuje, że proces nakładania podatków i innych danin publicznych, określanie podmiotów i przedmiotów opodatkowania, a także stawek podatkowych, oraz określanie zasad przyznawania ulg i umorzeń oraz kategorii podmiotów zwolnionych z opodatkowania następuje w drodze ustawy. Wszelkie podatki i inne daniny publiczne mają mieć swoje źródło w odpowiednich ustawach, nazywanych ustawami podatkowymi. Dodatkowo zarówno z art. 84, jak i z art. 217 Konstytucji RP wynika, że obowiązkowe podatki i daniny publiczne

92 I. Olchowicz, *Vademecum...*, op. cit., s. 40.

93 M. Poszwa (red.), *Rozliczenia podatkowe przedsiębiorcy*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005, s. 17.

94 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483), dalej Konstytucja RP.

95 M. Poszwa (red.), *Rozliczenia...*, op. cit., s. 9.

mają służyć przede wszystkim dobru wspólnemu, nie zaś pojedynczym interesom odpowiednich jednostek lub grup[96].

Do źródeł prawa podatkowego należą akty prawne, które zawierają normy generalne i abstrakcyjne. Normy generalne to takie, które ze względu na swój charakter są ogólne co do podmiotów, natomiast abstrakcyjność normy dotyczy przedmiotu (odpowiedniego zachowania adresatów norm). Chodzi o możliwość wielokrotnego stosowania danej normy prawnej prawa podatkowego w różnych sytuacjach faktycznych i prawnych. Zaś każdej z norm odpowiada reguła zachowania się. Do źródeł prawa podatkowego nie zalicza się ani doktryny prawa podatkowego, ani też zwyczaju. W Polsce, mimo braku stosowania prawa precedensu, orzecznictwo sądów odgrywa szczególną rolę w zakresie stosowania prawa podatkowego[97]. Jako inne źródła prawa podatkowego należy uznać umowy międzynarodowe oraz normy prawne ustaw (zawierające dyrektywy co do treści rozporządzeń), rozporządzeń (zawierające szczegółowy zakres regulacji), a także uchwał jednostek samorządu terytorialnego (w zakresie podatków i opłat lokalnych zgodnie z zakresem ustawowym)[98].

96 H. Dzwonkowski (red.), *Prawo...*,op. cit., s. 21–26.

97 H. Dzwonkowski (red.), *Prawo podatkowe. Podręczniki prawnicze*, wydanie 2, C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 92.

98 H. Dzwonkowski (red.), *Prawo...*,op. cit., s. 26–30.

ROLA SYSTEMU RACHUNKOWOŚCI W KREATYWNEJ MANIPULACJI DANYMI

Stanisław Skrzywan określa system rachunkowości jako „system ciągłego w czasie obserwowania, mierzenia, rejestrowania, prezentowania i interpretowania wyrażonych w mierniku pieniężnym i bilansujących się ogólnych i szczegółowych danych o działalności gospodarczej i sytuacji majątkowej oraz finansowej jednostki gospodarującej”[99].

System rachunkowości dostarcza informacji finansowych z prowadzonej działalności gospodarczej różnym użytkownikom (wewnętrznym i zewnętrznym). Wobec potrzeb użytkowników zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych sprawozdań finansowych, dyrektorzy zarządzający przedsiębiorstwem są zobowiązani do przekazania rzetelnego obrazu firmy, zgodnie z zasadami i praktykami przyjętymi w rachunkowości[100].

Ze względu na potrzeby informacyjne różnych grup odbiorców informacji z systemu rachunkowości (będącego systemem informacyjnym jednostek gospodarczych) wyodrębnia się w rachunkowości, jako dziedzinie naukowej, jej trzy rodzaje: rachunkowość finansową, rachunkowość zarządczą oraz rachunkowość podatkową. Na początku lat pięćdziesiątych ubiegłego stulecia tematyka pozyskiwania informacji z systemu rachunkowości zyskała na znaczeniu[101].

99 S. Skrzywan, *Teoretyczne podstawy rachunkowości,* Warszawa 1973, s. 5, cyt. za: E. Walińska (red.), *Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 22.

100 D. Myddelton, *Rachunkowość i decyzje finansowe*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1996, s. 10–12.

101 Ibidem.

W USA wyodrębniono po raz pierwszy dwa rodzaje rachunkowości ze względu na rodzaj uzyskiwanych informacji i potrzeby użytkowników. Dokonano podziału na rachunkowość finansową i rachunkowość zarządczą[102]. Richard L. Smith określił, że zadania rachunkowości finansowej obejmują potrzeby informacyjne odbiorców zewnętrznych, takich jak inwestorzy, kredytodawcy i inni zainteresowani. Rachunkowość zarządcza realizuje przede wszystkim potrzeby informacyjne odbiorców wewnętrznych, związanych z procesem zarządzania przedsiębiorstwem[103]. Z kolei David Myddelton za cel rachunkowości zarządczej podaje uzyskiwanie takich informacji z systemu rachunkowości, które służą pomocą w podejmowaniu właściwych decyzji dla zarządzania przedsiębiorstwem[104]. Główne różnice pomiędzy tymi dwoma rodzajami rachunkowości są następujące: rachunkowość zarządcza dostarcza informacji służących do realizacji zadań w przyszłości i stanowi subiektywną ocenę poddanych analizie danych, natomiast rachunkowość finansowa dotyczy realizacji obecnych zadań i rozpatrywania danych z przeszłości, stanowi obiektywną ocenę poddanych analizie danych[105].

Obecnie rachunkowość finansowa polega na wypełnianiu obowiązku prowadzenia ksiąg rachunkowych przez wszystkie jednostki gospodarcze. Skupia w sobie czynności związane z ewidencją i oceną otrzymanych danych z systemu informacyjnego o stanie finansowo-majątkowym oraz wynikach finansowych jednostek gospodarczych. Odgrywa istotną rolę w procesach zarządczych i informacyjnych[106].

Zdaniem Artura Hołdy rachunkowość finansowa w jednostce gospodarczej polega na dokonywaniu ewidencji oraz analizy danych na podstawie zasad i norm prawa bilansowego[107]. W dalszym etapie analizy roli prawa bilansowego i prawa podatkowego w kreatywnej rachunko-

102 D. Buchta, Z. Messner, *Rachunkowość a zarządzanie przedsiębiorstwem*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1976, s. 62–63.

103 R.L. Smith, *Management Through Accounting*, Nowy Jork 1962, s. 27–29, tłumaczenie własne.

104 D. Myddelton, *Rachunkowość...*, op. cit., s. 13.

105 D. Buchta, Z. Messner, *Rachunkowość...*, op. cit., s. 64–65.

106 P. Szczypa, *Rachunkowość finansowa*, wydanie 4 zmienione, CeDeWu, Warszawa 2014, s. 11.

107 A. Hołda, *Oszustwa...*, op. cit., s. 3.

wości należy zwrócić uwagę na wzajemne relacje pomiędzy rachunkowością finansową, rachunkowością zarządczą oraz rachunkowością podatkową. Kwestia wzajemnych powiązań pomiędzy tymi trzema dziedzinami rachunkowości została zobrazowana na rysunku 2. Warto zauważyć, że każda z wymienionych dziedzin rachunkowości pozostaje w relacji do pozostałych. Każda z nich źródło swoich informacji ma w systemie rachunkowości, jednakże pełnione przez nie funkcje i uregulowania prawne są odmienne.

Interesująca z perspektywy kreatywnej rachunkowości oraz manipulacji danymi finansowymi pozostaje również relacja pomiędzy rachunkowością finansową, audytem oraz rachunkowością podatkową. Obrazuje to rysunek 3.

Jak wskazuje rysunek 3, audyt łączy w sobie cechy rachunkowości finansowej i rachunkowości podatkowej. Jego celem jest przede wszystkim potwierdzenie stosowanych w danej jednostce gospodarczej zasad rachunkowości, ale również ich zgodności z prawem podatkowym.

Istotą analizy jest właściwe umiejscowienie stosowania zasad i metod kreatywnej rachunkowości w wyżej wymienionych systemach rachunkowości. Można zatem stwierdzić, że działania kreatywnej księgowości będą miały swoje źródło w systemie rachunkowości finansowej. To właśnie w tym dziale rachunkowości przede wszystkim będzie dochodziło do nadużyć i manipulacji danymi finansowymi. W systemie rachunkowości podatkowej będą stosowane metody kreatywnej rachunkowości, ale wyłącznie w zakresie dozwolonym przez przepisy prawa podatkowego. W innym wypadku obejście lub łamanie przepisów prawa podatkowego wiązałoby się z popełnieniem przestępstwa gospodarczego. Z kolei audyt nakierowany jest przede wszystkim na kwestie weryfikacji stosowanych metod w rachunkowości danej jednostki. Niewątpliwie audyt finansowy daje możliwości zatajenia kwestii nadużyć systemu rachunkowości, jednakże jeśli jednostka gospodarcza we właściwy sposób korzysta z metod kreatywnej rachunkowości, nie łamiąc przepisów prawa systemu bilansowego i podatkowego, audyt finansowy nie będzie w stanie zakwestionować dokonywanych w tym zakresie czynności w danej jednostce.

Rysunek 2. Wzajemna relacja rachunkowości finansowej, rachunkowości zarządczej oraz rachunkowości podatkowej

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując zagadnienie istoty prawa bilansowego i podatkowego w odniesieniu do kreatywnej rachunkowości i kreatywnej manipulacji danymi finansowymi, należy zwrócić uwagę na cechy charakterystyczne obu tych dziedzin. Prawo bilansowe wyróżnia przede wszystkim cel, jakim jest uzyskanie rzetelnego i wiarygodnego sprawozdania finansowego, które będzie odznaczało się użytecznością i porównywalnością przedstawionych informacji. Prawo podatkowe cechuje ciągłość zmian i mniejsza przejrzystość obowiązujących przepisów. Cechy wspólne obu tych systemów polegają na wypracowaniu takiego modelu działania, w którym księgi rachunkowe jednostek gospodarczych prowadzone są zgodnie z zasadami rachunkowości, a także z zasadami prawa podatkowego. Taki zabieg ustawodawcy ma

na celu zminimalizowanie możliwości manipulacji danymi finansowymi. Dodatkowo cechy obu wspomnianych dziedzin mogą sugerować odrębność obu tych gałęzi prawa. W praktyce to od organów zarządzających daną jednostką gospodarczą zależy stopień unifikacji obu tych systemów. Istnieją bowiem możliwości syntezy cech zarówno prawa bilansowego, jak i prawa podatkowego, tak aby w efekcie tworzyły one jeden wspólny system informacyjno-ewidencyjny rachunkowości jednostki[108].

Rysunek 3. Wzajemna relacja rachunkowości finansowej, audytu i rachunkowości podatkowej

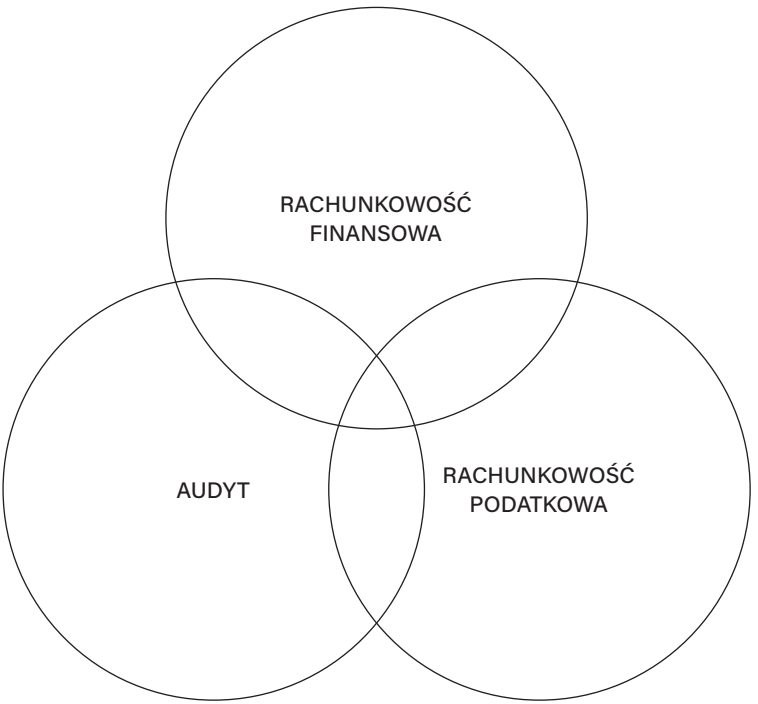

Źródło: opracowanie własne.

108 W. Furman, *System rachunkowości jednostki gospodarczej a prawo podatkowe*, „Prace Naukowo-Dydaktyczne Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Krośnie", 2014, zeszyt 67, s. 21–22.

Manipulacji danymi finansowymi będą podlegały informacje ekonomiczne, które powinny być przedstawione w sposób jasny i rzetelny, zgodnie z zasadami rachunkowości. Źródłem tych informacji jest system rachunkowości danej jednostki gospodarczej. Wobec tego to system rachunkowości przedsiębiorstwa, a przede wszystkim rachunkowości finansowej, będzie obszarem, który w znacznym stopniu będzie narażony na działania kreatywnej księgowości i manipulacji. Dopiero otrzymane z systemu ewidencyjnego informacje pozwalają na manipulację danymi[109].

109 Por. A. Hołda, *Oszustwa...*, op. cit. s. 3.

ZASADY RACHUNKOWOŚCI W KREATYWNEJ MANIPULACJI DANYMI

2.1. ISTOTA ZASAD RACHUNKOWOŚCI

→ **s. 55**

2.2. NARUSZANIE ZASAD RACHUNKOWOŚCI W KREATYWNEJ MANIPULACJI DANYMI

→ **s. 65**

2.3. POLITYKA RACHUNKOWOŚCI A KREATYWNA MANIPULACJA DANYMI WEDŁUG POLSKIEGO PRAWA BILANSOWEGO

→ **s. 70**

2.4. ETYKA ZAWODOWA, A KREATYWNA MANIPULACJA DANYMI

→ **s. 78**

ISTOTA ZASAD RACHUNKOWOŚCI

Istotna dla zrozumienia problematyki manipulacji danymi wydaje się kwestia ogólnego omówienia funkcjonujących w praktyce gospodarczej zasad systemu rachunkowości. W przeciwnym razie podejmowanie próby analizy mechanizmu manipulacji wydaje się bezcelowe, ze względu na brak sprecyzowania czynności dozwolonych i niedozwolonych przez przepisy prawa. Dopiero po zapoznaniu się z podstawowymi zasadami rachunkowości można przystąpić do próby analizy istoty i jakości pozyskiwanych z tego systemu informacji oraz ich dalszego wpływu na proces decyzyjny, działania inwestorów, zachowania kontrahentów i innych użytkowników informacji w jednostce gospodarczej.

Zdaniem Elżbiety Burzym rachunkowość jest uniwersalnym, elastycznym i podmiotowym systemem informacyjno-kontrolnym, którego działanie określa metoda bilansowa[110]. Teresa Kiziukiewicz twierdzi, że rachunkowość to system informacji ekonomicznej, przed którym stoi realizacja głównego celu, jakim jest właściwe przekazywanie informacji użytkownikom tego systemu[111]. Z kolei Zbigniew Luty porównuje system rachunkowości do tkanki nerwowej organizmów żywych, ponieważ stanowi ona niejako tkankę informacyjną podmiotu gospodarczego. Pozwala bowiem obserwować zmiany ilościowe i wartościowe, dokonywać oceny działalności gospodarczej oraz podejmować odpowiednie decyzje o jej dalszym funkcjonowaniu[112]. Natomiast według Tomasza Gabrusewicza istotą pomiaru w rachunkowości jest możliwość osiągnięcia celów przez jednostkę gospodarczą. Celów,

110 E. Burzym, *Rachunkowość przedsiębiorstw i instytucji,* Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1980, s. 13.

111 T. Kiziukiewicz, *Organizacja rachunkowości w przedsiębiorstwie*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2002, s. 9.

112 Z. Luty, *Finanse spółek. Elementy rachunkowości finansowej,* Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław, 1997, s. 9.

do których została stworzona. Wobec tego system winien na bieżąco przekazywać użytkownikom informacji kwestie dotyczące procesu gospodarowania[113].

Przedstawiciele nauki o rachunkowości prezentują spójne stanowisko co do istoty systemu rachunkowości i głównej funkcji, którą ten system pełni, a więc funkcji informacyjnej. Opracowania naukowe wskazują na podstawowe cechy informacji sprawozdawczej, którymi są: wiarygodność, porównywalność, zrozumiałość i przydatność[114]. Aby rachunkowość spełniała wymienione powyżej determinanty, ze szczególnym naciskiem na pełnienie funkcji informacyjnej, zobligowana jest do określenia zasad, którymi użytkownicy tego systemu będą się kierować.

Maria Gmytrasiewicz stwierdza, że postrzeganie systemu rachunkowości uległo znacznym przemianom – nie tylko w Stanach Zjednoczonych, ale i w Europie – pod koniec lat trzydziestych XX wieku. Zmiany wynikały przede wszystkim z potrzeb informacyjnych użytkowników tego systemu, którzy poza tradycyjnymi danymi sprawozdawczymi potrzebowali wykorzystywać uzyskane informacje do planowania i zarządzania przedsiębiorstwem[115]. System rachunkowości według kryterium funkcjonalnego dzieli się na rachunkowość finansową i rachunkowość zarządczą. Oprócz tego tradycyjnego podziału można zastosować również kryterium podziału ze względu na zakres merytoryczny systemu rachunkowości. Z tej perspektywy system rachunkowości jako system ewidencyjny i informacyjny składa się z działów: ewidencja, rachunek kosztów i sprawozdawczość finansowa[116]. Każdy z tych elementów odgrywa istotną rolę w ujmowaniu, grupowaniu, prezentacji i analizie zebranych danych o działalności jednostki. Mimo że tworzą one wspólny system rachunkowości, charakteryzują się właściwymi dla siebie metodami działania, regułami postępowania i zasadami ujmowania oraz ewi-

113 T. Gabrusewicz, *Rachunkowość odpowiedzialności społecznej w kształtowaniu zasad nadzoru korporacyjnego,* C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 42.

114 M. Chodoń, M. Gawart, *Cechy jakościowe sprawozdań finansowych*, „Problemy Rachunkowości", 2002, nr 3, s. 5.

115 M. Gmytrasiewicz, *Rachunkowość. Podstawowe założenia i zasady*, Difin, Warszawa 2011, s. 22.

116 Ibidem.

dencji poszczególnych zdarzeń. Jeżeli efektem końcowym wszystkich procesów zachodzących w systemie rachunkowości jest sporządzenie sprawozdania finansowego, które ma dostarczać wiarygodnych i rzetelnych informacji o stanie majątkowym i finansowym jednostki gospodarczej, to istotny dla oceny wartości uzyskanej informacji będzie sposób, w jaki je uzyskano[117].

Należy zatem uznać, że sprawozdanie finansowe odzwierciedla jasny i rzetelny obraz majątku jednostki, jeżeli zostało sporządzone na podstawie prawidłowo prowadzonych ksiąg rachunkowych i zgodnie z obowiązującymi zasadami rachunkowości. Źródłem owych zasad są krajowe uregulowania prawne dotyczące prowadzenia ksiąg rachunkowych oraz krajowe i międzynarodowe standardy rachunkowości i sprawozdawczości finansowej[118].

W Polsce regulacje dotyczące prowadzenia ksiąg rachunkowych, stosowania zasad rachunkowości, wyceny poszczególnych składników majątku jednostki oraz kwestie związane ze sporządzaniem sprawozdań finansowych zawarte są przede wszystkim w przepisach UoR. W sprawach nieuregulowanych lub uregulowanych w sposób niewystarczający należy stosować Krajowe Standardy Rachunkowości, a następnie Międzynarodowe Standardy Rachunkowości/Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej.

Koniecznie trzeba nadmienić, że w odróżnieniu od zasad prawa podatkowego prawo bilansowe cechuje pewna autonomia i jedynie w wyraźnie określonych przypadkach istnieje możliwość zastosowania zasad prawa podatkowego w rachunkowości[119].

Według definicji słowo „zasada" oznacza regułę, normę postępowania, prawo podstawowe do czegoś[120]. Również w ten sposób należy

117 Ibidem.

118 J. Wiśniewska, *Oszustwa w rachunkowości zagrożeniem dla prawidłowego stosowania nadrzędnych zasad rachunkowości*, „Problemy Rachunkowości", 2004, nr 3/33.

119 A. Cicha, K. Zasiewska, *Rachunkowość dla samodzielnych księgowych – ujęcie praktyczne*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce – Zarząd Główny w Warszawie, Instytut Certyfikacji Zawodowej Księgowych, Warszawa 2015, s. 24.

120 E. Sobol (red.), *Mały...*, op. cit., s. 1123.

traktować zasady rachunkowości. To reguły i normy powszechnie obowiązujące i stosowane przez jednostki gospodarcze w celu dostarczenia wartościowych informacji na temat stanu finansowego i majątkowego jednostki gospodarczej[121]. Andre Helin pisze, że „zasady rachunkowości stanowią obok fundamentalnych założeń rachunkowości i cech jakościowych informacji finansowych jeden z podstawowych elementów założeń koncepcyjnych rachunkowości"[122]. Kazimierz Sawicki podkreśla, że rachunkowość winna spełniać funkcję użyteczności dostarczanych informacji, przez co niezbędne jest prowadzenie rachunkowości w sposób kompletny i systematyczny, przy jednoczesnym stosowaniu i przestrzeganiu określonych zasad. Tymi zasadami są powszechnie stosowane zasady rachunkowości[123].

Literatura przedmiotu w różny sposób prezentuje zasady rachunkowości. Zbigniew Messner dzieli je na: uniwersalne, podstawowe (nadrzędne) i szczegółowe (podrzędne)[124]. Andre Helin wskazuje na „nadrzędne zasady rachunkowości, które zawierają założenia koncepcyjne i normy rachunkowości"[125], a należą do nich:

- zasada memoriałowa,
- zasada wyższości treści nad formą,
- zasada ostrożnej wyceny lub współmierności przychodów i kosztów[126].

Danuta Krzywda przedstawiła również swoją koncepcję podziału zasad rachunkowości, w której uznała za nadrzędne:

- zasadę memoriałową,
- zasadę ostrożności,
- zasadę kontynuacji działania,
- zasadę ciągłości,

121 A. Cicha, K. Zasiewska, *Rachunkowość…*, op. cit., s. 24.

122 A. Helin, *Komentarz do art. 4 Ustawy o rachunkowości* [w:] *Ustawa o rachunkowości. Komentarz*, wydanie 6, C.H. Beck, Warszawa 2014, nb 1, eL.

123 K. Sawicki (red.), *Zasady rachunkowości jednostek gospodarczych*, Firma sp. z o.o., Warszawa 1991, s. 6.

124 Z. Messner, *Podstawy rachunkowości*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2001, s. 31–37.

125 A. Helin, *Komentarz…*, op. cit., nb 1, eL.

126 Ibidem.

- zasadę przewagi treści nad formą,
- zasadę istotności[127].

Jednak na potrzeby niniejszej książki przyjęłam klasyfikację Ewy Walińskiej i Joanny Zakrzewskiej. Autorki dokonały podziału nadrzędnych zasad rachunkowości w sposób następujący:

- zasada wiernego i rzetelnego obrazu,
- zasada kontynuacji działania,
- zasada memoriałowa,
- zasada współmierności lub ostrożności,
- zasada istotności,
- zasada ciągłości,
- zasada wyższości treści nad formą[128].

Zgodnie z przedstawionym zestawieniem nadrzędnych zasad rachunkowości, należy zaznaczyć, że każda z nich z osobna ogrywa istotną rolę w procesie uzyskiwania informacji z systemu rachunkowości, a między poszczególnymi zasadami wytworzyła się pewna zależność i wzajemna relacja. Dopiero po zastosowaniu przez jednostki gospodarcze prowadzące pełne księgi rachunkowe wszystkich z nich można mówić o pełnej realizacji zasady wiernego i rzetelnego obrazu stanu majątkowego i finansowego jednostki, który został przedstawiony w sprawozdaniu finansowym.

Nadrzędną i naczelną zasadą rachunkowości jest zasada wiernego i rzetelnego obrazu (*true and fair view presentation*). Zgodnie z zapisami art. 4 UoR istnieje obowiązek stosowania przyjętych zasad rachunkowości, tak aby w sposób jasny i rzetelny przedstawiać sytuację majątkową i finansową jednostki oraz jej wynik finansowy. Przepis jest pochodną nadrzędnych zasad rachunkowości, które zostały określone w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości/ Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej

127 D. Krzywda, *Rachunkowość finansowa,* Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 1999, s. 24.

128 E. Walińska, J. Zakrzewska, *Polityka rachunkowości a zarządzanie jednostką, wyniki badań ankietowych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", 2003, tom 15(71), s. 71, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa.

i włączone do zapisów tejże ustawy. Stanowi niejako cel prowadzenia ksiąg rachunkowych[129].

Zasadzie wiernego i rzetelnego obrazu jednostki gospodarczej podporządkowane są wszelkie działania w obrębie systemu rachunkowości, prowadzące do uzyskania informacji, które spełniają określone cechy jakości i użyteczności. Należą do nich: wiarygodność, kompletność, porównywalność i terminowość[130]. Powyższą zależność obrazuje rysunek 4.

Rysunek 4. Jakość informacji uzyskanych z systemu rachunkowości

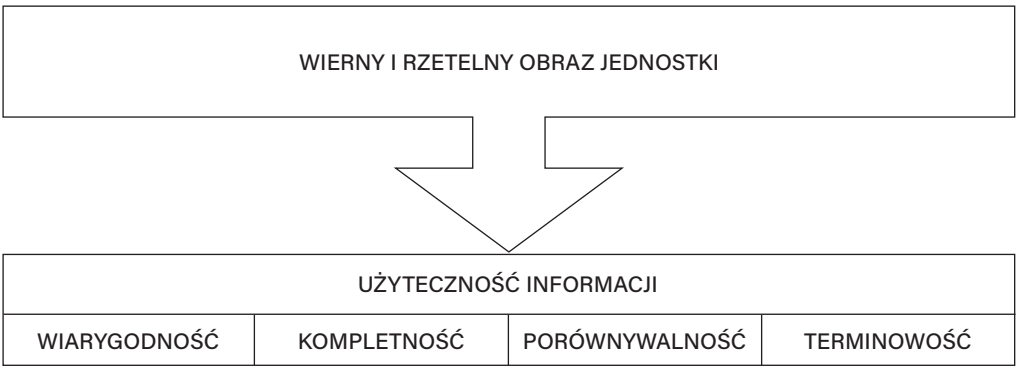

Źródło: opracowanie własne.

Piotr Szczypa zasadę wiernego i rzetelnego obrazu nazywa zasadą prawdziwego i wiernego obrazu, tłumacząc że polega ona na odzwierciedleniu przez system rachunkowości rzeczywistej sytuacji majątkowej i finansowej jednostki[131]. Jak słusznie wskazuje Bożena Lisiecka-Zając, koncepcja wiernego i rzetelnego obrazu określa treść informacji, których powinna dostarczać rachunkowość. Winna ona

129 E.W. Babuśka, *Teoria rachunkowości w tworzeniu i rozwijaniu zasad rachunkowości* [w:] *Teoria rachunkowości a jej współczesne regulacje,* B. Micherda (red.), Difin, Warszawa 2014, s. 35.

130 Ibidem.

131 P. Szczypa, *Zasady rachunkowości. Teoria, przykłady, zadania*, wydanie 4, CeDeWu, Warszawa 2014, s. 16.

przedstawiać informacje, które w sposób jasny określają stan finansów jednostki gospodarczej, bez zniekształcania obrazu[132].

Użyteczność informacji polega na jej wiarygodności, kompletności, porównywalności i terminowości. Informacja wiarygodna to taka, którą cechuje obiektywność. To ewidencja zdarzeń w sposób odzwierciedlający rzeczywistą sytuację majątkową i finansową jednostki. Informacja kompletna to taka, która obrazuje całokształt kondycji podmiotu gospodarującego. Z kolei porównywalność informacji zapewnia możliwość zestawienia uzyskanych z systemu rachunkowości informacji w kolejnych okresach sprawozdawczych. Terminowość to nic innego, jak uzyskanie informacji w określonym czasie, co pozwala na podejmowanie właściwych decyzji gospodarczych w dobie stale zmieniającej się gospodarki rynkowej. Wszystkie te cechy zapewniają odpowiedni poziom użyteczności informacji[133]. Zasada wiernego i rzetelnego obrazu powstała w związku z brakiem jednolitych informacji płynących z systemu rachunkowości w obliczu wielu akceptowalnych zasad, standardów i interpretacji oraz różnorodnej praktyki gospodarczej[134]. Zasada jest pewnego rodzaju zezwoleniem na dowolność interpretacyjną, ale w zgodzie z przepisami prawa i w opozycji do jego niedomówień oraz niejasności – funkcjonuje w przepisach dotyczących rachunkowości w większości krajów. Choć nie ma jednej, ustalonej definicji zasady wiernego i rzetelnego obrazu, nie oznacza to, że jej znaczenie jest bagatelizowane. Zrozumienie zasady rzetelnego i wiernego obrazu wymaga szczegółowej i profesjonalnej wiedzy z zakresu rachunkowości, a także przestrzegania zasad etyki zawodowej księgowych[135]. Aby zasada ta była przestrzegana, konieczne jest stosowanie pozostałych zasad rachunkowości[136].

132 B. Lisiecka-Zając, *Ogólna charakterystyka ustawy o rachunkowości,* „Rachunkowość", 1994, zeszyt specjalny.

133 M. Gmytrasiewicz, *Rachunkowość…*, op. cit., s. 14–15.

134 S.T. Surdykowska, *Rachunkowość międzynarodowa,* Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 1999, s. 44.

135 M. Gmytrasiewicz, *Rachunkowość…*, op. cit., s. 14–15.

136 Ibidem.

W myśl art. 4 ust. 2 UoR zdarzenia gospodarcze należy ujmować w księgach rachunkowych i wykazywać w sprawozdaniu finansowym zgodnie z ich treścią ekonomiczną. Zapis tego przepisu realizuje zasadę wyższości treści nad formą.

Z art. 5 ust. 1 UoR wynika wprost zasada ciągłości, która nakłada obowiązek stosowania przyjętych w jednostce gospodarczej zasad i polityki rachunkowości w sposób ciągły. Oznacza ona grupowanie operacji gospodarczych, stosowanie wyceny aktywów i pasywów oraz dokonywanie odpisów amortyzacyjnych i umorzeniowych w niezmienny sposób. Przestrzeganie tej zasady umożliwia porównywanie uzyskiwanych danych z systemu rachunkowości w kolejnych latach obrotowych.

Art. 5 ust. 2 UoR prezentuje założenia zasady kontynuacji działania. W odniesieniu do stosowanych przez dany podmiot gospodarczy zasad rachunkowości i przyjętej polityki rachunkowości organy zarządzające przyjmują założenie, że w przyszłości jednostka będzie kontynuowała działalność w niezmniejszonym istotnie zakresie, bez postawienia jej w stan upadłości lub likwidacji, z zastrzeżeniem, że jest to niezgodne ze stanem faktycznym lub prawnym. Aby ustalić zdolność jednostki do prowadzenia w dalszym ciągu działalności gospodarczej, kierownik jednostki winien podjąć wszelkie możliwe działania w celu uzyskania wystarczających informacji co do dalszej perspektywy prowadzenia działalności w najbliższej przyszłości, przy czym okres ten nie może być krótszy niż jeden rok obrotowy od dnia bilansowego. Porównanie regulacji prawnych dotyczących zasad kontynuacji działania w Polsce i na świecie dowiodło, że nie ma pomiędzy nimi istotnych różnic – regulowane są w sposób ogólny w podobnej postaci[137].

W dalszej kolejności UoR w art. 6 ust. 1 definiuje zasadę memoriałową, która nakazuje ujmowanie osiągniętych i przypadających na rzecz jednostki przychodów i obciążających ją kosztów w księgach rachunkowych danego okresu sprawozdawczego, bez względu na termin ich zapłaty. Reguły zasady memoriałowej mówią o momencie poniesienia kosztu i uzyskania przychodu w chwili ich wystąpienia, bez znaczenia dla momentu ich wpływu. Celem tej zasady jest ujęcie w księgach ra-

137 T. Cebrowska, *Odzwierciedlenie zasady kontynuacji działania w bilansie,* „Rachunkowość", 1997, nr 1, s. 1.

chunkowych zdarzeń, które dotyczą danego okresu sprawozdawczego, tak aby przedstawiony w sprawozdaniu finansowym obraz sytuacji majątkowej jednostki był jak najbardziej zbliżony do zgodnego ze stanem faktycznym, w myśl zasady wiernego i rzetelnego obrazu[138].

Do podstawowych zasad rachunkowości należy również wyrażona art. 6 ust. 2 UoR zasada współmierności, która nakazuje zaliczać do aktywów i pasywów danego okresu sprawozdawczego koszty lub przychody przyszłych okresów oraz te koszty, które przypadają na dany okres sprawozdawczy, nie zostały jeszcze poniesione. Jerzy Feliński podkreśla, że pomiędzy przychodami kosztami niezbędne jest zawiązanie stosunku przyczynowo-skutkowego, dodatkowo ich współmierność dwustronna[139].

Następnie art. 7 ust. 1 UoR porusza kwestie związane z zasadą ostrożności lub inaczej zasadą ostrożnej wyceny. Przy dokonywaniu wyceny poszczególnych składników aktywów i pasywów należy brać pod uwagę rzeczywiście poniesione koszty ich nabycia bądź wytworzenia, przy zachowaniu zasady ostrożności. Przesłanką stosowania zasady ostrożności jest uwzględnienie prawidłowej wartości majątku jednostki gospodarczej. Nie należy dokonywać zaniżenia wartości zobowiązań i zawyżania wartości majątku. Zasada ostrożności odgrywa szczególną rolę w praktyce gospodarczej, bowiem jej założenia mają przekonywać użytkowników informacji ekonomicznych o tym, że stan aktywów i pasywów na dzień bilansowy danej jednostki gospodarczej nie został zawyżony ani zaniżony z powodu utworzenia nadmiernych rezerw[140].

Ostatnią nadrzędnych zasad rachunkowości jest uregulowana w art. 8 ust.1 UoR zasada istotności, która umożliwia stosowanie pewnych uproszczeń zasadach rachunkowości, jeżeli nie wpływają one na zniekształcenie wyniku finansowego sytuacji majątkowej jednostki. Marzanna Lament uznaje, że realizacja tej zasady rozpoczyna się momencie tworzenia zakładowego planu kont, kończy przy sporządzeniu

138 A. Cicha, K. Zasiewska, *Rachunkowość...*, op. cit., s. 24.

139 J. Feliński, *Zasady rachunkowości dla przedsiębiorców komentarzem, Sigma*, Skierniewice 2009, s. 38.

140 Z. Messner, *Podstawy rachunkowości*, wydanie 2, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach, Katowice 2003, s. 29–30.

sprawozdania finansowego[141]. Zdaniem Agnieszki Cichej Katarzyny Zasiewskiej część uproszczeń jest zawarta wprost przepisach prawa bilansowego, natomiast to kierownik jednostki, jako osoba decyzyjna, dokonuje oceny, czy zastosowane uproszczenia mają wpływ na realizację zasady wierności i rzetelności obrazu i uzyskanych informacji ze sprawozdania finansowego[142].

Podsumowując przedstawioną powyżej standardową klasyfikację, należy uznać, że istnienie i funkcjonowanie usankcjonowanych zasad i reguł rachunkowości jest niezbędne dla realizacji jednej z głównych funkcji systemu rachunkowości, czyli funkcji informacyjnej. Aby otrzymana z systemu informacja miała odpowiednią wartość dla jej użytkowników, musi mieć właściwe cechy jakościowe. W innym przypadku uzyskana informacja uniemożliwi jakąkolwiek próbę analizy oraz próbę zgodnego z nią procesu decyzyjnego. Zaprezentowany przegląd stanowisk wskazuje na jednomyślność autorów w zakresie postrzegania istoty zasad rachunkowości i celu ich zastosowania. Charakterystyczne jest również spojrzenie przez pryzmat regulacji międzynarodowych oraz dążenie do harmonizacji w zakresie funkcjonowania zasad i reguł rachunkowości. Edward Nowak podkreśla, że omówione powyżej zasady rachunkowości stoją na straży wiarygodności i praktycznej użyteczności informacji, a wynikają one z tradycji, ogólnej metodologii rachunkowości oraz z Międzynarodowych Standardów Rachunkowości[143].

Z powyższych rozważań wynika, że z systemowego punktu widzenia zasady rachunkowości należą do grupy zasad usankcjonowanych w przepisach prawa krajowego i międzynarodowego. Spojrzenie na ich katalog przez pryzmat istoty uzyskanej informacji wskazuje, że charakteryzują się dużą różnorodnością, a ich głównym celem jest zapewnienie jakości i wartości informacji, które stają się kluczowe dla procesów decyzyjnych użytkowników tych informacji.

141 M. Lament, *Podstawy rachunkowości*, Politechnika Radomska, Radom 2008, s. 17.

142 A. Cicha, K. Zasiewska, *Rachunkowość…*, op. cit., s. 27.

143 E. Nowak, *Rachunkowość – kurs podstawowy,* Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1998, s. 18.

NARUSZANIE ZASAD RACHUNKOWOŚCI W KREATYWNEJ MANIPULACJI DANYMI

Efektem systemu rachunkowości jest przedstawienie danych zawartych w sprawozdaniu finansowym, które winno odzwierciedlać rzetelną i jasną sytuację majątkową i finansową jednostki oraz jej wynik finansowy. Rzetelność sprawozdania oznacza jego sporządzenie na podstawie prawidłowo prowadzonych ksiąg rachunkowych. To kompletne zestawienie składników aktywów i pasywów, które istnieją i są we władaniu jednostki (co zostało potwierdzone w drodze inwentaryzacji). Sprawozdanie finansowe powinno przedstawiać informacje w sposób jasny i czytelny.

Poruszając kwestie manipulacji danymi zawartymi w sprawozdaniu finansowym, należy brać pod uwagę działania związane z nadmierną interpretacją zasad rachunkowości. Jeżeli manipulacja nie wykracza poza działanie dozwolone, a jest jedynie elementem kreatywnej rachunkowości, to jest to działanie polegające wyłącznie na stosowaniu pewnego rodzaju niedomówień w zakresie stosowanych zasad. W sytuacji działań niezgodnych z prawem i stosowaniem rachunkowości oszukańczej mamy do czynienia z działaniem polegającym na jawnym łamaniu ogólnie przyjętych zasad rachunkowości[144]. A zatem łamanie zasady rzetelnego i wiernego obrazu łączone jest niesłusznie z kreatywną rachunkowością i manipulacją danymi – to błędne stanowisko, ponieważ przekraczanie granic koncepcji rzetelnego i wiernego obrazu wiąże się przede wszystkim z działaniem niezgodnym z prawem, najczęściej matactwem, oszustwem i przestępstwem gospodarczym.

144 W. Wąsowski, *Fałszowanie sprawozdań finansowych*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, Warszawa 2003, s. 18.

Kwestia uzyskiwanych informacji z systemu rachunkowości w obliczu manipulacji danymi finansowymi i naruszenia zasady wiernego i rzetelnego obrazu została przedstawiona na rysunku 5.

Rysunek 5. System rachunkowości z perspektywy uzyskanych danych w obliczu łamania zasady wiernego i rzetelnego obrazu

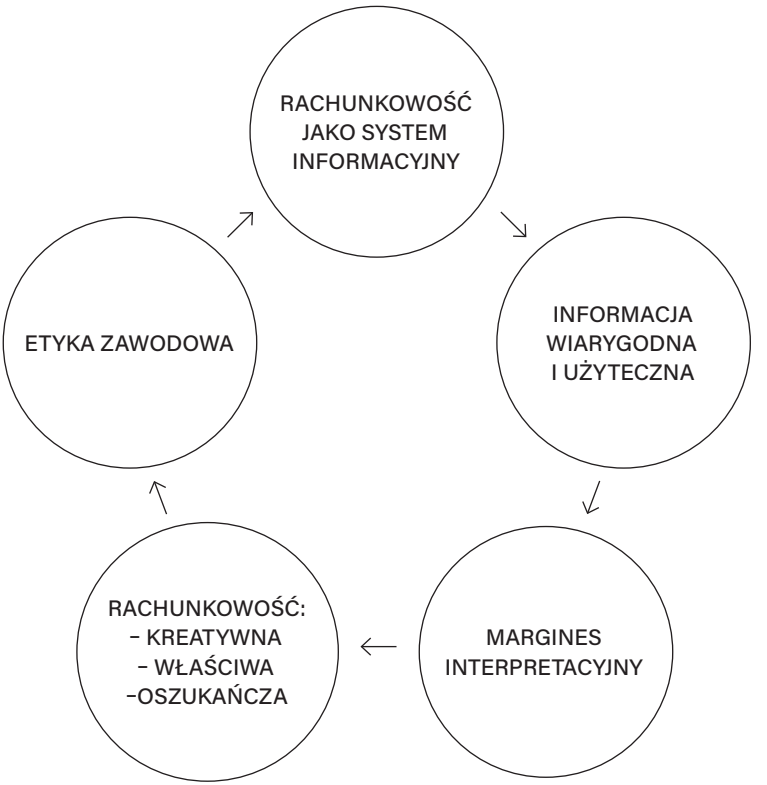

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Gmytrasiewicz, *Rachunkowość. Podstawowe założenia i zasady. Vademecum rachunkowości*, Difin, Warszawa 2011, s. 14–15.

Zgodnie z zasadą bilansową w sprawozdaniu finansowym środki trwałe oraz wartości niematerialne i prawne wykazywane są według wartości netto, co w praktyce oznacza pomniejszenie wartości zakupu danego składnika majątku o jego dotychczasową amortyzację, odpis umorzeniowy lub odpis aktualizujący. W praktyce gospodarczej

prowadzi to do sytuacji, w której powyższe składniki majątkowe wykazywane są w sprawozdaniu finansowym z wartością równą zero. Wartość zerowa oznacza całkowite ich zamortyzowanie. Mimo to w dalszym ciągu służą one do prowadzenia działalności gospodarczej i są użytkowane. Zgodnie z obowiązującymi przepisami przedsiębiorcy winni weryfikować wartość użytkowanych środków trwałych. Jeżeli nie dokonują oni zabiegu weryfikacji i aktualizacji ich wartości – manipulują danymi zawartymi w sprawozdaniu finansowym. Podobne działania dotyczą kwestii podatkowych. Przedsiębiorcy, intencjonalnie obniżając stawki amortyzacyjne składników majątkowych firmy, dokonują zabiegu podwyższania wyniku finansowego w celu wykreowania obrazu sytuacji majątkowej i finansowej firmy, który nie jest zgodny z rzeczywistością. W ten sposób użytkownicy informacji płynących z systemu rachunkowości zostają wprowadzeni w błąd (poprzez uzyskanie niewiarygodnego obrazu przychodów i kosztów). Zaniżanie przez wiele lat stawek amortyzacyjnych i niewykazywanie tego kosztu w sprawozdaniu finansowym w efekcie skutkować będzie wykazaniem strat z działalności.

Przedsiębiorcy najczęściej dokonują manipulacji danymi w sprawozdaniu finansowym poprzez naruszanie zasady memoriałowej oraz zasady współmierności. Przykładem działania dozwolonego, jednakże będącego przedmiotem manipulacji danymi, jest kwestia transferu ryzyka i korzyści, która dotyczy zapisów umowy i przesunięcia momentu odbioru danego towaru lub wykonania świadczenia. Dzięki temu przedsiębiorstwo będzie wykazywało pozytywny wynik finansowy, mimo że uzyskanej korzyści jeszcze nie odnotowano. Z kolei w przypadku zasady współmierności, która dotyczy bezpośredniego związku kosztów z uzyskanym przychodem, manipulacji będą podlegały wszystkie kwestie związane z prowadzonymi inwestycjami. Odróżnienie ulepszenia od remontu będzie miało wpływ na amortyzację poszczególnych składników majątku w firmie i bezpośrednio zaważy na wykazanym w sprawozdaniu finansowym wyniku firmy.

Istotą zasady kontynuacji działania jest przyjęcie odpowiedniej metody wyceny bilansowej majątku jednostki, m.in. po rzeczywistym koszcie nabycia lub koszcie wytworzenia z zachowaniem zasady ostrożności. W sytuacji zagrożenia kontynuacji działania majątek winien być wyceniony zgodnie z art. 29 UoR. W takim wypadku aktywa jednostki wycenia się po cenach sprzedaży netto, które są możliwe do uzyskania, ale nie wyższych od cen nabycia i kosztu wytworzenia,

pomniejszając tę wartość o dotychczasowe odpisy amortyzacyjne lub umorzeniowe oraz odpisy z tytułu trwałej utraty wartości. W takiej sytuacji jednostka ma obowiązek utworzenia rezerwy na przewidywane dodatkowe koszty i straty związane z zaniechaniem lub utratą zdolności do kontynuacji działania. Z kolei sama treść art. 5 ust. 2 UoR definiująca zasadę kontynuacji działania mówi jedynie o tym, że jednostka będzie kontynuowała prowadzenie działalności gospodarczej w dającej się przewidzieć przyszłości w niezmniejszonym istotnie zakresie. Z punktu widzenia doktryny jest to pojęcie nieostre. W żadnym z zapisów UoR nie ma definicji *niezmniejszonego istotnie zakresu działalności* ani definicji *dającej się przewidzieć przyszłości.* Wobec tego w sytuacji, gdy jednostka uznaje, że działalność będzie kontynuowana, może ona stosować przewidziane metody wyceny składników majątku. W przeciwnym razie, a więc w sytuacji założenia jej likwidacji lub upadłości, wycena składników majątku musi uwzględniać zapis z art. 29 UoR. Nieostrość pojęć oraz uznaniowe pozostawienie kwestii kontynuacji działania daje szeroki margines swobody organom zarządzającym i decyzyjnym w danym przedsiębiorstwie. Ustawodawca zamieścił jedynie w zapisie art. 5 ust 2 UoR kwestię niezgodności ze stanem faktycznym i prawnym. Zdaniem Teresy Cebrowskiej przyjęto założenie negocjacyjne – pewnego rodzaju wnioskowanie *a contrario.* Wobec braku przesłanek o zagrożeniu kontynuacji działania należy przyjąć jego słuszność – a zatem kluczowa staje się kwestia zbadania tego założenia[145]. Reasumując, choć zapisy UoR uznają zasadę kontynuacji jako jedną z nadrzędnych zasad rachunkowości, to pojęcie to jest zdefiniowane w sposób nieostry. Mimo że UoR nakłada na kierownika jednostki obowiązek zbadania, czy faktycznie jednostka spełnia przesłanki tej zasady, w rzeczywistości jest to działanie, które polega wyłącznie na zapisie w sprawozdaniu finansowym, a nie na faktycznej próbie oceny sytuacji. Takie rozwiązanie daje możliwość manipulacji danymi zawartymi w sprawozdaniu finansowym, z uwagi na błędnie dobraną metodę wyceny składników majątku firmy w celu zatajenia złej sytuacji jednostki.

Ponadto należy poruszyć kwestię zasady istotności, która dopuszcza stosowanie pewnych uproszczeń w rachunkowości przedsiębior-

145 T. Cebrowska, *Odzwierciedlenie...,* op. cit., s. 2.

stwa, ale jedynie w sytuacji, gdy nie dochodzi do zniekształcenia wyniku finansowego. Nadużycia tej zasady dotyczą zapisów w polityce rachunkowości przedsiębiorstwa. W efekcie wszystkie istotne kwestie w zakresie ujmowania zdarzeń gospodarczych w systemie rachunkowości winny być zapisane w polityce rachunkowości jednostki. Jeżeli niektóre z nich nie zostały w niej omówione, stosuje się domniemanie stosowania rozwiązań podatkowych. Tymczasem w przypadku majątku trwałego powinny funkcjonować dwie odrębne ewidencje – jedna służąca rozwiązaniom podatkowym, druga bilansowa. Skutkuje to tym, że jednostki, stosując uproszczenia, dokonują manipulacji na majątku trwałym (czy to odnośnie do niskocennych składników majątkowych i jednorazowej amortyzacji, czy też do stosowania niewłaściwych stawek amortyzacyjnych). Dodatkowo osoby zarządzające przedsiębiorstwem dokonują działań polegających na wprowadzeniu do polityki rachunkowości zapisów, które są niezgodne z zasadami rachunkowości (w szczególności w ramach stosowania uproszczeń). Należy pamiętać, że to zasady rachunkowości, a nie przyjęta w danej jednostce polityka rachunkowości, stanowią nadrzędne wytyczne w zakresie jej stosowania.

Z kolei zasada wyższości treści nad formą, która jest przedmiotem manipulacji, dotyczy szczególnie sytuacji związanych ze złą interpretacją i kwalifikacją samych zdarzeń gospodarczych. Nie każda treść danej operacji zaważy o jej kwalifikacji, ponieważ sama czynność może odbiegać od nazwy. Przykładem będzie identyfikacja umowy leasingu jako leasing operacyjny, gdy tymczasem z treści umowy wynika, że jest to leasing finansowy. Błędna kwalifikacja będzie skutkować zniekształceniem wyniku finansowego, stanem zobowiązań i aktywów przedsiębiorstwa.

Podsumowując – zasady rachunkowości pełnią jedyną i nadrzędną funkcję w stosunku do wszelkich rozwiązań systemowych rachunkowości. Choć niektóre z działań organów zarządzających jednostkami prowadzącymi pełne księgi rachunkowe są dozwolone przez prawo, to przez ich zapisy dochodzi do manipulacji danymi. Strony zawierające umowę, jako przedsiębiorcy, same kreują jej przedmiot i treść, jednakże ze względu na interes gospodarczy nie powinny zniekształcać treści informacji ekonomicznej, powołując się na przepisy prawa. Z tego względu, choć nie dochodzi do naruszenia przepisów prawa, użytkownicy informacji są wprowadzani w błąd i uzyskują zniekształcone informacje o danej jednostce

POLITYKA RACHUNKOWOŚCI A KREATYWNA MANIPULACJA DANYMI WEDŁUG POLSKIEGO PRAWA BILANSOWEGO

Aby przejść do analizy zapisów polityki rachunkowości i określenia jej wpływów na stosowanie kreatywnej rachunkowości, należy przedstawić definicję pojęcia *polityka rachunkowości*.

W nauce rachunkowości oraz w praktyce gospodarczej istnieje wiele sposobów definiowania tego pojęcia, które do polskiej teorii wprowadził w 1966 roku Włodzimierz Brzezin, określając je jako zbiór norm rachunkowości zawartych w wielu aktach prawnych, standardach i dyrektywach, mających za cel stworzenie zasad rachunkowości w danym państwie[146].

Kazimierz Sawicki oraz Ksenia Czubakowska ujmują politykę rachunkowości w nieco węższym zakresie, bo jedynie jako zbiór zasad, metod i reguł dokonywania szacunków i obliczeń, które zostały wybrane przez osoby zarządzające jednostką gospodarczą w celu sporządzenia i prezentacji sprawozdania finansowego[147]. Warto zauważyć, że Sawicki postuluje, aby wyodrębnić dwa znaczenia zakresowe polityki rachunkowości. W ujęciu mikroekonomicznym jako zapisy dotyczące

146 W. Brzezin, *Mikro- i makropolityka rachunkowości. Normy prawne i zawodowe rachunkowości,* „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu", 2000, nr 876, s. 34.

147 K. Sawicki, K. Czubakowska, *Polityka bilansowa i jej dylematy*, „Rachunkowość", 1996, nr 7, s. 331.

jednostek gospodarczych, zaś w ujęciu makroekonomicznym jako dotyczącym polityki i prawa bilansowego w państwie[148].

Piotr Gut definiuje politykę rachunkowości jako zbiór zindywidualizowanych zasad prowadzenia rachunkowości, który został opracowany z uwzględnieniem specyfiki danej działalności, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa[149].

Z kolei Ewa Walińska za politykę rachunkowości uznaje wszelkie metody i zasady zatwierdzone przez kierownictwo jednostki (zgodne z prawem i zagwarantowane przez prawo) w celu sporządzenia i prezentacji sprawozdań finansowych[150].

W odmienny sposób definicję rachunkowości przedstawia Alicja Jarugowa – jako działanie polegające na stosowaniu przez organy zarządzające odpowiednich metod i reguł, których celem jest oddanie rzeczywistej sytuacji jednostki, przy realizacji zasady istotności i wiarygodności informacji[151].

Zdaniem Teresy Cebrowskiej[152] oraz wspomnianych Sawickiego i Czubakowskiej[153] należy rozróżnić terminy *polityka rachunkowości* i *polityka bilansowa.* Politykę bilansową ustala zarząd przedsiębiorstwa i dotyczy ona zdarzeń oraz pozycji wykazywanych w sprawozdaniu finansowym jednostki, które zostają określone zgodnie ze specyfiką firmy i w sposób zgodny z przepisami prawa[154]. Podobne stanowisko zajmuje Maria Wojas, która politykę bilansową uważa za część polityki

148 K. Sawicki, *Polityka rachunkowości i polityka bilansowa. Zakres terminologiczny i zastosowanie,* „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", 2000, nr 57, s. 90.

149 P. Gut, *Kreatywna...* op.cit. s. 37.

150 E. Walińska, *Polityka rachunkowości, błędy lat poprzednich i zmiany szacunków* [w:] *Rachunkowość finansowa – ujęcie sprawozdawcze i ewidencyjne*, E. Walińska (red.), Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 390.

151 A. Jarugowa, E. Walińska, *Roczne sprawozdanie finansowe – ujęcie księgowe a podatkowe,* ODDK, Gdańsk 1997, s. 23.

152 T. Cebrowska, *Rachunkowość...*, op. cit., s. 225–226.

153 K. Sawicki, K. Czubakowska, *Polityka...*, op. cit., s. 331.

154 Ibidem.

rachunkowości[155]. Owe poglądy wydają się interesujące, niemniej na potrzeby niniejszej książki przyjęłam definicję ustawową, która funkcjonuje w polskich przepisach UoR, a gdzie te pojęcia stosowane są zamiennie: *zasady rachunkowości* lub *polityka rachunkowości.*

Jak wskazują Joanna Kalita i Helena Żukowska, termin *polityka rachunkowości* w praktyce gospodarczej często utożsamiany jest z zakładowym planem kont[156]. Rozumienie polityki rachunkowości wyłącznie w kontekście planu kont przyjętego przez jednostkę gospodarczą jest zbyt wąskie.

Zgodnie z polskim prawem bilansowym, którego najważniejsze regulacje zawiera UoR, jednostka gospodarcza prowadzi księgi rachunkowe, przestrzegając przyjętych zasad (polityki) rachunkowości. To założenie wyraża wprost art. 3 ust. 1 pkt 11 UoR. Przedsiębiorstwa prowadzące rachunkowość zgodnie z UoR przyjmują rozwiązania, które dopuszczają przepisy ustawowe (również określone w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości/Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej, MSR/MSSF), tak aby zapewnić wymaganą jakość sprawozdań finansowych. Jednostki mają obowiązek stosowania przyjętych zasad w celu jasnego i rzetelnego przedstawienia sytuacji majątkowej i finansowej oraz wyniku finansowego jednostki.

Przedsiębiorstwa w pierwszej kolejności winny stosować normy prawne zawarte w UoR, natomiast w sytuacjach nieuregulowanych dopuszcza się stosowanie krajowych standardów rachunkowości, a w dalszym etapie MRS/MSSF[157]. Jednostka gospodarcza jest zobowiązania do ustalenia zasad rachunkowości w formie pisemnej. Dodatkowo na kierowniku jednostki spoczywa obowiązek dokonywania aktualizacji jej zapisów[158]. Dalsza część art. 8 ust. 2 UoR dopuszcza zmianę przyjętych

155 M. Wojas, *Polityka rachunkowości. Kontrowersje dotyczące jej definicji,* „Monitor Rachunkowości i Finansów", 2002, nr 3, s. 4.

156 J. Kalita, H. Żukowska, *Polityka rachunkowości – uniwersalizm a specyfika w różnych podmiotach rachunkowości* [w:] *Polityka rachunkowości w teorii i praktyce,* M. Wrona, W. Janik (red.), Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2012, s. 36.

157 J. Samelak, [w:] T. Kiziukiewicz (red.), *Rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi,* Print Group, Szczecin 2006, s. 296.

158 Por. art. 10 ust. 2 UoR

przez jednostkę zasad rachunkowości, przy czym zmiany te będą obowiązywały od pierwszego dnia roku obrotowego bez względu na datę ich podjęcia. W celu zachowania zasady ciągłości (art. 5 ust. 1 UoR) wszelkie zastosowane w polityce rachunkowości zmiany należy wykazać w informacji dodatkowej oraz określić ich przyczynę. Stosowanie stałych zasad za dany okres sprawozdawczy zapewnia porównywalność danych zawartych w sprawozdaniu finansowym[159].

Polityka rachunkowości jest narzędziem służącym do tworzenia wizerunku przedsiębiorstwa. Kierownictwo, podejmując uchwałę o przyjęciu polityki rachunkowości w jednostce, którą zarządza, ma wachlarz możliwości w kreowaniu i prezentacji informacji o przedsiębiorstwie. To pewnego rodzaju instrument, który kształtuje wizerunek, zarówno wewnętrzny, jak i zewnętrzny jednostki gospodarczej. Właściwe wykorzystanie jego możliwości zależy wyłącznie od stopnia posiadanych umiejętności i wiedzy z zakresu rachunkowości, finansów i prawa. Dopiero połączenie wiedzy z tych trzech dziedzin umożliwia pełne wykorzystanie predyspozycji i potencjału polityki rachunkowości.

Według Charlesa Mulforda i Eugene'a E. Cominsky'ego polityka rachunkowości określa wybór metod prezentacji poszczególnych składników aktywów i pasywów w sprawozdaniu finansowym, na którym zależy danej jednostce[160]. Z kolei Konrad Stępień pisze, że zasady rachunkowości stwarzają możliwości zarówno upiększania, jak i przekłamania lub wręcz fałszowania informacji o przedsiębiorstwie. Głównym narzędziem manipulacji wizerunkiem przedsiębiorstwa jest wykorzystanie polityki rachunkowości w sytuacji pogarszających się warunków finansowych i majątkowych firmy. W tych momentach organy zarządzające, poprzez manipulację w zapisach polityki rachunkowości, mogą uzyskiwać korzyści materialne i niematerialne[161]. W takiej

159 A. Dyduch, J. Sawicka, A. Stronczek, *Rachunkowość finansowa – wybrane zagadnienia*, C.H. Beck, Warszawa 2004, s. 13.

160 C. Mulford, E.E. Cominsky, *The Financial Numbers Game: Detecting Creative Accounting Practices,* John Wiley & Sons, Inc, New York 2002, s. 395, tłumaczenie własne.

161 K. Stępień, *Polityka rachunkowości w teorii i w prawnych regulacjach rachunkowości* [w:] *Teoria rachunkowości a jej współczesne regulacje,* B. Micherda (red.), Difin, Warszawa 2014, s. 50.

sytuacji użytkownicy zewnętrzni będą uzyskiwali błędne informacje na temat przedsiębiorstwa, co nie pozostaje bez znaczenia dla podejmowanych przez nich decyzji[162]. Alicja Mazur wskazuje, że informacje uzyskane ze sprawozdania finansowego tracą na znaczeniu dla ich odbiorców w sytuacji, gdy nie spełniają ich oczekiwań z uwagi na dostępne instrumenty polityki bilansowej, które stosują przedsiębiorcy w celu zatajenia prawdziwego obrazu firmy[163].

Niezwykle istotna pozostaje sprawa dowolności tworzenia zapisów polityki bilansowej. Same zapisy UoR stanowią jedynie wzór postępowania, a właściwie zbiór wskazówek i drogowskazów. Przepisy UoR nie są zbiorem ścisłych reguł postępowania i nie stanowią instrukcji prowadzenia rachunkowości w przedsiębiorstwie. Wobec tego polityka rachunkowości staje się narzędziem, które może posłużyć do popełnienia czynów niedozwolonych (w tym oszustw i przestępstw księgowych)[164].

Punktem wyjścia w przypadku próby ustalenia granic dowolności zapisów polityki rachunkowości powinna być kwestia nadrzędności stosowania zasad rachunkowości nad zapisami polityki rachunkowości. Tworząc zasady rachunkowości, zarząd jednostki winien pamiętać, że to nie zasady rachunkowości służą polityce rachunkowości, lecz to właśnie polityka rachunkowości musi realizować założenia wszystkich zasad rachunkowości. Nadrzędna zasada rachunkowości, którą jest zasada wiernego i rzetelnego obrazu, jest kluczowa w przypadku dokonywania zapisów w polityce rachunkowości. Skoro dane zawarte w sprawozdaniu finansowym jednostki i sposób ich prezentacji w pierwszej kolejności powinny dostarczać jasnych i rzetelnych informacji, to kreowany obraz sytuacji majątkowej i finansowej jednostki powinien być jak najbardziej zbliżony do rzeczywistości. Pozostaje zauważyć, że dopóki stosowane przez jednostki gospodarcze zapisy polityki rachunkowości realizują przesłanki tej zasady, dopóty granice swobody kreowania zapisów polityki rachunkowości są dopuszczalne.

162 A. Damodaran, *Finanse korporacji. Teoria i praktyka*, Helion, Warszawa 2007, s. 69.

163 A. Mazur, *Instrumenty polityki bilansowej dopuszczalne na świecie,* „Problemy Rachunkowości", 2002, nr 3, s. 22.

164 P. Gut, *Kreatywna…* op. cit. s. 36.

Jeżeli organy zarządzające przyjmą w polityce rachunkowości rozwiązania, które będą dozwolone przez przepisy prawa, jednakże ich wpływ na prezentację wyników w sprawozdaniu finansowym będzie istotny, to bez wątpienia będzie to działanie mające cechy kreatywnej rachunkowości. W przypadku gdy czynności te będą polegały na całkowitym obejściu prawa, należy mówić o oszustwie księgowym. Za przykłady działań na pograniczu prawa mogą służyć kwestie amortyzacji składników majątku. Zaniżanie stawek amortyzacyjnych lub manipulowanie nimi spowoduje znaczne zmniejszenie kosztów i tym samym poprawę wyniku finansowego w pewnym okresie, generując wyższe koszty w kolejnych okresach sprawozdawczych, pogarszając wynik finansowy.

Niebagatelną rolę odegrają osoby zajmujące stanowiska w działach księgowości, które przygotowują dane do wprowadzania do systemu rachunkowości, ale też osoby dokonujące analizy wprowadzonych informacji, a także te, które opracowują dane do sprawozdania finansowego. To w dużej mierze od ich postawy zawodowej i podejścia do etyki zawodu księgowego będzie zależało wytyczanie granic elastyczności.

W dalszej kolejności należy zwrócić uwagę na odpowiedzialność za zapisy polityki rachunkowości lub też za jej brak. W zakresie przyjęcia zasad i metod rachunkowości to kierownictwo jednostki jest zobowiązanie do podjęcia uchwały, która będzie opisywała takie ujmowanie zdarzeń i operacji, aby system rachunkowości gwarantował jasną i rzetelną informację.

Ogólne zapisy UoR i działania, którymi kierował się racjonalny prawodawca, dając tak duże możliwości i dowolność w doborze stosowanych rozwiązań, miały na celu umożliwienie dostosowania wewnętrznych zasad do każdego rodzaju działalności gospodarczej. Zapisy ustawowe miały pełnić jedynie funkcję drogowskazów i wskazówek, którymi organy zarządzające winny się kierować podczas tworzenia własnych zapisów polityki rachunkowości, ale w ramach ogólnie powszechnych norm i zasad rachunkowości. Każda swoboda pozostawiona przedsiębiorcy będzie stwarzała możliwość manipulacji i stanie się zachętą do działań nieodpowiedzialnych, a nierzadko niezgodnych z prawem. Istotą pozostaje jednak brak możliwości utworzenia jednolitego wzoru polityki rachunkowości, ponieważ ta winna być dostosowana do specyfiki działalności i tworzona jednorazowo dla

każdego z bytów gospodarczych. Być może właściwym rozwiązaniem zawężającym manipulację i dokonywane oszustwa księgowe byłoby wprowadzenie do UoR przepisów penalizujących tego rodzaju zachowania oraz opracowanie właściwych metod wychwytywania działań niezgodnych z prawem w powiązaniu z zapisami polityki rachunkowości. Takie rozwiązanie wymaga długotrwałych prac nad materią polityki rachunkowości, z uwagi na jej złożoność i zakres, jaki obejmuje (od identyfikacji, wyceny, poprzez ewidencję, przetwarzanie i prezentację), co nie oznacza, że jest niemożliwe do wykonania.

Trudno nie zgodzić się ze zdaniem Bronisława Micherdy, który uważa, że aby rachunkowość i polityka rachunkowości realizowały w pełni zasadę wiernego i rzetelnego obrazu oraz wynikającą z niej zasadę informacyjną, muszą się stale rozwijać i udoskonalać[165].

Widać więc, że polityka rachunkowości postrzegana jest przez przedstawicieli doktryny w różny sposób. Jednak mimo wszystko jej głównym zadaniem jest sformułowanie zasad i metod, które będą stosowane przez daną jednostkę w celu właściwego sporządzenia i zaprezentowania sprawozdania finansowego gwarantującego rzetelność i jasność informacji z niego płynących. Choć polityka rachunkowości w dużej mierze może służyć kreatywnej rachunkowości oraz działaniom wykorzystywania luk i uchybień w prawie, by osiągnąć wyznaczony cel, nie można mówić o jej zbytniej elastyczności i dobrowolności. Przedstawicielom jednostki chodzi o jak najlepsze zaprezentowanie kondycji finansowej i majątkowej firmy, zaś inwestorom – o jak najlepsze poznanie słabych i mocnych stron jednostki. W tym celu wykorzystywane są wszystkie dozwolone prawem działania, czy to dotyczące stosowania optymalizacji podatkowej, uproszczeń w stosowaniu zasad rachunkowości, czy też zapisów polityki rachunkowości. Rolą przedsiębiorcy jest jak najlepsze zaprezentowanie własnej jednostki na rynku, zaś rolą prawodawcy jest kreowanie takich metod wykrywania nadużyć i technik oszukańczych, aby te działania przynosiły jak najmniejsze szkody użytkownikom informacji systemu rachunkowości. Z kolei rolą użytkowników zewnętrznych (w tym inwestorów) jest poznanie metod analizy danych zaprezentowanych w sprawozda-

165 B. Micherda, *Analityczna funkcja rachunkowości*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2001, s. 18–19.

niach finansowych, tak aby zminimalizować ryzyko podejmowanych decyzji. Jak przekonują Mark Bagnoli i Susan G. Watts, osoby sporządzające sprawozdania finansowe mają dużo możliwości i dowolności w prezentacji wyników finansowych jednostek gospodarczych, zaś to właśnie na użytkownikach zewnętrznych tych informacji ciąży obowiązek kontroli i właściwej analizy otrzymanych raportów[166]. Leopold A. Bernstein dodaje, że to użytkownicy zewnętrzni sprawozdań finansowych muszą być przygotowani na dostrzeganie ryzyka w czasie analizy sprawozdań, które wynika z zastosowania różnego rodzaju możliwości, jakie niesie prawo bilansowe i generalnie akceptowane zasady rachunkowości. Chociaż nigdy nie mogą mieć oni pewności co do właściwego zastosowania odpowiednich zasad i reguł[167]. Wszystkie strony są zobligowane do współpracy i stosowania wyznaczonych prawem zasad i technik działania.

166 M. Bagnoli, S.G. Watts, *Conservative Accounting Choices*, „Management Science", 2005, nr 51/5, s. 797, tłumaczenie własne.

167 L.A. Bernstein, *Financial Statement Analysis, Theory Application and Interpretation*, Homewood, Irwin 1974, s. 33, tłumaczenie własne.

ETYKA ZAWODOWA A KREATYWNA MANIPULACJA DANYMI

Epikur postawił kiedyś tezę, która wpisuje się w rozważania o dylematach etycznych związanych z dokonywaniem manipulacji na wynikach finansowych jednostek gospodarczych: „Nie można żyć szczęśliwie, nie żyjąc godnie, moralnie i uczciwie"[168]. Można dopowiedzieć za Henrykiem Olszewskim, że: „Człowiek mądry ma przewagę nad innymi zarówno w wybieraniu rzeczy dobrych, jak i w unikaniu rzeczy złych"[169]. Powinny mieć to na uwadze osoby wykonujące zawód doradcy podatkowego, biegłego rewidenta i księgowego – działają w interesie publicznym, wobec czego ich odpowiedzialność zawodowa nie może ograniczać się wyłącznie do wywiązywania się z wykonywanych zadań lub poleceń służbowych[170]. Każda z grup zawodowych zaufania publicznego posiada wypracowane zasady etyki, które przyjmują postać kodeksów, zbiorów wytycznych bądź regulacji ustawowych.

Grupa zawodowa biegłych rewidentów, poza regulacją ustawową dotyczącą wykonywania zawodu biegłego rewidenta[171], zobowiązana jest do przestrzegania postanowień zasad etyki zawodowej. Zgodnie z uchwałą Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 13 czerwca

168 H. Olszewski, *Słownik twórców idei*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2001, s. 90–92.

169 Ibidem.

170 A. Gomułowicz, *Podatki a etyka,* Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 36.

171 Ustawa z dnia 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym (Dz.U. nr 77, poz.649), tj. z 20 czerwca 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 1000).

2011 roku w sprawie zasad etyki zawodowej biegłych rewidentów[172] zawierał je Kodeks etyki zawodowych księgowych Międzynarodowej Federacji Księgowych (IFAC). Określał on podstawowe cechy, którymi powinien odznaczać się zawodowy księgowy: uczciwość, obiektywizm i zawodowe kompetencje oraz należyta staranność, a także zachowanie tajemnicy informacji i profesjonalne postępowanie[173]. Pojęcie uczciwości ma ścisły związek z kreatywną manipulacją sprawozdaniami finansowymi, bowiem zawodowy księgowy nie powinien godzić się na świadome powiązanie jego osoby ze sprawozdaniami finansowymi, które w jego opinii zawierają informacje wprowadzające w błąd odbiorców lub zaciemniają treść tych informacji[174]. Zgodnie z komunikatem nr 3/2016 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 26 stycznia 2016 roku[175] zmieniono niektóre zapisy w sprawie zasad etyki zawodowej biegłych rewidentów, a kwestie dotyczące uczciwości pozostały niezmienione w istotnym zakresie.

O etyce zawodu doradcy podatkowego wypowiedział się Artur Biłgorajski, który poruszył sprawę nieskazitelności charakteru – odwagi cywilnej, uczciwości i odpowiedzialności za własne postępowanie[176]. Doradcę podatkowego ogranicza nie tylko ustawa z dnia 5 lipca 1996 roku o doradztwie podatkowym[177], ale również przepisy korporacyjne.

172 Uchwała nr 4249/60/2011 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 13 czerwca 2011 r. w sprawie zasad etyki zawodowej biegłych rewidentów, obowiązywała do 10 lutego 2016 r.

173 *Kodeks etyki zawodowych księgowych,* Rada Międzynarodowych Standardów Etycznych dla Księgowych, tłumaczenie wykonane przez Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, s. 4.

174 Ibidem.

175 Komunikat nr 3/2016 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 26 stycznia 2016 r. w sprawie wejścia w życie uchwały nr 206/6.2015 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 3 listopada 2015 r. zmieniającej uchwałę w sprawie zasad etyki zawodowej biegłych rewidentów.

176 A. Biłgorajski (red.), *Granice wolności wypowiedzi przedstawicieli zawodów prawniczych,* Wolters Kluwer, Warszawa 2015, eL.

177 Ustawa z dnia 5 lipca 1996 r. o doradztwie podatkowym (Dz.U. nr 102, poz. 475), tj. z 20 maja 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 794 z późn. Zm.), dalej UoDPod.

Zgodnie z art. 8 UoDPod osoba zostaje wpisana na listę doradców podatkowych po złożeniu ślubowania, którego rota brzmi:

> Przyrzekam, że jako doradca podatkowy będę wykonywać ten zawód, kierując się dobrem swoich klientów, z całą sumiennością i rzetelnością, zgodnie z prawem, wiedzą i zasadami etyki zawodowej. Poznane w związku z wykonywaniem zawodu fakty i informacje zachowam w tajemnicy wobec osób trzecich[178].

Według art. 64 UoDPod doradcy podatkowi ponoszą odpowiedzialność dyscyplinarną w związku z niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem obowiązków zawodowych określonych prawem, a także za dokonanie czynów sprzecznych z zasadami etyki zawodowej, a owa odpowiedzialność może przybrać formę: upomnienia, nagany, zawieszenia prawa do wykonywania zawodu na okres od sześciu miesięcy do lat trzech oraz pozbawienie prawa do wykonywania zawodu. Dodatkowo Krajowa Rada Doradców Podatkowych uchwałą z dnia 11 lutego 2014 roku przyjęła tekst jednolity zasad etyki doradców podatkowych[179]. Zgodnie z nim zasady te wynikają z ogólnie przyjętych norm moralnych i uregulowań prawnych, zaś obowiązkiem doradcy podatkowego jest ich przestrzeganie. Czynności zawodowe należy wykonywać w sposób rzetelny, z zachowaniem należytej staranności i najlepszej woli. Zbiór zasad etyki zawodowej doradców podatkowych to prawo wewnętrzne tej korporacji zawodowej, które podobnie jak w przypadku adwokatów, radców prawnych lub notariuszy ma zagwarantować wysoki poziom świadczonych usług[180].

Biegli rewidenci i doradcy podatkowi to grupy zawodowe, które działają w ramach samorządów zawodowych, natomiast w wyniku deregulacji zawodu księgowego osoby świadczące usługi księgowe nie należą do żadnej grupy zawodowej, której działania regulowałoby

178 Ibidem.

179 Zasady etyki doradców podatkowych stanowią załącznik do uchwały nr 32/2014 Krajowej Rady Doradców Podatkowych z dnia 11 lutego 2014 r.

180 D. Strzelec, *Komentarz do art. 36 ustawy o doradztwie podatkowym* [w:] *Ustawa o doradztwie podatkowym. Komentarz*, wydanie 2, A. Mariański (red.), LEX, eL.

wewnętrzne prawo korporacyjne. Mimo to z uwagi na charakter pracy księgowego powstał Kodeks zawodowej etyki w rachunkowości[181], przyjęty 23 czerwca 2007 roku na XIX Krajowym Zjeździe Delegatów Stowarzyszenia Księgowych w Polsce. Jednocześnie Stowarzyszenie Księgowych w Polsce zostało jego pierwszym sygnatariuszem. Wprowadzeniu uregulowań etycznych w rachunkowości przyświecała potrzeba zapewnienia odpowiedniego poziomu jakości świadczonych usług przez księgowych, którzy wykonując swoje czynności zawodowe, odgrywają niejednokrotnie szczególną rolę w rozwoju jednostek gospodarczych. Zasady etyki mają na celu uświadamiać odbiorców zewnętrznych informacji – pochodzących z systemu rachunkowości – o wypracowaniu określonych zasad postępowania przez tę grupę zawodową. Aby zapewnić należytą staranność w wykonywaniu czynności zawodowych, zasady etyki mają przede wszystkim stwarzać możliwość promowania takich idei, jak uczciwość, obiektywizm i rzetelność. Wypracowanie pewnych wzorców zachowań etycznych ma na celu również podniesienie rangi zawodu księgowego, bowiem przestrzeganie zasad etyki jest nierozerwalne z właściwym wykonywaniem tej profesji.

Trzeba podkreślić, że istniejące regulacje prawne dotyczą wyłącznie odpowiedzialności dyscyplinarnej – korporacyjnej. Tym samym niezwykle trudno jest poddać odpowiedzialności osoby, które – łamiąc ogólne zasady etyki – dokonują manipulacji sprawozdaniami finansowymi. Rozważenia wymaga również kwestia wyznaczenia granicy możliwej manipulacji. Czy każde działanie polegające na kreatywnej manipulacji informacją zawartą w sprawozdaniu finansowym będzie miało cechy nieetycznego i niemoralnego? Przepisy prawa wyraźnie dopuszczają różnego rodzaju metody ujmowania zdarzeń gospodarczych w księgach rachunkowych, które w istotny sposób wpływają na prezentację sytuacji majątkowej i finansowej przedsiębiorstwa. Celem prowadzenia działalności gospodarczej, nawet zdaniem Naczelnego Sądu Administracyjnego (dalej NSA), nie jest generowanie obciążeń publicznoprawnych, a chęć zysku, co potwierdził wyrok z 31 stycznia

181 Kodeks etyki zawodowej w rachunkowości, wprowadzony uchwałą nr 18 XIX Krajowego Zjazdu Delegatów Stowarzyszenia Księgowych w Polsce z dnia 23 czerwca 2007 r. w sprawie zasad etyki zawodowej.

2002 roku[182] – „istotą działalności gospodarczej jest maksymalizacja zysku, a nie maksymalizacja zobowiązań podatkowych". Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie (dalej WSA) w wyroku z 30 marca 2004 roku[183] potwierdził, że:

> jeżeli obowiązujący porządek prawny stwarza podatnikowi możliwość wyboru kilku legalnych konstrukcji do osiągnięcia zamierzonego celu gospodarczego, z których każda będzie miała inny wymiar podatkowy, to wybór najkorzystniejszego podatkowo rozwiązania nie może być traktowany jako obejście prawa[184].

Wobec tego w sytuacji, w której prawo dopuszcza określone metody działania w zakresie planowania podatkowego czy też mające wpływ na wysokość wyniku finansowego, wątpliwe wydaje się stwierdzenie, że takie działanie jest niezgodne z zasadami etyki zawodowej. Czym innym bowiem jest świadome wprowadzanie w błąd użytkownika informacji uzyskanych z systemu rachunkowości, a czym innym jest jej właściwe wykorzystanie i umiejętna prezentacja. To druga strona, użytkownik tych informacji, winien również dochować należytej staranności w odczytywaniu danych, zawartych w sprawozdaniach finansowych. Nie można kierować się wyłącznie interesem drugiej strony, powołując się na zasady etyki.

182 Wyrok NSA z 31 stycznia 2002 r., sygn. akt. I SA/Gd 771/01.

183 Wyrok WSA w Warszawie z 30 marca 2004 r., sygn. akt III SA 2984/02.

184 Ibidem.

KREATYWNA MANIPULACJA DANYMI – ISTOTA ZAGADNIENIA I KRYMINALIZACJA

3.1. KONCEPCJA PRZESTĘPSTWA GOSPODARCZEGO W POLSKICH REGULACJACH PRAWNYCH

→ **s. 85**

3.2. MIĘDZY MANIPULACJĄ A OSZUSTWEM I PRZESTĘPSTWEM PRZECIWKO OBROTOWI GOSPODARCZEMU

→ **s. 91**

3.3. DELIKTY W RACHUNKOWOŚCI

→ **s. 104**

3.4. PROJEKT ZMIAN OBOWIĄZUJĄCYCH PRZEPISÓW W ZAKRESIE ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ

→ **s. 109**

KONCEPCJA PRZESTĘPSTWA GOSPODARCZEGO W POLSKICH REGULACJACH PRAWNYCH

Jak już pisałam, kreatywna i agresywna rachunkowość towarzyszą prowadzeniu działalności gospodarczej od lat. To zjawiska ogólnoświatowe, które mają ugruntowaną pozycję w obrocie gospodarczym. Związane z dążeniem do uzyskania jak najlepszych wyników finansowych za wszelką cenę, wydają się niemożliwe do wyeliminowania[185]. Problem dotyczy przede wszystkim osób, które w wyniku kreatywnej i agresywnej księgowości zmuszone są do podejmowania kluczowych i fundamentalnych decyzji biznesowych, czyli użytkowników informacji płynących ze sprawozdań finansowych. To oni narażeni są na straty materialne z uwagi na ukryte dane i błędne informacje o stanie przedsiębiorstw. Oczekują więc określonych działań ze strony prawodawcy, działań, które zapewniłyby im bezpieczeństwo i ochronę choćby w minimalnym zakresie oraz które ograniczyłyby możliwość manipulacji danymi i fałszowania sprawozdań finansowych[186].

Aby podjąć próbę analizy pojęcia oszustwa, trzeba przedstawić podstawowe zagadnienia związane z przestępstwami przeciwko obrotowi gospodarczemu. W pierwszej kolejności wypada podkreślić, że przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu należą do grupy przestępstw karnych gospodarczych, a szerzej do zagadnień

185 V.H. Peemöller, S. Hofmann, *Bilanzskandale. Delikte und Gegenmabnahmen,* Erich Schmidt Verlag GmbH & Co., Berlin 2005, s. 17, tłumaczenie własne.

186 M. Kutera, A. Hołda, S.T. Surdykowska, *Oszustwa...*, op. cit., s. 15.

prawa karnego i postępowania karnego[187]. Jerzy Skorupka, definiując prawo karne gospodarcze, ujął je jako zbiór przepisów dotyczących czynów karalnych, które za cel ochrony przyjęły ponadindywidualne interesy poszczególnych uczestników obrotu gospodarczego[188].

Owe czyny karalne dokonywane są przez przedsiębiorców, należy więc przedstawić definicję *działalności gospodarczej* oraz *przedsiębiorcy*. W polskim systemie prawa istnieje wielość definicji działalności gospodarczej. Na potrzeby niniejszej książki przyjęłam definicję zawartą w art. 2 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej (dalej UoSDG)[189], która ujmuje działalność gospodarczą jako działalność zarobkową, wytwórczą, budowlaną, handlową, usługową oraz polegającą na poszukiwaniu, rozpoznawaniu i wydobywaniu kopalin ze złóż, a także działalność zawodową, wykonywaną w sposób zorganizowany i ciągły. W art. 4 UoSDG zawarto pojęcie przedsiębiorcy, przez które należy rozumieć osobę fizyczną, osobę prawną, jednostkę organizacyjną niebędącą osobą prawną, której inne ustawy przyznają zdolność prawną, a która wykonuje we własnym imieniu działalność gospodarczą. Dotyczy to również wspólników spółki cywilnej.

Przepisy Konstytucji RP[190] i w dalszej kolejności UoSDG[191] gwarantują przedsiębiorcom zasadę swobody działalności gospodarczej, która wynika z podstawowych zasad gospodarki rynkowej. Zasada wolności gospodarczej może być ograniczona wyłącznie w drodze przepisów ustawowych i jedynie w interesie publicznym[192]. Jak słusznie wskazują Marek Ilnicki i Jacek Wolski, zasada wolności gospodarczej ma fundamentalne znaczenie dla ustroju demokratycznego i odgrywa kluczowe znaczenie w gospodarce rynkowej. Choć nie ma charakteru absolutnego, to ustawodawca, wprowadzając jej ograniczenia, musi zawsze podać

187 O. Górniok, *Prawo karne gospodarcze. Komentarz*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora", 1997, s. 5.

188 J. Skorupka, *Prawo karne gospodarcze. Zarys wykładu*, LexisNexis, Warszawa 2007, s. 16.

189 Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. nr 173, poz. 1807 z późn. zm.)

190 art. 17 ust. 1 i 2, art. 20, art. 22 i art. 233 ust. 3 Konstytucji RP.

191 art. 6 UoSDG.

192 J. Skorupka, *Prawo...*, op. cit., s. 26.

uzasadnienie i wykazać ważny interes publiczny[193]. Głównym zamiarem działań prawodawcy jest uzyskanie równowagi pomiędzy przepisami regulującymi prowadzenie działalności gospodarczej a zasadą swobody jej prowadzenia, tak aby we właściwy sposób zostały dostosowane do sytuacji rynkowej, i związanymi z nią zagrożeniami[194]. Celem nadrzędnym jest ustanowienie takich przepisów prawa, które obejmują różne jego dziedziny, aby się wzajemnie uzupełniały i jednocześnie stanowiły sankcje dla przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu[195]. W podsumowaniu warto przytoczyć stanowisko Marka Szydły. Określa on wolność działalności gospodarczej jako sytuację prawną, w której po jednej stronie jest państwo ograniczające wolność gospodarczą obywateli w celu zachowania granic pomiędzy działaniami niezgodnymi z prawem, a wolnością i swobodą obywatelską, a po drugiej – obywatele, którym przyznano określone prawa i obowiązki w zakresie zachowań gospodarczych[196].

Należy również zdefiniować pojęcia *przestępstwo* i *przestępstwo gospodarcze*, a także formy ich popełnienia. O istocie przestępstwa wnikliwie pisał Andrzej Marek – podkreślał, że w polskiej doktrynie prawa karnego termin *przestępstwo* cechuje wieloznaczność. W zależności od tego, z jakiej perspektywy patrzy się na to pojęcie, oznacza ono określony model zachowania człowieka (z perspektywy norm prawa karnego), konkretne zdarzenie podlegające udowodnieniu i ocenie prawnej (z punktu widzenia stosowania prawa) czy też w znaczeniu ogólnym (poprzez analizę cech konstytutywnych przestępstwa)[197]. Dodatkowo art. 1 § 2 Kodeksu karnego (dalej KK) stanowi, że przestępstwo musi cechować społeczna szkodliwość czynu w stopniu wyższym niż znikoma. W polskich przepisach KK zawarto podział przestępstw na zbrod-

193 M. Ilnicki, J. Wolski, *Prawo działalności gospodarczej. Komentarz,* Zakamycze, Kraków 2000, s. 40-41.

194 K. Sławik (red.), *Działalność gospodarcza. Kluczowe problemy*, Difin, Warszawa 2007, s. 11.

195 C. Kulesza, *Obrona w sprawach o przestępstwa gospodarcze i skarbowe*, Difin, Warszawa 2012, s. 64.

196 M. Szydło, *Wolność działalności gospodarczej jako prawo podstawowe*, Oficyna Wydawnicza BRANTA, Bydgoszcz 2011, s. 54.

197 A. Marek, *Prawo karne*, wydanie 9, C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 87–88.

nie i występki. Stanowi o tym zapis art. 7 § 1 KK, który wprost podaje, że przestępstwem jest zbrodnia albo występek. W dalszej kolejności art. 7 § 2 KK określa zbrodnię jako czyn zabroniony, pod groźbą kary pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat trzech lub zagrożony karą surowszą, zaś art. 7 § 3 KK definiuje występek jako czyn zabroniony zagrożony karą grzywny powyżej trzydziestu stawek dziennych albo powyżej 5000 zł, karą ograniczenia wolności, która nie przekracza miesiąca lub przekraczającą miesiąc. Kryterium, które wpływa na kwalifikację popełnionego czynu, jest więc wysokość wymierzonej kary. Jak wskazuje Barbara Kunicka-Michalska, o tym, czy dany czyn będzie traktowany jako zbrodnia, decydować będzie dolne zagrożenie karą[198]. W przepisach polskiego KK nie ma możliwości popełnienia zbrodni nieumyślnej, co powoduje w konsekwencji odpowiedzialność sprawcy za zbrodnię, jeśli została popełniona umyślnie[199].

Krzysztof Nitkowski pisze, że zbrodnia jest przestępstwem o większym ciężarze gatunkowym niż występek, wobec czego ustawodawca położył nacisk na rozróżnienie pomiędzy nimi zagrożenia sankcją karną[200]. Podsumowując, za Lechem Gardockim można przedstawić następującą definicję przestępstwa: „Czyn człowieka zabroniony przez ustawę pod groźbą kary jako zbrodnia albo występek, bezprawny, zawiniony i społecznie szkodliwy w stopniu wyższym niż znikomy"[201].

W doktrynie istnieje wiele koncepcji teoretycznych przestępstwa gospodarczego, a samo pojęcie nie posiada jednej, powszechnie przyjętej definicji ustawowej. Takie podejście wyjaśnia Robert Zawłocki: „Wynika to z przeszkody o charakterze obiektywnym, a mianowicie z faktycznej różnorodności przejawów przestępczości w sferze gospodarowania"[202]. Do najstarszej definicji przestępstwa gospodarczego należy ta zaproponowana przez Erwina Zimmerliego: „Przestępstwa-

198 B. Kunicka-Michalska, *Komentarz do art. 7 Kodeksu karnego* [w:] *Kodeks karny. Komentarz,* R. Stefański (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016, eL, s. 2.

199 Ibidem.

200 K. Nitkowski, *Przestępstwa w obrocie gospodarczym*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014, s. 24.

201 L. Gardocki, *Prawo karne*, wydanie 18, C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 50.

202 R. Zawłocki (red.), *Prawo karne gospodarcze. System prawa handlowego,* tom 10, C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 23.

mi gospodarczymi są czyny karalne, naruszające interesy prawne, chronione przepisami o obrocie gospodarczym i zarządzaniu publicznymi dobrami majątkowymi"[203]. Przez lata praktyki gospodarczej ukształtowało się wiele teorii i definicji przestępstwa gospodarczego. Krzysztof Stefanowicz dokonał podziału przestępstw gospodarczych na trzy grupy. Do pierwszej z nich zaliczył prowadzenie działalności gospodarczej w sposób nielegalny, do drugiej przestępstwa popełniane w ramach prowadzonej działalności, natomiast do trzeciej grupy przestępstwa wadliwego i nieudolnego gospodarowania[204]. Tadeusz Stępień i Krzysztof Stępień na pierwszym miejscu w definicji przestępstwa gospodarczego stawiają dobro chronione, uznając, że to właśnie wyrządzenie na nim szkody w ramach działalności gospodarczej jest podstawowym celem przestępstwa, zaś regulacje ustawowe w pierwszej kolejności mają zapewnić bezpieczeństwo i pewność obrotu gospodarczego[205].

Reasumując, analiza definicyjna przestępstwa gospodarczego prowadzi do wniosku, że głównym celem ochrony jest obrót gospodarczy, zaś samo przestępstwo należy traktować w sposób ujęty przez regulacje KK (ale i te zawarte w ustawach szczególnych, regulujących obrót gospodarczy). Kategoria przestępstwa będzie zależna od tego, który z elementów podlegających ochronie zostanie naruszony przez

203 O. Górniok, *Koncepcja przestępstw gospodarczych w doktrynie niemieckiej a polityka kryminalna,* PiP,1993, nr 1, cyt. za: S. Żółtek, *Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 45.

204 K. Stefanowicz, *Odpowiedzialność karna w związku z działalnością gospodarczą,* cyt. za: A. Mucha, *Struktura przestępstwa gospodarczego oraz okoliczności wyłączające bezprawność czynu w prawie karnym gospodarczym. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 93.

205 T. Stępień, K. Stępień, *Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu*, cyt. za: A. Mucha, *Struktura przestępstwa gospodarczego oraz okoliczności wyłączające bezprawność czynu w prawie karnym gospodarczym. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 96.

sprawcę czynu[206]. Ochrona obrotu gospodarczego przed przestępstwami gospodarczymi (które są wymierzone nie tylko w pozostałych uczestników rynku, ale i w organy państwowe) stanowi podstawę dla właściwego funkcjonowania i rozwoju gospodarki rynkowej oraz dla zapewnienia i realizacji zasady wolności gospodarczej.

206 Por. T. Dukiet-Nagórska (red.), *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa,* wydanie 4, LexisNexis, Warszawa 2014, s. 68; W. Filipkowski, *Zwalczanie przestępczości zorganizowanej w aspekcie finansowym,* Zakamycze, Kraków 2004, s. 86 oraz R. Zawłocki (red.), *Prawo...*, op. cit., s. 24; C. Kulesza, *Obrona...*, op. cit., s. 64.

MIĘDZY MANIPULACJĄ A OSZUSTWEM I PRZESTĘPSTWEM PRZECIWKO OBROTOWI GOSPODARCZEMU

Wyznaczenie granic manipulacji i oszustwa jest niezwykle trudne. Dla uzyskania pełnego obrazu koncepcji manipulacji i oszustwa konieczne jest przedstawienie problematyki i definicji *oszustwa*. Manipulacja i fałszowanie czy też zniekształcanie informacji zawartych w sprawozdaniach finansowych może wynikać m.in. z działań o charakterze manipulacji, ale i oszustwa. Jak je od siebie odróżnić? W jaki sposób określić, które z działań noszą znamiona czynów przestępnych, a które nie? Warto dodać, że mianem oszustwa lub przestępstwa gospodarczego można określić jedynie tylko te czyny, które zostały uregulowane w przepisach karnych danego państwa. Dodatkowo, jak wskazuje Małgorzata Kutera, przestępstwa gospodarcze (w tym oszustwo) obejmują szereg czynów niedozwolonych, które łamią zasady właściwego funkcjonowania wolnego rynku[207].

Niezależnie od przyjętych założeń definicyjnych i uogólnień teoretycznych należy uznać, że oszustwo w ogólnym rozumieniu oznacza świadome działanie polegające na wprowadzeniu w błąd czy też wykorzystywanie czyjegoś błędu dla uzyskania własnej korzyści[208]. Innymi słowy jest to umyślne, nieuczciwe działanie dla uzyskania korzyści, które powoduje stratę u strony trzeciej[209].

207 M. Kutera, *Rola audytu finansowego w wykrywaniu przestępstw gospodarczych*, Difin, Warszawa 2008, s. 28.

208 E. Sobol (red.), *Mały...*, op. cit., s. 584.

209 *W jaki sposób małe i średnie przedsiębiorstwa mogą zmniejszać ryzyko oszustwa*, Europejska Federacja Księgowych (FEE), www.kibr.org.pl (10.07.2016).

W zapisach *Międzynarodowego Standardu Rewizji Finansowej nr 240 – odpowiedzialność biegłego rewidenta podczas badania sprawozdań finansowych dotycząca oszustw*, który odnosi się do odpowiedzialności ponoszonej przez biegłego rewidenta w czasie badania sprawozdań finansowych dotyczących oszustw, określono, że cechą, która odróżnia błąd od oszustwa, jest ocena, czy działanie było zamierzone, czy też niezamierzone. Dodatkowo wprowadzono zapis, że biegły rewident w obszar swojej analizy może włączyć jedynie te oszustwa, które zniekształcają w sposób istotny sprawozdanie finansowe. Wprowadzono także podział zniekształceń w sprawozdaniach finansowych na działanie oszukańczej sprawozdawczości i zawłaszczenie majątku. W dalszej kolejności wskazano, że do roli biegłego nie należy rozstrzyganie kwestii prawnych, czy oszustwo miało miejsce, czy też nie[210].

Analizując pojęcia manipulacji i oszustwa, warto przybliżyć definicję formalną oszustwa, która została uregulowana w przepisach polskiego KK (mimo że uregulowania prawne z tego zakresu ujęte zostały w wielu ustawach[211]). Regulacje dotyczące przestępstwa oszustwa zostały zawarte w art. 286 KK, w rozdziale XXXV zatytułowanym *Przestępstwa przeciwko mieniu*. Oszustwo w polskich przepisach karnych zostało ujęte jako działanie człowieka, który w celu osiągnięcia korzyści majątkowej doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem za pomocą wprowadzenia tej osoby w błąd albo wyzyskiwania błędu lub niezdolności do należytego podejmowania przedsiębranego działania. Oszustwo podlega karze pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do ośmiu lat (art. 286 § 1 KK). Dodatkowo w art. 286 § 2 KK ustawodawca określił, że tej samej karze podlega osoba, która żąda korzyści majątkowej w zamian za zwrot bezprawnie zabranej rzeczy. Zaś z art. 286 § 3 KK wynika, że w przypadku spraw mniejszej wagi sprawca podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności do lat dwóch. Jeżeli

210 *MSRF nr 240 – Odpowiedzialność biegłego rewidenta podczas badania sprawozdań finansowych dotycząca* oszustw, polanskiaudyt.pl (10.07.2016).

211 Por. przepisy UoR, KSH, Kodeksu karnego skarbowego z dnia 10 września 1999 r. (tj. z 27 listopada 2012 r., Dz.U. z 2013 r. poz.186), dalej KKS.

czyn z art. 286 § 1–3 KK dotyczy szkody na osobie najbliższej, ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego.

Jak wskazuje Tomasz Oczkowski, klasyczne oszustwo jako przestępstwo przeciwko mieniu jest dość specyficznym działaniem przestępnym, ponieważ sprawca czynu w chwili jego popełnienia nie używa przemocy w stosunku do pokrzywdzonego, a pokrzywdzony właściwie dobrowolnie wydaje mienie własne lub cudze. Najważniejsze znaczenie w kwalifikacji tego czynu ma czynność polegająca na wprowadzeniu w błąd, która inicjuje niekorzystne rozporządzanie mieniem[212]. Małgorzata Gałązka dodaje, że dobrem, które podlega ochronie przez zapisy art. 286 KK, jest mienie, podmiotem oszustwa jest każda osoba zdolna do ponoszenia odpowiedzialności karnej, a więc jest to przestępstwo powszechne. Przestępstwo jest wyłącznie działaniem umyślnym (kierunkowym), zaś za jego treść przyjmuje się uzyskanie korzyści majątkowej[213]. Ochronie podlega mienie, które należy rozumieć w myśl przepisów prawa cywilnego, bowiem zgodnie z art. 44 KC mieniem określa się własność i inne prawa majątkowe (m.in. prawa rzeczowe, prawa obligacyjne, spadkowe). Definicja mienia z KC – pisze Jan Bednarzak – pokrywa się z pojęciem mienia z przepisów KK[214]. W przypadku przestępstwa oszustwa to błąd jest czynnikiem, który doprowadza do niekorzystnego rozporządzania mieniem. Błąd jako niewłaściwa ocena stanu faktycznego (rozbieżność wyobrażenia i rzeczywistości) może przybrać postać wyobrażenia lub urojenia co do okoliczności[215]. Popełnienie oszustwa może dotyczyć trzech czynności: wprowadzenia w błąd, wyzyskania błędu innej osoby albo wyzyskania niezdolności osoby do podejmowania w sposób należyty podejmowanego działania[216]. Przepisy polskiego prawa karnego nie określają żadnych

212 T. Oczkowski, *Komentarz do art. 286 KK* [w:] *Kodeks karny. Komentarz.*, S. Stefański (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.

213 M. Gałązka, *Komentarz do art. 286 KK* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.

214 J. Bednarzak, *Przestępstwo oszustwa w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1971, s. 75–76.

215 T. Oczkowski, *Komentarz...*, op. cit., eL.

216 R. Zawłocki (red.), *Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarcze. System prawa karnego.* tom 9, C.H. Beck, Warszawa 2015, eL.

dodatkowych znamion błędu[217]. Wobec tego chodzi o popełnienie błędu zarówno co do okoliczności psychicznych, jak i tych zewnętrznych, ale w sytuacji, kiedy pozostają one w ścisłym związku z dyspozycją majątkową[218]. Warto dodać, że ustawodawca w art. 294 § 1 KK wymienia kwalifikowaną postać oszustwa z art. 276 KK. Odnosi się to do sytuacji, w której mienie będące przedmiotem oszustwa jest znacznej wartości. Sprawca czynu podlega wtedy karze pozbawienia wolności od roku do lat dziesięciu. To samo dotyczy sprawców przestępstw w stosunku do mienia o szczególnym znaczeniu dla kultury.

Ciekawą kwestią wydaje się przytoczenie zapisów przestępstwa oszustwa z art. 76 KKS, który reguluje odpowiedzialność za bezpodstawny zwrot podatku. Dotyczy to otrzymania korzyści majątkowej w związku z bezpodstawnym zwrotem podatku – może być wynikiem zastosowanych metod nie tylko kreatywnej, ale i agresywnej rachunkowości. W związku z postanowieniami organów zarządzających, których zamiarem jest minimalizowanie wyników finansowych, działania polegające choćby na manipulacji zapasami w magazynie lub stosowaniu różnych stawek amortyzacyjnych w konsekwencji doprowadzą do obniżenia wyniku finansowego i otrzymania w niektórych przypadkach zwrotu podatku.

Zgodnie z zapisem art. 76 KKS, kto w związku z podaniem danych niezgodnych ze stanem faktycznym lub też w wyniku zatajenia rzeczywistego stanu rzeczy doprowadza do wprowadzenia w błąd właściwy organ, narażając jednocześnie na nienależny zwrot podatkowej należności publicznoprawnej (w szczególności: podatku naliczonego VAT, podatku akcyzowego, zwrotu nadpłaty lub jej zaliczenia na poczet zaległości podatkowej lub bieżących zobowiązań podatkowych) podlega karze grzywny do 720 stawek dziennych albo karze pozbawienia wolności lub im obu łącznie.

Regulacje KK i KKS budzą szereg wątpliwości w zakresie stosowania odpowiednich przepisów. Przedstawiciele doktryny i dotychczasowe orzecznictwo[219] wyrażają pogląd, że przepisy KKS stanowią *lex specialis* do przepisów KK i w związku z tym ich definicja w całości

217 Por. post. SN z 2.02.2004 r., IV KK 322/03, nr 100588 Legalis.

218 R. Zawłocki (red.), *Przestępstwa...,* op. cit., eL.

219 Por. sygn. akt V KK 76/08, LEX nr 449041.

spełnia przesłanki ogólne przestępstwa z art. 286 KK[220]. Leszek Wilk i Jarosław Zagrodnik zauważają, że przestępstwo z art. 76 KKS, choć w istocie jest podobne do klasycznego przestępstwa oszustwa, swoją treścią godzi w mienie wierzyciela podatkowego, a sam czyn należy zaliczyć do grupy skutkowych (materialnych) o charakterze powszechnym (sprawcą nie musi być podmiot prawa podatkowego ani też osoba zajmująca się sprawami podatkowymi danego podmiotu)[221].

Warto nadmienić, że kwestią zbiegu przestępstw z art. 286 KK i art. 76 KKS zajmował się Sąd Najwyższy (dalej SN), który podjął w 2013 roku szokującą w zakresie analizy i penalizacji przestępstw gospodarczych uchwałę[222]. Wobec tego można wnioskować, że otrzymanie zwrotu nienależnego podatku VAT, z uwagi na wykorzystanie tzw. pustych faktur, powinno być traktowane jako spełniające znamiona przestępstwa z art. 286 KK w związku z popełnieniem przestępstwa z art. 299 KK (tj. prania brudnych pieniędzy).

Odnośnie do przestępstwa oszustwa z art. 286 KK wypada przytoczyć stanowisko Güntera Kaisera. Uważa on, że ze względu na jego specyfikę, należy ono (pod pewnymi warunkami) do grupy przestępstw gospodarczych (oczywiście, może również funkcjonować poza obrotem gospodarczym)[223] – co wydaje mi się w pełni uzasadnione. Jan Bednarzak popiera stanowisko, że przestępstwo oszustwa z art. 286 KK, choć jest kluczowe w przeciwdziałaniu przestępczości związanej z działalnością gospodarczą, to zakres jego skuteczności jest ograniczony z uwagi na konieczność wykazania związku pomiędzy popełnionym błędem a rozporządzeniem mieniem (wraz z udowodnieniem zamiaru osiągniecia korzyści majątkowej)[224]. Z kolei Tomasz Oczkowski oraz Oktawia Górniok wskazują, że prowadzenie działalności gospodarczej obarczone jest ryzykiem błędu i niepowodzenia, a techniki manipulacyjne są elementem

220 T. Oczkowski, *Komentarz...*, op. cit., eL.

221 L. Wilk, J. Zagrodnik, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2014, eL.

222 Por. sygn. akt I KZP 19/13, LEX nr 1403596.

223 G. Kaiser, *Przestępczość gospodarcza: zjawisko i zapobieganie w RFN*, „Nowe Prawo", 1989, nr 2–3, s. 181.

224 J. Bednarzak, *Przestępstwo...*, op. cit. , s. 49.

całego obrotu gospodarczego, wobec czego znamiona przestępstwa oszustwa uwzględniają również profesjonalizm działania sprawców. Także rozwój gospodarki i zmieniające się regulacje prawne sprzyjają poszukiwaniu luk prawnych i możliwości rozwiązań, które prowadzą do powstania coraz to nowych i bardziej wyrafinowanych technik oszukańczych[225].

Działania kreatywnej rachunkowości i manipulacji danymi finansowymi, które w efekcie przekraczają działanie dozwolone i noszą znamiona przestępstwa, mają swoje odzwierciedlenie w zapisach KK i KKS. Poza powyżej omówionym przestępstwem oszustwa, ustawodawca określił pozostałe przestępstwa związane z obrotem gospodarczym i działaniem kreatywnej rachunkowości. Jacek Potulski podkreśla, że wszystkie przestępstwa stypizowane w rozdziale XXXVI KK mają ten sam cel, którym jest ochrona prawidłowego, rzetelnego i uczciwego obrotu gospodarczego[226]. Ta relacja została przedstawiona na rysunku 6, zaś każdy z wymienionych czynów przestępych zostanie omówiony poniżej. Są to m.in. nadużycie zaufania, łapownictwo menedżerskie, oszustwo finansowe, pranie brudnych pieniędzy oraz nierzetelna dokumentacja. Źródłem ich powstania mogą być w dużej mierze działania zarówno kreatywnej rachunkowości, jak i manipulacji danymi finansowymi.

225 Por. T. Oczkowski, *Oszustwo jako przestępstwo majątkowe i gospodarcze*, Zakamycze, Kraków 2004 oraz O. Górniok, *O tzw. oszustwach gospodarczych w projekcie kodeksu karnego*, „Przegląd Prawa Karnego UŚ", Katowice 1992, s. 12.

226 J. Potulski, *Komentarz do art. 296 KK* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, R. Stefański (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.

Rysunek 6. Kreatywna rachunkowość, manipulacja a przestępstwo

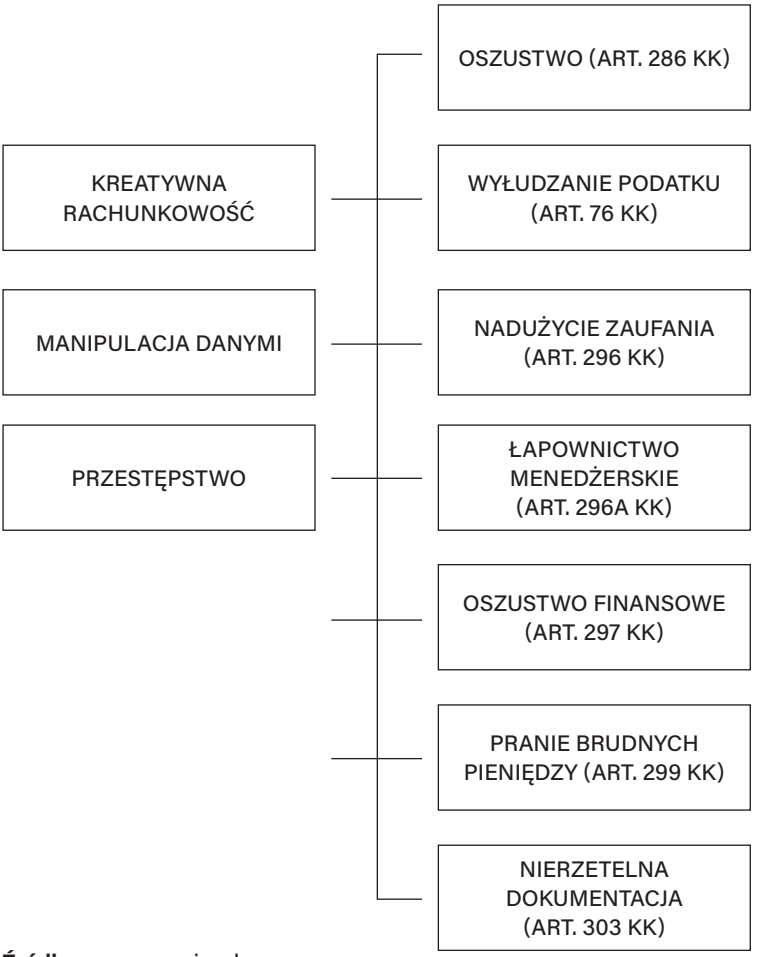
KREATYWNA RACHUNKOWOŚĆ
MANIPULACJA DANYMI
PRZESTĘPSTWO
OSZUSTWO (ART. 286 KK)
WYŁUDZANIE PODATKU (ART. 76 KK)
NADUŻYCIE ZAUFANIA (ART. 296 KK)
ŁAPOWNICTWO MENEDŻERSKIE (ART. 296A KK)
OSZUSTWO FINANSOWE (ART. 297 KK)
PRANIE BRUDNYCH PIENIĘDZY (ART. 299 KK)
NIERZETELNA DOKUMENTACJA (ART. 303 KK)

Źródło: opracowanie własne.

Nadużycie zaufania czy też inaczej nazywane przestępstwo niegospodarności z art. 296 KK określa odpowiedzialność za przekraczanie udzielonych uprawnień lub ich niedopełnienie, co w efekcie przynosi szkodę majątkową. Dotyczy to osób, które na podstawie przepisów ustawy, decyzji właściwego organu lub umowy do zajmowania się sprawami majątkowymi czy też działalnością gospodarczą osoby fizycznej, prawnej lub jednostki organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, przekraczają nadane im uprawnienia. Za powyższe przestępstwo grozi kara pozbawienia wolności od trzech miesięcy do

lat pięciu. Zgodnie z art. 296 § 1a KK w przypadku działania lub zaniechania, które sprowadza bezpośrednie niebezpieczeństwo wyrządzenia znacznej szkody majątkowej. Odpowiedzialność karna to kara pozbawienia wolności do lat trzech, zaś w przypadku działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej (art. 296 § 2 KK) kara pozbawienia wolności wynosi od sześciu miesięcy do ośmiu lat. W sytuacji wyrządzenia szkody majątkowej o wielkich rozmiarach odpowiedzialność karna wynosi od roku do dziesięciu lat pozbawienia wolności (art. 296 § 3 KK). Jeśli sprawca działa w sposób nieumyślny, kara pozbawienia wolności ograniczona jest do lat trzech (art. 296 § 4 KK). Zgodnie z art. 296 § 4a KK powyższe przestępstwo nadużycia zaufania ścigane jest na wniosek pokrzywdzonego, jeżeli pokrzywdzonym nie jest Skarb Państwa. Z kolei w sytuacji, kiedy szkoda została dobrowolnie naprawiona przed wszczęciem postępowania, sprawca czynu nie podlega karze (art. 296 § 5 KK).

Zdaniem Roberta Zawłockiego, przedmiotem ochrony z art. 296 KK są interesy majątkowe osób fizycznych i prawnych, a także jednostek nieposiadających osobowości prawnej. Ochrona dotyczy wszelkich zachowań, które są w sprzeczności z interesem majątkowym, a nie tylko wywołanych zachowaniem osób, którym powierzyły prowadzenie spraw. Zawłocki broni poglądu, że ochrona dotyczy wyłącznie podmiotów, które prowadzą działalność gospodarczą (pomijając m.in. kościoły i organizacje polityczne). Swoje zdanie popiera opinią, że takie stanowisko prowadziłoby do ochrony interesów podmiotów będących poza grupą uczestników obrotu gospodarczego, niebędących profesjonalnymi uczestnikami rynku, co byłoby sprzeczne z wykładnią celowościową i funkcjonalną powyższego przepisu[227]. Krytyki takiego stanowiska podjął się Jacek Potulski, który uważa, że ustawodawca, wprowadzając rozróżnienie działalności gospodarczej od spraw majątkowych, działał celowo, jednakże jest to alternatywa łączna, a więc osoba, której przekazano do prowadzenia sprawy majątkowe, może zajmować się jedynie nimi. Rozumowanie Zawłockiego skutkowałoby ochroną wyłącznie podmiotów prowadzących działalność gospodarczą,

227 R. Zawłocki, *Komentarz do art. 296 KK* [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 222–316*, tom II; A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), C.H. Beck, Warszawa 2010, eL.

a wyłączyłoby spod ochrony podmioty nieprowadzące działalności[228]. Stanowisko Potulskiego poparli również inni przedstawiciele doktryny, m.in. Marek[229] i Bojarski[230] czy Kardas[231]. Podmiotami przestępstwa z art. 296 KK są osoby, które posiadają umocowanie do zajmowania się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą wymienionych powyżej jednostek[232]. Z punktu widzenia kreatywnej rachunkowości podmiotem przestępstwa z art. 296 KK mogą być przede wszystkim osoby zarządzające przedsiębiorstwem, a więc dyrektorzy, członkowie zarządu, menedżerowie, ale i doradcy podatkowi, adwokaci, radcy prawni oraz księgowi[233]. Efektem działania tych osób i skutkiem przestępstwa z art. 296 KK jest powstanie szkody majątkowej. Szkodę należy rozumieć jako dokonanie uszczerbku na cudzym majątku poprzez powstanie strat lub wyliczenie utraconego zysku[234].

Kolejnym przestępstwem, którego źródłem mogą być mechanizmy kreatywnej rachunkowości, jest łapownictwo menedżerskie z art. 296a KK. Jego celem jest ochrona uczciwości obrotu gospodarczego, ze szczególnym naciskiem na ochronę działań uczciwej konkurencji i zaufania profesjonalnych uczestników rynku. Przepis penalizuje działania osób pełniących funkcje kierownicze, które przyjmują korzyść majątkową, osobistą albo jej obietnicę w zamian za nadużycie

228 J. Potulski, *Komentarz do art. 296 KK* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, R. Stefański (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.

229 A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz,* wydanie 5, LEX, Warszawa 2010, eL.

230 M. Bojarski, *Komentarz do art. 296 KK* [w:] *Kodeks karny. Komentarz,* wydanie 2, O. Górniok (red.), LexisNexis, Warszawa 2006, eL.

231 P. Kardas, *Komentarz do art. 296 KK* [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, tom III. *Komentarz do art. 278–363 k.k.,* A. Zoll (red.), wydanie 4, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, eL.

232 M. Gałązka, *Komentarz do art. 296 KK* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.

233 A. Jaraszek, *Nie tylko prezes spółki poniesie konsekwencje za działanie na jej szkodę,* „Rzeczpospolita", 2013, nr 131, s. D7.

234 Por. uchwała SN z 21.06.1995 r., sygn. akt I KZP 22/95, OSNKW 1995 nr 9–10, poz. 58, s. 36; postanowienie SN z 7.06.2001 r., sygn. akt V KKN 75/01, Legalis nr 306349; postanowienie SA we Wrocławiu z 12.10.2012 r., sygn. akt II AKZ 383/12, Legalis nr 746878.

udzielonych im uprawnień lub niedopełnienie obowiązków, które mogą wyrządzić jednostce szkodę majątkową albo stanowią działanie nieuczciwej konkurencji lub czynność preferencyjną. Penalizacja czynu podlega karze pozbawienia wolności od trzech miesięcy do lat pięciu (art. 296a § 1 KK). W sprawach mniejszej wagi z art. 296a KK kara to grzywna, kara ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności do lat dwóch (art. 296a § 3 KK), zaś w przypadku znacznej szkody majątkowej jest to kara pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do lat ośmiu (art. 296a § 4 KK). W sytuacji, w której korzyść majątkowa lub osobista, lub ich obietnica (z art. 296a § 2 lub 3 w związku z § 2 KK) zostałyby przyjęte, a sprawca czynu powiadomił organy powołane do ścigania przestępstw i ujawnił istotne dla popełnienia czynu okoliczności, zanim organ powziął na ten temat informacje, sprawca czynu nie podlega karze. Uregulowania tego przepisu dotyczą przede wszystkim korupcji (zarówno czynnej, jak i biernej). Ochronie podlegają prawa nie tylko osób prowadzących działalność gospodarczą, ale również konsumentów, jako ostatecznych użytkowników towarów i usług, oraz interes Skarbu Państwa[235]. W przypadku kreatywnej rachunkowości i manipulacji wynikiem finansowym za przestępstwo z art. 296a KK można uznać działania menedżerów pełniących funkcje zarządcze w jednostkach gospodarczych. W zamian za obietnicę lub uzyskanie określonych korzyści, najczęściej w postaci premii czy też wypłacanych dywidend, manipulują oni wynikami finansowymi jednostki czy też wręcz je fałszują.

Z kolei art. 297 KK penalizuje przestępstwo oszustwa finansowego polegającego na przedłożeniu podrobionego, przerobionego, poświadczającego nieprawdę i nierzetelnego dokumentu albo nierzetelnego pisemnego oświadczenia co do okoliczności o istotnym znaczeniu, w celu uzyskania wsparcia finansowego. Odpowiedzialność za powyższy czyn to kara pozbawienia wolności od trzech miesięcy do lat pięciu (art. 297 § 1 KK). Odpowiedzialności podlega również ten, kto mimo obowiązku nie powiadamia odpowiednich organów o zaistniałej sytuacji (art. 297 § 2 KK). Nie podlega karze ten, kto dobrowolnie, przed wszczęciem postępowania, zapobiegł wykorzystaniu wsparcia finan-

235 J. Potulski, *Komentarz do art. 296a KK* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, R. Stefański (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.

sowego lub innych czynności wymienionych w art. 297 § 1 KK. Przykładem działania, którego wynikiem będzie czyn przestępny oszustwa finansowego, może być przede wszystkim sporządzanie sprawozdań finansowych, które nie odzwierciedlają właściwej sytuacji majątkowej i finansowej jednostki gospodarczej, a służą do uzyskania m.in. kredytu bankowego czy też otrzymania dotacji, pożyczki, gwarancji. Przedmiotem czynu przestępnego mogą być również oświadczenia o dochodach osób fizycznych, zaświadczenia o niezaleganiu w podatkach czy składkach w ubezpieczeniach społecznych, ale i operaty szacunkowe, będące podstawą udzielenia pożyczek.

Kolejnym przykładem działań w ramach manipulacji finansowych podlegających karze jest przestępstwo prania brudnych pieniędzy z art. 299 KK. Określenie *brudne pieniądze* funkcjonuje na całym świecie. Przyjmuje się, że pojawiło się za czasów Ala Capone, który w latach dwudziestych XX wieku uzyskiwał dochody z nielegalnego obrotu napojami alkoholowymi, zaś jego oficjalna działalność polegała na prowadzeniu działalności handlowej i usługowej[236]. Śledczy i przedstawiciele nauki powyższe zjawisko określają jako *pranie brudnych pieniędzy*, *pranie pieniędzy* oraz *czyszczenie pieniędzy*[237]. Pieniądze z punktu widzenia kryminologii – według Jerzego W. Wójcika – można podzielić na czyste (niebudzące wątpliwości i kontrowersji), szare (pochodzące z transakcji nieoficjalnych) i brudne (pochodzące z nielegalnych dochodów)[238]. Proceder prania pieniędzy polega na legitymowaniu środków pieniężnych pochodzących z nielegalnych źródeł poprzez ich maskowanie. W ujęciu księgowym działanie sprawcy jest zbliżone do czynności handlowych i finansowych, bowiem polega na rozporządzaniu majątkiem w taki sposób, aby stworzyć fikcję legalności posiadanych środków poprzez dokonywanie jak największej ilości

236 J.W. Wójcik, *Przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej. Zagadnienia prawne, kryminologiczne i kryminalistyczne,* Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 305.

237 J.W. Wójcik, *Pranie pieniędzy. Kryminologiczna i kryminalistyczna ocena transakcji podejrzanych,* Twigger, Warszawa 2002, s. 23.

238 J.W. Wójcik, *Kryminologiczna ocena transakcji w procesie prania pieniędzy,* Twigger, Warszawa 2001, s. 43.

transakcji[239]. Pranie pieniędzy często kojarzone jest z działalnością zorganizowanych grup przestępczych zajmujących się handlem bronią i narkotykami. Mimo to przestępczość zorganizowana coraz częściej wykorzystuje mechanizmy prawa podatkowego w tzw. zorganizowanej przestępczości ekonomicznej, powodując straty dla Skarbu Państwa poprzez wyłudzenia podatku od towarów i usług oraz podatku akcyzowego[240].

Rozumienie art. 299 KK z punktu widzenia przestępstw związanych z nienależnym zwrotem podatku i postrzeganiem odpowiedzialności podatnika za posługiwanie się pustymi fakturami zmieniło się w świetle uchwały SN z 18 grudnia 2013 roku[241]. Uchwała będzie miała kluczowy wpływ dla przyszłych działań organów ścigania, a także dla organów podatkowych – stanowi dla nich niejako przyzwolenie na działania, nastawione wyłącznie na uzyskanie efektu w postaci jak największej liczby zidentyfikowanych przestępstw podatkowych[242]. Podatnicy, którzy uzyskają nienależny zwrot podatku, zamiast jak dotychczas odpowiadać z art. 76 KKS, będą ponosili odpowiedzialność za przestępstwo prania brudnych pieniędzy. Co ciekawe, jako że powyższa zasada funkcjonuje w praktyce gospodarczej niespełna dwa lata, jej skutki i efekty będą widoczne dopiero w najbliższej przyszłości. Dla przedsiębiorców oznaczają jedynie niepewność i zagrożenie ze strony nieuczciwych i często nadużywających władzy organów podatkowych.

Ostatnim z przytoczonych przepisów regulujących przestępstwa mogące mieć związek z działaniem kreatywnej księgowości jest przestępstwo z art. 303 KK – przestępstwo nierzetelnej dokumentacji.

239 A. Bela, E. Bolesławska, *Oszustwa finansowe. Podręcznik dla audytora,* InfoAudit sp. z o.o., Warszawa 2005, s. 141.

240 J. Duży, *Zorganizowana przestępczość podatkowa w Polsce. Zwalczanie przestępczego nadużycia mechanizmów podatków VAT i akcyzowego,* Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 3.

241 Uchwała SN z dnia 18 grudnia 2013 r., sygn. akt I KZP 19/13, Lex nr 1403596.

242 K. Radzikowski, *Wystawianie fałszywych i nierzetelnych faktur oraz posługiwanie się nimi w rozliczeniach podatku VAT – problem prawa karnego czy karnego skarbowego?* część III, „Doradztwo Podatkowe. Biuletyn Studiów Podatkowych", 2014, s. 41–43.

Dotyczy ono działania polegającego na wyrządzeniu szkody majątkowej osobie fizycznej, prawnej albo jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej przez nieprowadzenie dokumentacji działalności gospodarczej lub prowadzenie jej w sposób nierzetelny i niezgodny z prawdą. Obejmuje również działania polegające na niszczeniu, usuwaniu, ukrywaniu, przerabianiu lub podrabianiu dokumentacji dotyczącej tej działalności. Odpowiedzialność za powyższe działania to kara pozbawienia wolności do lat trzech, zaś w przypadku wyrządzenia znacznej szkody majątkowej od trzech miesięcy do lat pięciu. W sprawach mniejszej wagi odpowiedzialność to grzywna, kara ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. Ściganie, w przypadku gdy pokrzywdzonym nie jest Skarb Państwa, odbywa się na wniosek pokrzywdzonego. Przestępstwo to stanowi w niniejszej książce ostatni przykład działania niezgodnego z prawem przeciwko obrotowi gospodarczemu, które regulują przepisy KK, a dotyczą kreatywnej, a wręcz agresywnej rachunkowości.

Podsumowując powyższe rozważania, zaprezentowano regulacje polskiego prawa karnego w zakresie penalizacji czynów, których zakres ochrony dotyczy prawidłowego funkcjonowania obrotu gospodarczego i prowadzenia działalności gospodarczej zgodnie z zasadami gospodarki rynkowej. W każdym z opisanych przykładów przestępstwo ma charakter powszechny i wynika zazwyczaj z nadużywania posiadanych uprawnień i zaufania, a przyczynia się do wyrządzenia szkody o charakterze majątkowym.

Nie sposób twierdzić, że powyższe przestępstwa nie mają związku z działaniami kreatywnej rachunkowości i manipulacji danymi. O czynie przestępnym, który jest penalizowany zarówno przez przepisy KK, jak i KKS, można mówić w sytuacji, w której w wyniku działań kreatywnej rachunkowości (niemieszczących się w granicach czynów ogólnie dozwolonych przez prawo) dokonano manipulacji danymi w taki sposób, że efektem podjętych czynności był nieprawdziwy obraz sytuacji majątkowej i finansowej jednostki.

DELIKTY W RACHUNKOWOŚCI

Analiza czynów niedozwolonych w rachunkowości powinna prowadzić do przepisów z art. 77–79 UoR, przy czym należy podkreślić powód pominięcia ich w przepisach szczególnych KK. Obowiązujący KK jest ustawą o najwyższej formie systematyzacji przepisów[243], przez co jego celem jest unifikacja i upowszechnienie zawartych w niej czynów niedozwolonych[244]. Wobec tego, jak wskazuje Olaf Włodkowski, umiejscowienie przestępstw z art. 77–79 UoR poza przepisami KK wydaje się słuszne, co w praktyce oznacza interpretację powyższych przepisów w znaczeniu węższym, niewykraczającym poza zakres UoR[245].

Przepisy dotyczące odpowiedzialności karnej zostały zawarte w rozdziale 9 UoR o tytule *Odpowiedzialność karna*. Zamieszczone w nim przepisy z art. 77–79 dotyczą nierzetelnie sporządzonych sprawozdań finansowych, nierzetelnej działalności biegłego oraz przestępstwa przeciwko informacji gospodarczej. Szczegółowe uregulowania związane z tymi czynami przestępnymi zostaną omówione poniżej.

Nierzetelność dotycząca sprawozdań finansowych została ujęta w art. 77 UoR, który reguluje odpowiedzialność za nieprowadzenie

243 H. Rot, *Problemy kodyfikacji prawa PRL,* Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1987, s. 4.

244 W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna,* Znak, Kraków 2010, s. 106.

245 Por. O. Włodkowski, *Przepisy karne ustawy o rachunkowości,* Lex, Warszawa 2012, eL oraz W. Wróbel, *Normatywna struktura przepisów pozakodeksowego prawa karnego, czyli spór o śliwowicę*, cyt. za: O. Górniok, *Znaczenie subsydiarności prawa karnego w jego interpretacji*, PiP, 2007, nr 5, s. 51.

ksiąg rachunkowych lub ich prowadzenie przy jednoczesnym nieprzestrzeganiu przepisów tej ustawy albo podawanie w księgach nierzetelnych danych, za niesporządzanie sprawozdania finansowego lub sporządzanie w sposób niezgodny z przepisami ustawy, a także na podstawie danych nieprawdziwych. Takie działanie usankcjonowane jest karą grzywny lub pozbawienia wolności do lat dwóch albo obiema tymi karami łącznie. Warto zaznaczyć, że powyżej opisany czyn stanowi występek. Michał Bieniak poprzez analizę art. 77 UoR w związku z art. 2 ust. 1 UoR doszedł do wniosku, że odpowiedzialność karna na podstawie art. 77 UoR dotyczy wyłącznie osób, które działają wbrew UoR[246]. W podobnym duchu wypowiedział się SN[247]. Wiele wątpliwości budzi kwestia odpowiedzialności z art. 4a UoR. Przepis tego artykułu nakłada obowiązek na kierownika jednostki, członków rady nadzorczej lub innego organu nadzorującego jednostkę do zapewnienia, aby sprawozdanie finansowe, skonsolidowane sprawozdanie finansowe, sprawozdanie z działalności oraz sprawozdanie z działalności grupy kapitałowej spełniały wymagania przewidziane w ustawie. Dodatkowo ustawa zakłada odpowiedzialność solidarną tych osób wobec spółki za szkody wyrządzone działaniem lub zaniechaniem, która dotyczy zaniedbania obowiązków z art. 4a ust. 1 UoR. Bieniak stoi na stanowisku, że powyższy przepis jest niespójny z zapisami art. 219 § 3 KSH oraz art. 382 § 3 KSH, które wprawdzie nakładają obowiązek kontrolny rady nadzorczej, jednakże jako organ nie posiada ona uprawnień do sporządzania sprawozdania ani też do prowadzenia ksiąg rachunkowych jednostki, co zresztą stałoby w sprzeczności z podziałem kompetencji wewnątrz jednostki. Takie stanowisko spotkało się z krytyką przedstawicieli doktryny. W opozycji do Bieniaka wypowiedział się m.in. Andre Helin, który – dokonując analizy zapisów art. 77 UoR – wyraził pogląd, że odpowiedzialność za rachunkowość jednostki należy rozumieć w szerszym zakresie, jako odpowiedzialność kierownictwa jednostki, które posiada uprawnienia

246 M. Bieniak, *Odpowiedzialność karna menadżerów*, C.H. Beck, Warszawa 2015, eL.

247 Postanowienie SN z 19.06.2013 r., sygn. akt V KK 78/13, Legalis 712241 oraz postanowienie SN z 11.02.2004 r., sygn. akt IV KK 410/03, OSNwSK 2004, nr 1, poz. 304.

do prowadzenia spraw spółki. Zaś odpowiedzialność karną ponoszą solidarnie kierownik i organ nadzorujący, nawet jeżeli prowadzenie ksiąg rachunkowych zostało powierzone innej osobie[248]. Z kolei Robert Zawłocki w kontekście analizy art. 77 UoR zwrócił uwagę na kwestię ewentualnego zbiegu przepisów z art. 303 KK. Należy pamiętać, że mają one charakter pomijalny (*lex specialis*). Kwestia odpowiedzialności sprawcy z art. 77 UoR będzie obowiązywała w każdej sytuacji samego stwierdzenia danego rodzaju zachowania, natomiast do poniesienia odpowiedzialności z art. 303 KK wymagane będzie udowodnienie powstania szkody majątkowej. Nie istnieje wobec tego zbieg przepisów[249].

Zapis art. 78 UoR dotyczy deliktu popełnionego przez biegłego rewidenta, polegającego na sporządzeniu opinii o sprawozdaniu finansowym, księgach rachunkowych jednostki oraz jej sytuacji finansowo-majątkowej niezgodnej ze stanem faktycznym. Za popełnienie powyższego czynu grozi kara grzywny, pozbawienia wolności do lat dwóch lub obie te kary łącznie. W przypadku działania nieumyślnego odpowiedzialność ogranicza się do kary grzywny lub kary ograniczenia wolności. Jak wskazuje Helin, ustawodawca wprowadzając powyższe regulacje miał w zamiarze określenie odpowiedzialności biegłych rewidentów za naruszanie przepisów UoR. W konsekwencji biegły rewident ponosi odpowiedzialność nie tylko na gruncie karnym, ale i cywilnym, w związku z powstałymi w wyniku jego działania szkodami, a także na gruncie odpowiedzialności dyscyplinarnej, która wynika z wykonywanego zawodu zaufania publicznego[250].

Ustawodawca, wprowadzając przepisy o odpowiedzialności biegłych rewidentów za naruszenie przepisów UoR, miał na celu wdrożenie pewnego rodzaju dyscypliny zawodowej i większej niezależności wobec klientów. Biegli rewidenci są obiektem krytyki, ponieważ nie ujawniają w odpowiednim momencie stanu zagrożenia kontynuacji działania

248 A. Helin, *Komentarz do ustawy o rachunkowości* [w:] *Kodeks spółek handlowych. Pozakodeksowe prawo handlowe. Komentarz*, tom V, wydanie 3, S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja (red.), C.H. Beck, Warszawa 2015, eL.

249 R. Zawłocki (red.), *Prawo...*, op. cit., eL.

250 A. Helin, *Komentarz...*, op. cit., eL.

jednostek gospodarczych, a przyczyną tego jest brak ich niezależności w stosunku do klientów[251]. Dodatkowo biegli rewidenci nie wykrywają z odpowiednim wyprzedzeniem przestępstw i zagrożeń wynikających z ksiąg rachunkowych z trzech podstawowych powodów:

- ogólnego niezrozumienia odpowiedzialności, jaka ciąży na audytorach w związku z przeprowadzeniem badania sprawozdania finansowego, a także rozróżnienia czynności dotyczących audytu sprawozdania finansowego z przeprowadzeniem czynności dotyczących postępowania śledczego w związku z podejrzeniem popełnienia przestępstwa,
- przypisania im bezpośrednich błędów dotyczących czynności związanych z audytem,
- czynności związanych z przestępstwem, które celowo zostało ukryte przez audytora[252].

Kolejne uregulowania dotyczące deliktów w rachunkowości zawiera art. 79 UoR, który określa odpowiedzialność za działanie wbrew przepisom ustawy. Ustawodawca wymienił enumeratywnie czyny, za których popełnienie grozi kara grzywny lub kara ograniczenia wolności. Należą do nich: niepoddanie badaniu przez biegłego rewidenta sprawozdania finansowego, brak udzielenia lub udzielanie niezgodne ze stanem faktycznym wyjaśnień i oświadczeń biegłemu rewidentowi lub też niedopuszczenie go do pełnienia obowiązków, brak złożenia sprawozdania finansowego do ogłoszenia, brak zgłoszenia sprawozdania finansowego lub sprawozdania z działalności we właściwym rejestrze sądowym, brak udostępnienia sprawozdania i dokumentów wskazanych w art. 68 UoR, a także usługowe prowadzenie ksiąg rachunkowych bez uprawnień lub ich prowadzenie i wykonywanie czynności doradztwa bez wymaganego ubezpieczenia. Ustawodawca miał na celu przede wszystkim ochronę i zagwarantowanie prawidłowości sporządzanych sprawozdań finansowych. Chodzi o zapewnienie re-

251 P. Grout, I. Jewitt, C. Pong, G. Whttington, *Auditor professional judgement: implications for regulation and the law,* Economic Policy, 9/19/1994, s. 322.

252 H Silverstone, H. R. Davia, *Fraud 101. Techniques and Strategies for Detection,* John Wiley & Sons, Inc, New Jersey 2005, s. 11-12.

alizacji funkcji kontrolnych i nadzorczych, wynikających z udostępnianych lub ujawnianych dokumentów[253].

Reasumując, należy wskazać na słuszną rolę usług świadczonych przez biegłych rewidentów, którzy wydając opinie wraz z raportem o sytuacji majątkowej i finansowej danej jednostki, a także o stanie ksiąg rachunkowych przedsiębiorstwa, stoją niejako na straży prawidłowości stosowanych w danej jednostce zasad rachunkowości i przeciwdziałaniu fałszowaniu nie tylko ksiąg rachunkowych, ale i sprawozdań finansowych. Niezbędne i słuszne wydają się również sankcje związane z niedopełnieniem obowiązków dotyczących publikacji sprawozdań i innych dokumentów we właściwych rejestrach sądowych, jednakże wprowadzone sankcje nie są na tyle dotkliwe, aby pełniły funkcję prewencyjną. W dużej mierze, ze względu na niską odpowiedzialność, przedsiębiorcy nie wykonują obowiązku składania sprawozdań we właściwych rejestrach. Warto zwrócić uwagę na to, że ustawodawca jest świadomy powstałego problemu, bowiem w 2015 roku dokonano nowelizacji KKS oraz ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym (dalej ustawa o KRS) [254]. Zgodnie z art. 80b KKS niezłożenie w terminie sprawozdania finansowego stanowi wykroczenie skarbowe zagrożone karą grzywny (od jednej dziesiątej do dwudziestokrotnej wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę), zaś zgodnie z nowelizacją ustawy o KRS sądy rejestrowe mają obowiązek wszczęcia postępowania zmierzającego do wykreślenia danego podmiotu z rejestru, jeżeli nie wypełnia on obowiązków sprawozdawczych. Wprowadzenie nowych obostrzeń w tym zakresie stanowi słuszny zwrot w kierunku wzmocnienia funkcji prewencyjnej i zapewne przyniesie oczekiwane efekty dotyczące wzrostu liczby publikowanych sprawozdań finansowych.

253 R. Zawłocki (red.), *Prawo...*, op. cit., eL.

254 Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 1997 r. nr 121, poz. 769).

PROJEKT ZMIAN OBOWIĄZUJĄCYCH PRZEPISÓW W ZAKRESIE ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ

Nie bez znaczenia pozostaje fakt proponowanych zmian legislacyjnych w zakresie wprowadzenia odpowiedzialności karnej osób świadczących usługi księgowe. Jak wynika z projektu z 12 lipca 2016 roku, trwają prace nad wprowadzeniem ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw. W uzasadnieniu do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw został zapisany zamiar i cel wprowadzenia powyższych zmian, tj. zaostrzenia odpowiedzialności karnej osób, które dopuszczają się uszczuplenia należności publicznoprawnych. Chodzi przede wszystkim o ograniczenie procederu wyłudzeń VAT, których dopuszczają się w głównej mierze zorganizowane grupy przestępcze. Jak wskazano w uzasadnieniu, mimo wprowadzonych i planowanych unormowań z zakresu zarówno prawa podatkowego, jak i postępowań administracyjnych, koniecznym jest wprowadzenie zmian na gruncie prawnokarnym, tak aby zjawiska dotyczące nielegalnego pozyskiwania środków z budżetu państwa zostały zminimalizowane i były wręcz nieopłacalne[255].

Projekt wprowadza odpowiedzialność karną osób, które mają związek z obrotem fakturami w jednostkach gospodarczych (wystawiają je, posługują się nimi). Poruszone zagadnienia są o tyle in-

255 Projekt zmian dostępny jest na stronie Rządowego Centrum Legislacji, stan na 29.09.2016 r., www.legislacja.rcl.gov.pl, w chwili obecnej projekt został skierowany do Sejmu i trwa dalszy ciąg procesu legislacyjnego. Zmiany dotyczące projektu można obserwować na stronie www.sejm.gov.pl.

teresujące w kontekście działań związanych z manipulacją danymi finansowymi jednostki, że uznanie pewnych działań dotyczących kreatywnej rachunkowości po spełnieniu ustawowych przesłanek będzie powodowało popełnienie czynu zabronionego i tym samym będzie zagrożone odpowiedzialnością karną. Założenia projektu dotyczą zmian w przepisach rozdziału XXXIV KK, tj. *Przestępstw przeciwko wiarygodności dokumentów*. Co istotne, do ustawy KK zostanie dodany art. 271a § 1 o odpowiedzialności karnej osób, które w związku z wystawieniem faktury dotyczącej towarów lub usług o znacznej wartości poświadczą nieprawdę co do okoliczności mogących mieć wpływ na wysokość należności publicznoprawnej lub posługują się takimi fakturami. Takie działanie będzie podlegało karze pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do lat ośmiu. Z kolei proponowany art. 271a § 2 KK ma penalizować działanie osób, które uczyniły sobie z popełnienia tego czynu stałe źródło nielegalnego dochodu, a także działanie, które dotyczy faktur o ogromnej wartości. Odpowiedzialność w tym wypadku to kara pozbawienia wolności na okres co najmniej trzech lat. Jak wskazano w projekcie ustawy, głównym zamierzeniem było powiązanie odpowiedzialności karnej za powyższy czyn z kwotą określoną na fakturze za wartość towarów lub usług, a nie kwotą samego uszczuplenia publicznoprawnego. Zdaniem autorów projektu takie określenie odpowiedzialności karnej ułatwi i uprości proces dowodzenia znamion czynów zabronionych, przede wszystkim poprzez zniesienie konieczności posługiwania się informacjami uzyskanymi w wyniku postępowania podatkowego. Odpowiedzialności ma podlegać sama czynność podania nieprawdy na fakturze[256].

Do kolejnych zmian należy dodanie art. 277a–277d KK. Art. 270a § 1 KK (przerobienie, podrobienie faktury) oraz art. 271a § 1 lub 2 KK dotyczą podania nieprawdy co do okoliczności, które będą miały wpływ na określenie wysokości należności publicznoprawnej, oraz posługiwania się dokumentami, o których mowa w art. 270a § 1 KK (gdy wartość faktury jest większa niż pięciokrotność kwoty określanej jako mienie wielkiej wartości). Odpowiedzialność karna za

256 Ibidem.

popełnienie powyższych czynów to kara pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat pięciu do dwudziestu pięciu. Dodatkowo art. 277b KK wprowadzi możliwość orzeczenia równolegle do kary pozbawienia wolności kary grzywny w wysokości trzech tysięcy stawek dziennych. Taki zapis w projekcie ma na celu zaostrzenie odpowiedzialności karnej przede wszystkim działań prowadzonych przez zorganizowane grupy przestępcze[257].

Dalej art. 277c § 1 KK wprowadza możliwość nadzwyczajnego złagodzenia kary wobec sprawcy powyższych przestępstw w sytuacji, gdy zawiadomi on odpowiednie organy ścigania i ujawni wszelkie okoliczności popełnionego czynu, jednakże czynność ta winna być dokonana przed powzięciem informacji przez organy ścigania. Dodatkowo w art. 277c § 2 KK sąd na wniosek prokuratora może odstąpić od wymierzenia kary sprawcy, jeżeli poza spełnieniem warunków z art. 277c § 1 KK winny czynu zwrócił bezprawnie osiągniętą korzyść majątkową oraz wyrównał należność publicznoprawną, która została bezprawnie uszczuplona[258].

Przepisy art. 277d KK przewidują zastosowanie nadzwyczajnego złagodzenia kary oraz odstąpienia od wymierzenia kary z art. 277c § 1 i § 3 KK w stosunku do sprawcy, wobec którego wszczęto postępowanie, a dokonał on ujawnienia wszelkich istotnych okoliczności przestępstwa, które nie były do tej pory znane organom ścigania. Zapisy dotyczące art. 277c KK i art. 277d KK mają służyć zwalczaniu współpracy członków grup przestępczych i osłabić ich solidarność poprzez możliwość złagodzenia kary[259].

Należy nadmienić także o proponowanych zmianach art. 294 KK, do którego zostaną włączone również kwalifikowane czyny przestępstw dotyczących oszustw o charakterze podatkowym.

Prace legislacyjne trwają nie tylko nad projektem zmian przepisów KK zaostrzających odpowiedzialność karną za czyny przestępne w związku z narażeniem budżetu państwa na straty, ale także nad zmianami na gruncie procesowym. Ustawodawca planuje wprowadzenie zmian dotyczących czynności operacyjno-rozpoznawczych, zarządzeń

257 Ibidem.

258 Ibidem.

259 Ibidem.

procesowej kontroli i utrwalania rozmów telefonicznych w aspekcie wprowadzenia nowych przepisów do katalogu przestępstw w KK. To z kolei wymagać będzie – poza wprowadzeniem zmian w przepisach KK i Kodeksu postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r.[260] – nowelizacji m.in. ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji[261], ustawy z dnia 12 października 1990 roku o Straży Granicznej[262], ustawy z dnia 28 września 1991 roku o kontroli skarbowej[263], ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks postępowania karnego[264], ustawy z dnia 7 czerwca 1997 roku – Kodeks karny wykonawczy[265], ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 roku o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych[266], a także ustawy z dnia 9 czerwca 2006 roku o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym[267], ustawy z dnia 16 listopada 2000 roku o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu[268], ustawy z dnia 24 maja 2002 roku o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego

260 Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. nr 89, poz.555), tj. z 16 września 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 1749), dalej KPK.

261 Ustawa z dnia kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. z 2011 r. nr 287, poz. 1687 z późn. zm.).

262 Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (Dz.U. z 2014 r. poz. 1402 z późn. zm.).

263 Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o kontroli skarbowej (Dz.U. z 2016 r. poz. 720).

264 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2016 r. poz. 1749 i 1948).

265 Ustawa z dnia 7 czerwca 1997 r, - Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. poz. 557 z późn. zm.).

266 Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz.U. z 2016 r. poz. 96 z późn. zm.).

267 Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz.U. z 2014 r. poz. 1411 z późn. zm.).

268 Ustawa z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz.U. z 2016 r. poz. 299, 615 i 1948).

oraz Agencji Wywiadu[269], ustawy z dnia 9 czerwca 2006 roku o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego[270].

Spostrzeżenia dotyczące proponowanych zmian KK i innych ustaw w ramach prowadzonych konsultacji społecznych opublikowała również Konfederacja Lewiatan. W piśmie z 12 sierpnia 2016 roku zawarto uwagi krytyczne w odniesieniu do proponowanych zmian przepisów KK i innych ustaw z uwagi na ich negatywny wpływ na prowadzenie działalności przez uczciwych przedsiębiorców, którzy będą niejednokrotnie narażeni na nieświadomy udział w procederze o charakterze przestępczym[271]. Zdaniem Konfederacji Lewiatan proponowane w projekcie zmiany będą miały znaczący wpływ na ograniczenie swobody prowadzenia działalności gospodarczej. Sam fakt wprowadzenia sformułowania dotyczącego podania nieprawdy na fakturze lub też okoliczności, które mogą mieć wpływ na wysokość należności publicznoprawnej, budzi kontrowersje z uwagi na szeroki i nieostry zakres tego sformułowania. W obliczu wprowadzenia proponowanych zmian na odpowiedzialność karną będą narażeni przedsiębiorcy, którzy popełnią błędy natury merytorycznej lub rachunkowej (m.in. co do stawki podatku na fakturze). Kolejne wątpliwości budzi brak precyzyjnego określenia, kto oraz w jaki sposób będzie dokonywał oceny co do okoliczności mogących mieć znaczenie dla określenia należności publicznoprawnej. W dalszej kolejności zwrócono uwagę na zależność wysokości stosowanej kary wyłącznie od kwoty faktury, która przecież nie stanowi o szkodliwości danego działania (zaś

269 Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz.U. z 2016 r. poz. 1897, 1948 i 1955).

270 Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego (Dz.U. z 2016 r. poz. 1318 i 1955). Projekt zmian dostępny jest na stronie Rządowego Centrum Legislacji, stan na 29.09.2016, www.legislacja.rcl.gov.pl, w chwili obecnej projekt został skierowany do Sejmu i trwa dalszy ciąg procesu legislacyjnego. Zmiany dotyczące projektu można obserwować na stronie www.sejm.gov.pl.

271 Cały przebieg procesu legislacyjnego dostępny jest na stronie www.legislacja.rcl.gov.pl.

całkowicie pomięto szkodliwość popełnionego czynu oraz wysokość poniesionej szkody)[272].

Warte uwagi pozostają również krytyczne uwagi SN[273] do projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks Karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 18 sierpnia 2016 roku. Proponowanym zmianom zarzucono brak spójności z pozostałymi przepisami KK, bowiem nie odpowiadają one w żaden sposób zasadzie proporcjonalności i racjonalnej odpowiedzialności za popełnione czyny w postaci sankcji karnej (w tej kwestii wielokrotnie wypowiadał się również Trybunał Konstytucyjny). Sprzyjałyby wyłącznie bieżącym celom władzy ustawodawczej i wykonawczej – byłyby sprzeczne z podstawami demokratycznego państwa prawnego, z zasadą sprawiedliwości społecznej. Naruszałyby charakter przepisów KK, zaburzały sposób ich respektowania, a także wartościowania poszczególnych dóbr prawnych i osobistych. W jaki sposób wyobrazić sobie odpowiedzialność np. za czyn handlu ludźmi, za który grozić będzie ta sama sankcja karna co za popełnienie przestępstw związanych z nieprawidłowymi fakturami (a w przypadku czynu kwalifikowanego byłaby to kara do dwudziestu pięciu lat pozbawienia wolności)? Ze względu na charakter popełnionego przestępstwa oraz na założenia aksjologiczne przepisów KK powyższe przykłady mają całkowicie odmienny charakter i nie sposób ich ze sobą porównywać. Trafna wydaje się również krytyka wprowadzenia regulacji art. 277c i art. 277d KK mających na celu ułatwienie „rozbijania" grup przestępczych. Owe regulacje uwzględniają możliwość zastosowania tzw. sądowego wymiaru kary (o czym mówi m. in. art. 60 § 3 i 4 KK)[274], lecz poza tym głównie wprowadzają chaos wśród obecnie obowiązujących przepisów.

272 Uwagi Konfederacji Lewiatan do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 12 sierpnia 2016 r., pismo dostępne na stronie www.legislacja.rcl.gov.pl.

273 Uwagi Sądu Najwyższego do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 18 sierpnia 2016 r., pismo dostępne na stronie www.legislacja.rcl.gov.pl.

274 Uwagi Sądu Najwyższego do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 18 sierpnia 2016 r., pismo dostępne na stronie www.legislacja.rcl.gov.pl.

Ogólnie rzecz biorąc, owszem, istnieje potrzeba wdrożenia zmian w KK oraz niektórych innych ustaw w zakresie przeciwdziałania nadużyciom finansowym i narażaniu na straty budżetu państwa, aczkolwiek planowana obecnie penalizacja jest zbyt drastyczna – wprowadzenie tak daleko idących zmian będzie skutkowało przewartościowaniem założeń i celów całego zbioru przepisów karnych i wpłynie negatywnie na pragmatykę prowadzenia działalności gospodarczej w Polsce

Problematyczna jest także kwestia systemu sankcjonowania działań związanych z fakturami w obrocie gospodarczym z perspektywy przedsiębiorcy. Żaden z proponowanych przepisów nie precyzuje w wystarczający sposób zakresu odpowiedzialności osób zajmujących się księgowością, włączając doradców podatkowych i biegłych rewidentów. Czy w sytuacji, kiedy faktura opiewająca na wysokie kwoty zakupu towaru będzie zawierać błędną stawkę VAT lub inny błąd merytoryczny, podstawą sankcji miałyby być proponowane przepisy? Dalej, czy w sytuacji wykrycia nierzetelności w fakturze lub też stosowania pustych faktur osoby wystawiające, przetwarzające, archiwizujące takie faktury, w związku ze sformułowaniem *posługiwania się fakturą*, będą narażone na odpowiedzialność karną z tego tytułu? Jeżeli tak – choć wydaje się to całkowicie nieracjonalne – czy granice odpowiedzialności i uprawnień w związku z wystawianiem faktur powinny być określone w zakładowym regulaminie fakturowania? Na jaką odpowiedzialność zostaną narażone osoby świadczące profesjonalne usługi księgowe oraz usługi doradztwa podatkowego? Czy z tytułu przetwarzania takich dokumentów i ujmowania ich w księgach rachunkowych jednostki będą odpowiadać za ich treść, jak i za posługiwanie się dokumentem obarczonym błędem? Dodatkowo, czy w przypadku otrzymania faktury zawierającej błąd merytoryczny za zakup środka trwałego, przyjęcia go do użytkowania, określenia metody amortyzacji (właściwej ze względu na przyjętą przez jednostkę strategię w zakresie kreowania wyniku finansowego) odpowiedzialność karną będą ponosić osoby, które powyższą fakturę wystawiły, przyjęły czy też posłużyły się nią w celu przyjęcia środka trwałego do użytkowania? Jeśli założyć ogólną interpretację proponowanych zmian, każde działanie, nawet wewnątrz jednostki (również na podstawie dokumentów wewnętrznych), byłoby narażone na sankcje karne z tytułu tzw. fałszu materialnego czy intelektualnego dokumentu.

Niezbędne wydaje się również określenie granic odpowiedzialności karnej za wskazane w projekcie czyny, niejasny jest też sposób definiowania tych czynów. Proponowane zmiany stanowią dobry początek w podjęciu próby przeciwdziałania przestępstwom gospodarczym, jednakże nie mogą tak drastycznie, za pomocą ogólnych i nieostrych sformułowań, karać zarówno przedsiębiorców, jak i osób z nimi współpracujących.

Z uwagi na trwające prace legislacyjne należy nadmienić, że skierowany 3 stycznia 2017 roku do I czytania na posiedzeniu Sejmu projekt zmian ustawy zawiera poprawki zaproponowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Mimo wydania negatywnej opinii przez podkomisję sejmową prace nad projektem trwają. Zmiany zakładają złagodzenie proponowanych kar, bowiem kara pozbawienia wolności ma grozić za fałszowanie faktur na kwotę ponad 10 milionów zł, a nie jak wcześniej na kwotę 5 milionów zł. Dodatkowo kwalifikacja tego czynu przestępnego jako zbrodni będzie następowała dopiero od kwoty przekraczającej 5 milionów zł, a nie jak w pierwotnej wersji projektu od 1 miliona zł. Ostatecznych rozstrzygnięć co do kształtu ustawy, należy się spodziewać w pierwszym półroczu 2017 roku.

MANIPULACJA DANYMI FINANSOWYMI W SPRAWOZDANIU FINANSOWYM

4.1. ADEKWATNOŚĆ POMIARU DANYCH W SPRAWOZDANIU FINANSOWYM

→ s. 119

4.2. MANIPULACJA DANYMI A OPTYMALIZACJA PODATKOWA

→ s. 135

4.3. KREATYWNA MANIPULACJA DANYMI W PRZEDSIĘBIORSTWIE ŚWIADCZĄCYM USŁUGI INFORMATYCZNE

→ s. 143

4.4. KREATYWNA MANIPULACJA DANYMI W PRZEDSIĘBIORSTWIE ŚWIADCZĄCYM USŁUGI GASTRONOMICZNO-HOTELARSKIE

→ s. 152

4.5. KREATYWNA MANIPULACJA DANYMI W PRZEDSIĘBIORSTWIE ŚWIADCZĄCYM USŁUGI NAJMU

→ s. 174

ADEKWATNOŚĆ POMIARU DANYCH W SPRAWOZDANIU FINANSOWYM

Informacje prezentowane w sprawozdaniach finansowych jednostek gospodarczych stanowią syntezę zapisów w księgach rachunkowych, a ich zadaniem jest odzwierciedlanie faktycznego stanu majątkowego i finansowego danej jednostki. Przedmiotem manipulacji i stosowania technik kreatywnej i oszukańczej rachunkowości będą zatem właśnie zapisy zdarzeń gospodarczych i ich prezentacja. Kluczową kwestią jest wybór odpowiedniej metody pomiaru i wyceny danych. Dodatkowo przedmiotem manipulacji będą odpowiednie kategorie kosztów i przychodów, które będą miały bezpośredni wpływ na prezentowane zasoby aktywów i pasywów jednostki w sprawozdaniu finansowym.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się następujące techniki manipulacji:

- manipulacja wielkością kosztów,
- manipulacja wielkością przychodów,
- pozostałe techniki manipulacji[275].

Wybrane techniki manipulacji oraz ich wpływ na poszczególne składniki sprawozdania finansowego zostaną omówione w niniejszym rozdziale na przykładzie przeprowadzonych badań empirycznych w jednostkach gospodarczych.

Manipulacja wielkością kosztów w praktyce oznacza działania mające na celu zniekształcenie wyniku finansowego w sprawozdaniu

275 M. Kutera, A. Hołda, S.T. Surdykowska, *Oszustwa...*, op. cit., s. 57.

finansowym poprzez kategorię kosztów. Przedmiotem zniekształceń będą przede wszystkim działania polegające na niepoprawnym aktywowaniu kosztów poprzez ich błędne zaliczenie do kosztów danego okresu, zła kwalifikacja kosztów na przykładzie prowadzonych inwestycji, a także działania dotyczące wyceny zapasów czy też tworzenia rezerw na koszty.

Wadliwe aktywowanie kosztów można przedstawić na dwa sposoby. Jednym z nich jest ujęcie kosztów danego okresu jako koszty rozliczane w czasie. Drugim natomiast jest błędna kwalifikacja kosztu i wykazanie go w pozycji dotyczącej prowadzonych inwestycji, zamiast bezpośredniego odniesienia do kosztów danego okresu sprawozdawczego[276]. Manipulacja kosztami jednostki gospodarczej dotycząca błędnego aktywowania kosztów może dotyczyć szeregu zdarzeń gospodarczych zaliczanych do kręgu kosztów rodzajowych, wpływa na obniżenie kosztów danego okresu sprawozdawczego, ale także pomniejsza kwoty zaliczek na podatek dochodowy. Dodatkowo takie działania, jak wskazuje Karol Schneider, mogą mieć na celu zniechęcenie potencjalnych inwestorów czy też zminimalizowanie kwot należnych występującemu ze spółki udziałowcowi[277]. Należy podkreślić, że wadliwe aktywowanie kosztów naraża na stratę budżet państwa ze względu na brak wpłaty właściwej kwoty zaliczki na podatek dochodowy. Takie działanie może być podstawą do poniesienia odpowiedzialności karnoskarbowej w przypadku wszczętego postępowania sprawdzającego czy też kontrolnego.

→ PRZYKŁAD 1.

BŁĘDNE AKTYWOWANIE KOSZTU USŁUGI KSIĘGOWEJ

Przedsiębiorstwo prowadzi działalność usługową polegającą na zaopatrywaniu firm w materiały biurowe i spożywcze. W lutym 2015 roku podpisało umowę na prowadzenie ksiąg rachunkowych z zewnętrznym biurem księgowym. Miesięczny koszt usługi wynosił 3000 zł

276 Ibidem, s. 65.

277 K. Schneider, *Instrumenty polityki bilansowej i podatkowej w małych i średnich firmach*, „Rozprawy i Studia", 1998, nr 271, s. 208.

+ 690 zł VAT. Zgodnie z umową faktura za usługi była wystawiona za cały okres 2015 roku w lutym i była płatna z góry. Koszt usługi w roku 2015 wynosił 33 000 zł + 7590 zł VAT i został zapłacony w lutym. Fakturę uwzględniono w kosztach w całości w lutym. Wpływ błędnego ujęcia kosztów przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Wpływ wadliwego aktywowania kosztów na wynik finansowy brutto jednostki [w zł]

	STYCZEŃ	LUTY	GRUDZIEŃ
WYNIK FINANSOWY BRUTTO	50 000,00	50 000,00	50 000,00
USŁUGA KSIĘGOWA		33 000,00	33 000,00
WYNIK FINANSOWY		17 000,00	17 000,00

Źródło: opracowanie własne.

Wynik finansowy brutto za luty wykazywał kwotę 17 000 zł, taka sama kwota została wykazana na koniec roku obrotowego z uwagi na brak innych operacji. Ostatecznie wynik finansowy zarówno w lutym, jak i w grudniu pozostał ten sam, mimo że błędnie ujęto kwotę kosztu usługi księgowej w lutym. Taki zapis miał na celu zminimalizowanie kwoty zaliczki miesięcznej za luty i było to sprzeczne z zasadą współmierności przychodów i kosztów, mimo że w perspektywie rocznej wynik finansowy nie został sfałszowany. Właściwy sposób ujęcia kosztu usługi księgowej został zaprezentowany w tabeli 4.

Poprawne ujęcie faktury kosztowej wpłynęło na zaprezentowany wynik finansowy brutto za luty, który wynosił 47 000 zł zamiast 17 000 zł. Prawidłowym sposobem ujęcia faktury za usługi księgowe było ich systematyczne rozliczanie na przestrzeni całego okresu, w przeciwieństwie do jednorazowego zakwalifikowania po stronie kosztów.

Tabela 4. Wpływ wadliwego aktywowania kosztów na wynik finansowy brutto jednostki [w zł]

	STYCZEŃ	LUTY	GRUDZIEŃ
WYNIK FINANSOWY BRUTTO	50 000,00	50 000,00	50 000,00
USŁUGA KSIĘGOWA		3 000,00	33 000,00
WYNIK FINANSOWY BRUTTO		47 000,00	17 000,00

Źródło: opracowanie własne.

→ PRZYKŁAD 2.

BŁĘDNE UJĘCIE KOSZTU ENERGII ELEKTRYCZNEJ

Przedsiębiorstwo prowadzi działalność usługową polegającą na prowadzeniu szybkiej gastronomii. W lutym 2015 roku otrzymało fakturę za energię elektryczną w wysokości 30 000 zł + 6900 zł VAT. W celu wykazania korzystniejszej sytuacji finansowej spółki faktura została ujęta w rozliczeniach międzyokresowych kosztów i rozliczana przez cały 2015 rok.

Jak wskazano w tabeli 5, wynik finansowy brutto za luty wykazywał kwotę 147 500 zł, zaś kwota wykazana na koniec roku obrotowego to 117 000 zł. Zysk w lutym został zawyżony o kwotę 30 500 zł. Ostatecznie wynik finansowy brutto za rok 2015 został zaprezentowany w sposób właściwy, mimo błędnego rozliczenia w czasie kosztu energii elektrycznej. Prawidłowy sposób ujęcia kosztu opłaty za energię elektryczną został zaprezentowany w tabeli 6.

Prawidłowym sposobem zaksięgowania faktury za energię elektryczną było jej jednorazowe ujęcie w kosztach lutego, w przeciwieństwie do błędnego rozliczenia na przestrzeni całego okresu. Ostatecznie zarówno błędny, jak i właściwy sposób rozliczenia doprowadził do uzyskania takiego samego wyniku finansowego na koniec roku obrotowego, czyli kwoty 117 000 zł.

Tabela 5. Wpływ wadliwego aktywowania kosztów na wynik finansowy brutto jednostki [w zł]

	STYCZEŃ	LUTY	GRUDZIEŃ
WYNIK FINANSOWY BRUTTO	150 000,00	150 000,00	150 000,00
ENERGIA ELEKTRYCZNA		2 500,00	33 000,00
WYNIK FINANSOWY BRUTTO		147 500,00	117 000,00

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 6. Wpływ wadliwego aktywowania kosztów na wynik finansowy brutto jednostki [w zł]

	STYCZEŃ	LUTY	GRUDZIEŃ
WYNIK FINANSOWY BRUTTO	150 000,00	150 000,00	150 000,00
ENERGIA ELEKTRYCZNA		33 000,00	33 000,00
WYNIK FINANSOWY BRUTTO		117 000,00	117 000,00

Źródło: opracowanie własne.

Przykład obrazuje sytuację, w której przedmiotem manipulacji danymi finansowymi była prezentacja wyniku finansowego i sytuacji majątkowej jednostki za poszczególne miesiące roku obrotowego w korzystniejszym świetle niż w rzeczywistości. Takie działania mają na celu przede wszystkim zachęcenie potencjalnych inwestorów do podjęcia współpracy z jednostką, otrzymanie kredytu bankowego lub dotacji.

Kolejnym przykładem manipulacji wielkością kosztów będzie ich błędne prezentowanie – tzn. poza ich kręgiem – poprzez wykazywanie wartości w pozycjach aktywów bilansu. Dotyczy to przede wszystkim

błędnej kwalifikacji kosztu jako inwestycji czy też manipulacji w zakresie stosowanych stawek amortyzacyjnych, a w szczególności ich zaniżania[278].

→ PRZYKŁAD 3.

PREZENTACJA KOSZTÓW POZA WŁAŚCIWYM KRĘGIEM I WYKAZANIE ICH WARTOŚCI W AKTYWACH BILANSU

Przedsiębiorstwo dokonało zakupu wioski indiańskiej, w skład której wchodzi pięć namiotów indiańskich, które docelowo mają być wynajmowane gościom hotelu. Otrzymano fakturę o wartości 40 000 zł + 9200 zł VAT. Wioska indiańska została przearanżowana i była gotowa do użytkowania w marcu. Dodatkowo w tym samym czasie zakupiono wyposażenie do każdego z namiotów: łóżka, lodówki, wyposażenie łazienki. Łączny koszt wyposażenia każdego z namiotów to 10 000 zł + 2300 zł VAT. Fakturę za przearanżowanie/przebudowanie wioski indiańskiej ujęto w środkach trwałych, poszczególne wartości wyposażenia potraktowano również jako środek trwały. Wartość środka trwałego określono na 50 000 zł i zaklasyfikowano do grupy II środków trwałych, jako „budowle sportowe i rekreacyjne, z wyłączeniem ogrodów i parków publicznych, skwerów, ogrodów botanicznych i zoologicznych". Stawka amortyzacyjna wynosiła 2,5% w skali roku. Miesięczny koszt amortyzacji wynosił 104,17 zł i począwszy od kwietnia ujmowany był w kosztach amortyzacji. Wpływ błędnego ujęcia kosztów przedstawia tabela 7.

Wynik finansowy za kwiecień wykazywał kwotę 49 895,83 zł, zaś wynik finansowy za rok 2014 wynosił 49 062,47 zł.

Poprawnym rozwiązaniem będzie ujęcie w kategorii środków trwałych wyłącznie kwoty dotyczącej przearanżowania/przebudowania wioski indiańskiej, tj. 40 000,00 zł, zaś pozostała kwota winna być wykazana w bieżących kosztach, jako koszt zakupu wyposażenia. Prawidłowe ujęcie kosztów zostało zaprezentowane w tabeli 8.

278 M. Kutera, A. Hołda, S.T. Surdykowska, *Oszustwa...,* op. cit., s. 64.

Tabela 7. Wpływ ujęcia kosztów z kategorii środków trwałych na wynik finansowy brutto [w zł]

	MARZEC	KWIECIEŃ	GRUDZIEŃ
WYNIK FINANSOWY BRUTTO	50 000,00	50 000,00	50 000,00
AMORTYZACJA		104,17	937,53
WYNIK FINANSOWY BRUTTO		49 895,83	49 062,47

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 8. Wpływ wadliwego ujęcia kosztów z kategorii środków trwałych na wynik finansowy brutto [w zł]

	MARZEC	KWIECIEŃ	GRUDZIEŃ
WYNIK FINANSOWY BRUTTO	50 000,00	50 000,00	50 000,00
AMORTYZACJA		83,33	749,97
KOSZT ZAKUPU WYPOSAŻENIA	10 000,00	10 000,00	10 000,00
WYNIK FINANSOWY BRUTTO	40 000,00	39 916,67	39 250,03

Źródło: opracowanie własne.

Jak wskazują dane, właściwa wartość wyniku finansowego na koniec kwietnia 2014 roku wynosiła 39 916,67 zł, zaś na koniec grudnia 39 250,03 zł. W tym przypadku doszło do zawyżenia wyniku finansowego poprzez zakwalifikowanie kategorii bieżącego kosztu do środków trwałych, przez co zostały one rozłożone w czasie, a wynik finansowy nie został jednorazowo pomniejszony o dokonane

wydatki. W następstwie, po zakończeniu okresu amortyzacji, ogólny wynik finansowy nie będzie zmanipulowany, jednakże przez wszystkie poszczególne lata obrotowe będzie wykazywany w zawyżonej kwocie. To niewątpliwie działanie świadome, mające na celu przedstawienie jednostki gospodarczej w lepszym świetle. Działanie polegające na zwiększaniu wartości początkowej środków trwałych o dokonane zakupy wyposażenia ma na celu osiągnięcie efektu optymalizacji podatkowej (zachowania możliwości odliczenia wykazanej straty przez kolejne lata obrotowe).

Dodatkowo należy zwrócić uwagę na kwestię stosowania stawek amortyzacji określonej w przepisach prawa podatkowego bez konfrontacji jej z amortyzacją bilansową. Przez brak aktualizacji wartości środków trwałych i dokonywanie odpisów amortyzacyjnych wyłącznie zgodnie z prawem podatkowym dochodzić będzie do rozbieżności pomiędzy rzeczywistym i przedstawionym w bilansie jednostki wynikiem finansowym.

Manipulacja wielkością kosztów będzie dotyczyć również wyboru metody rozchodu wyceny składników zapasów. Najczęściej stosowanymi metodami wyceny zapasów są:

- metoda FIFO – polegająca na rozchodzie w pierwszej kolejności składników kupionych najwcześniej,
- metoda LIFO – polegająca na rozchodzie w pierwszej kolejności składników kupionych najpóźniej,
- metoda ceny przeciętnej – polegająca na określeniu średnioważonej ceny jednostkowej każdego rozchodu[279].

Art. 34 UoR ust. 4 dopuszcza stosowanie wyceny rozchodu wartości rzeczowych aktywów obrotowych zarówno według cen przeciętych (przy ustaleniu średniej ważonej ceny danego składnika), jak i według metody FIFO, metody LIFO oraz w drodze szczegółowej identyfikacji rzeczywistych cen, bez względu na datę ich zakupu, które dotyczą bezpośrednio wskazanych przedsięwzięć. Ryszard Kamiński podkreśla, że wybór metody wyceny zapasów powinien być trwały z uwagi na konieczność zapewnienia porównywalności danych prezentowanych w sprawozdaniu finansowym jednostki. Wybraną metodę wyceny rozchodu zapasów należy stosować przez cały rok obrotowy.

279 A. Cicha, K. Zasiewska, *Rachunkowość...*, op. cit., s. 162.

Zaś w przypadku jej zmiany, zgodnie z art. 8 UoR, wszelki wpływ na przedstawioną sytuację majątkową jednostki winno się opisać w dodatkowej informacji[280].

→ PRZYKŁAD 4.

PREZENTACJA KOSZTÓW POZA WŁAŚCIWYM KRĘGIEM I WYKAZANIE ICH WARTOŚCI W AKTYWACH BILANSU

Przedsiębiorstwo dokonało zakupu towaru handlowego (cementu) od dwóch dostawców. Obecnie w magazynie znajduje się cement tej samej jakości, jednakże z różnych dostaw i o innej cenie nabycia. Jednostka zakupiła łącznie 110 opakowań cementu, zaś później dokonała sprzedaży 75 opakowań. Wpływ wyboru metody wyceny rozchodu towarów na wartość zapasów na koniec okresu przedstawia tabela 9.

Jak widać, w zależności od wyboru metody rozchodu zapasów jednostka wykaże inne kwoty stanu zapasów na koniec okresu. W przypadku metody FIFO będzie to kwota 157,50 zł, zaś w przy wyborze metody LIFO będzie to 175 zł. Powstała różnica w wysokości 17,50 zł.

Warto dodać, że zgodnie z regulacjami międzynarodowymi amerykańskie standardy U.S. GAAP dopuszczają stosowanie metody LIFO, tymczasem regulacje MSR/MSSF zabraniają stosowania tej metody wyceny rozchodu zapasów[281].

280 R. Kamiński, *Polityka bilansowa a ocena działalności przedsiębiorstwa,* Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi", Poznań 2003, s. 140.

281 E. Zarzycka, K.M. Klimczak, *Metody wyceny rozchodu zapasów z perspektywy normatywnej i pozytywnej teorii rachunkowości – przypadek PKN Orlen,* „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", SKwP, Warszawa 2011, tom 64 (120), s. 163.

Tabela 9. Wpływ wyboru metody wyceny rozchodu towaru na wartość zapasów

PRZYCHÓD TOWARÓW			**ROZCHÓD – METODA FIFO**		
LICZBA OPAKOWAŃ [SZT.]	CENA ZA OPAKOWANIE [ZŁ]	WARTOŚĆ TOWARU [ZŁ]	LICZBA OPAKOWAŃ [SZT.]	CENA ZA OPAKOWANIE [ZŁ]	
60,00	5,00	300,00			
50,00	4,50	225,00			
			- 60	5,00	
			- 15	4,50	
			- 75		
		525,00			

Źródło: opracowanie własne.

Skutki podatkowe i bilansowe wyboru metod wyceny były szeroko omawiane przez przedstawicieli nauki, jednakże warto zwrócić uwagę na syntezę tych rozważań[282]. Wybór metody wyceny stanowi element kreatywnej rachunkowości. Wybór metody FIFO, przy założeniu stałego wzrostu cen, spowoduje relatywnie wysoką wartość zapasów wykazaną w bilansie jednostki, co jednocześnie wpłynie na wysokość sumy bilansowej i wzrost wyniku finansowego. Z kolei wybór metody LIFO, przy założeniu stałego wzrostu cen, spowoduje zmniejszenie wyniku finansowego oraz wartości zapasów wykazanych w bilansie[283]. Ewelina Zarzycka i Karol M. Klimczak zauważają, że zakazu stosowania metody LIFO można doszukiwać się w skutkach podatkowych, jakie wywołuje jej zastosowanie – zmniejszenie zaprezentowanego wyniku finansowego poprzez określenie wysokiego kosztu własnego sprzedaży i obniżenie kwoty dochodu podlegającego opodatkowa-

282 Por. R. Kamiński, *Polityka bilansowa w kształtowaniu wartości księgowej przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2001, s. 110–115.

283 R. Kamiński, *Polityka...*, op. cit., s. 142.

		ROZCHÓD – METODA LIFO		
	WARTOŚĆ TOWARU [ZŁ]	LICZBA OPAKOWAŃ [SZT.]	CENA ZA OPAKOWANIE [ZŁ]	WARTOŚĆ TOWARU [ZŁ]
	- 300,00	- 50	4,50	- 225,00
	- 67,50	- 25	5,00	- 125,00
	- 367,50	- 75		- 350,00
	157,50			175,00

niu[284]. Z kolei wybór metody FIFO byłby sprzeczny z zasadą ostrożności w warunkach wysokiej inflacji[285].

Podsumowując, użytkownik informacji ekonomicznej płynącej z systemu rachunkowości może kreować – poprzez znajomość przepisów podatkowych i zasad rachunkowości – właściwie w dowolny sposób obraz majątkowy i finansowy danego przedsiębiorstwa.

Manipulacja wielkością przychodów, podobnie jak manipulacja kosztami, będzie miała na celu zniekształcenie prezentowanego w sprawozdaniu finansowym wyniku osiągniętego przez daną jednostkę gospodarczą. Do działań polegających na manipulacji przychodami będą należały przede wszystkim zdarzenia dotyczące przedwczesnego fakturowania, sprzedaży z zamiarem sporządzenia korekty – tzw. transakcje pozorne, sprzedaży i wysyłki towaru bez zamówienia, wykazywanie przychodu na podstawie szacunku, a także negocjowanie w umowach okresów wykazywania przychodu i fakturowania.

284 E. Zarzycka, K.M. Klimczak, *Metody...*, op. cit., s. 165.

285 M. Strojek, A. Kuzior, *Wycena zapasów i zużycia materiałów a wynik finansowy i wartość księgowa przedsiębiorstwa*, „Serwis Finansowo-Księgowy", 1996, nr 36, s. 87–88.

Proceder przedwczesnego fakturowania w praktyce gospodarczej występuje najczęściej na przełomie roku obrotowego. Osoby zarządzające przedsiębiorstwem, które najczęściej w swoich kontraktach mają zapisy dotyczące otrzymania premii rocznej w zależności od uzyskanych wyników finansowych, chcą zaprezentować jak najlepsze wyniki finansowe jednostki. W ten sposób dochodzi do negocjowania zapisów w umowach sprzedaży o wystawieniu faktur dotyczących sprzedaży usług lub towarów w bieżącym okresie sprawozdawczym, mimo że faktyczny obowiązek podatkowy, jak i sama transakcja będą miały miejsce w kolejnym roku.

→ PRZYKŁAD 5.

MANIPULACJA MOMENTEM UZYSKANIA PRZYCHODU

Przedsiębiorstwo prowadzi działalność produkcyjną polegającą na produkcji butelek typu PET. W listopadzie 2015 roku podpisano kontrakt o wartości 560 000 zł na produkcję butelek. Termin realizacji zamówienia to luty 2016 roku, przy czym spółka na koniec listopada 2015 roku wykazała stratę w wysokości 400 000 zł. Prezes spółki otrzymuje miesięczne wynagrodzenie zasadnicze oraz premię za osiągnięte wyniki finansowe. Realizując podpisany kontrakt, spółka powinna wykazać kwotę przychodu w momencie wykonania usługi i dokonania faktycznej sprzedaży wyprodukowanych towarów. Mimo to podjęto działania skutkujące wystawieniem faktury na pełną kwotę kontraktu w grudniu. Głównym motywem takiego działania była chęć uzyskania premii rocznej z tytułu wykazanego zysku.

Brak wykazania sprzedaży w roku 2015 skutkowałby stratą w wysokości 400 000 zł, a jednocześnie wzbudziłby zainteresowanie i niepokój zarówno udziałowców, jak i członków rady nadzorczej. Tymczasem zabieg przedwczesnego fakturowania sprzedaży spowodował wykazanie zysku w wysokości 160 000 zł. Działania prezesa spółki realizują typowe znamiona wchodzące w tzw. trójkąt oszustwa: zachętę, okazję i samousprawiedliwienie[286]. Wynik finansowy spółki i różnicę w jego prezentacji zawarto w tabeli 10.

286 M. Kutera, A. Hołda, S.T. Surdykowska, *Oszustwa...,* op. cit., s. 64.

Tabela 10. Manipulacja wykazanym przychodem [w zł]

	WYNIK RZECZYWISTY	WYNIK Z UWZGLĘDNIENIEM KONTRAKTU	RÓŻNICA
WYNIK FINANSOWY BRUTTO	- 400 000,00	- 400 000,00	
KONTRAKT		560 000,00	
WYNIK FINANSOWY BRUTTO	- 400 000,00	160 000,00	560 000,00

Źródło: opracowanie własne.

Równie często stosowanym zabiegiem kreatywnej księgowości są transakcje pozorne. Przypominają swoim charakterem przedwczesne fakturowanie, jednakże na gruncie prawa cywilnego i prawa handlowego można je uznać za delikty noszące znamiona czynów niedozwolonych. Zdarzenie pozorne polega na złożeniu oświadczenia woli dla pozoru, co skutkuje jego wadą i powoduje nieważność całej czynności (art. 83 KC). Strony zawierające umowę, chcąc osiągnąć określony cel gospodarczy, którym może być m.in. uzyskanie dotacji czy też otrzymanie rocznej premii za osiągnięte zyski, mogą obustronnie uzgodnić warunki fikcyjnej umowy. Odnosząc się do przykładu 5, w sytuacji, gdyby zawarty kontrakt był wyłącznie fikcyjny, dokonana sprzedaż w grudniu danego roku obrotowego miałaby na celu wyłącznie wykazanie zysku, zaś po sporządzeniu i zatwierdzeniu sprawozdania finansowego doszłoby do odstąpienia od umowy i zwrotu otrzymanych środków pieniężnych. Klasycznym przykładem stosowania manipulacji wartością przychodów jest również sprzedaż z klauzulą odkupu.

→ PRZYKŁAD 6.

MANIPULACJA WYKAZANYM PRZYCHODEM

Załóżmy, że spółka zaprezentowana w przykładach 4–6 pod wpływem nacisku prezesa zawiera umowy na sprzedaż poszczególnych składników majątku, środków trwałych będących podstawowym narzędziem produkcji w grudniu danego roku. Maszyny stanowiły środki trwałe i zostały zamortyzowane w całości. Ich wartość wynosiła 200 000 zł i za tyle zostały odsprzedane. Środki trwałe zostają wycofane z ewidencji środków trwałych i przekazane kupującemu. W grudniu 2015 roku została wystawiona faktura sprzedaży maszyn. Wobec tego zysk spółki za rok 2015 wynosi nie 160 000 zł, a 360 000 zł. Wykazany w sprawozdaniu finansowym wynik jednostki prezentuje tabela 11.

Sprzedaż stanowi zysk przedsiębiorstwa i podwyższa wartość wyniku finansowego za dany rok. Po sporządzeniu i zatwierdzeniu sprawozdania finansowego dochodzi do powtórnego odkupu.

Przy takich działaniach rodzą się wątpliwości co do kwalifikacji danego zdarzenia w księgach rachunkowych. Czy należy je uznać za odstąpienie od umowy i dokonać korekty sprzedaży, czy też uznać za powtórny zakup i rozpocząć ponowną amortyzację tego samego składnika majątku? Ze względu na konsekwencje prawne, jakie pociąga za sobą odstąpienie od umowy, częściej występującym zjawiskiem jest odkupienie składnika majątku, ale od podmiotu trzeciego. W takiej sytuacji zostają zminimalizowane kwestie ryzyka klasyfikacji takiego zdarzenia jako odstąpienia od umowy i ujawniania go w informacji dodatkowej.

Poza zaprezentowanymi powyżej przykładami manipulacji zarówno wielkością kosztów, jak i przychodów, istnieją inne techniki manipulowania danymi finansowymi. Charakteryzują się tym, że nie wpływają bezpośrednio na prezentowany wynik finansowy jednostki gospodarczej[287]. Należą do nich przede wszystkim błędna klasyfikacja umów ze względu na ich nazwę, a nie treść (umowy leasingu), błędna klasyfikacja rozrachunków, brak ujawnienia zagrożeń związanych

287 A. Hołda, *Oszustwa...*, op. cit., s. 27.

z kontynuacją działania czy też manipulowanie terminami płatności na przełomie roku obrotowego[288].

Tabela 11. Manipulacja wykazanym przychodem [w zł]

	WYNIK RZECZYWISTY	**WYNIK Z UWZGLĘD-NIENIEM KONTRAKTU**	**WYNIK Z UWZGLĘD-NIENIEM KONTRAKTU**	**RÓŻNICA**
WYNIK FINANSOWY BRUTTO	- 400 000,00	- 400 000,00	- 400 000,00	
KONTRAKT		560 000,00	560 000,00	
SPRZEDAŻ MASZYN			200 000,00	
WYNIK FINANSOWY BRUTTO	- 400 000,00	160 000,00	360 000,00	760 000,00

Źródło: opracowanie własne.

Nie sposób zaprzeczyć, że działania te zmierzają do manipulacji danymi i mogą być stosowane właściwie w każdej formie i postaci, a jedynym ograniczeniem są zasady prawa i wyobraźni osób, które dokonują tego rodzaju zabiegów.

BADANIA EMPIRYCZNE

Przeprowadziłam badania empiryczne w trzech spółkach kapitałowych. Analiza wykazała, że owe jednostki gospodarcze stosowały metody kreatywnej rachunkowości, których celem była manipulacja danymi finansowymi i przedstawionym obrazem o sytuacji majątkowej i finansowej. Wszystkie zaprezentowane i zbadane zjawiska mieszczą się w granicach prawa, obowiązujących zasad rachunkowości i przy-

288 W. Wąsowski, *Kreatywna rachunkowość. Fałszowanie sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa 2005, s. 44.

jętej przez jednostki polityki rachunkowości. Na podstawie wyników badań zauważyłam, że dobór odpowiednich zasad, metod wyceny, działań, ale i zdarzeń gospodarczych stanowi przykład manipulacji wynikiem finansowym. Z przeprowadzonych wywiadów z pracownikami spółek wynika brak zainteresowania kreowaniem wizerunku firmy poprzez sprawozdanie finansowe, zaś wszelkie działania związane z kreatywną rachunkowością i manipulacją wynikiem finansowym stanowią wyłącznie przedmiot działania organów zarządzających.

W dalszej części rozdziału zaprezentuję niektóre działania i zdarzenia gospodarcze – te najbardziej charakterystyczne, mające największy wpływ na obraz sytuacji majątkowej i finansowej wybranych jednostek. Analiza poszczególnych przypadków została przeprowadzona zgodnie ze schematem przyjętym w trakcie prowadzenia badań. W pierwszej fazie badania dokonałam analizy kosztów, przedstawiając wyniki obliczeń w postaci struktur procentowych. Następnie w zależności od specyfiki kosztów wykazałam wpływ metody kwalifikacji danego kosztu na wynik finansowy. Po analizie kosztów przeanalizowałam przychody, również przedstawiając wyniki obliczeń w postaci struktur procentowych. W dalszej kolejności, w zależności od specyfiki przychodów, wykazałam wpływ zastosowanych metod kwalifikacji przychodu na wynik finansowy. Po dokonaniu analizy przychodów i kosztów przedstawiłam porównanie wykazanego wyniku finansowego jednostek z wynikiem finansowym, który zostałby uzyskany, gdyby jednostka zrezygnowała z zastosowania przyjętych metod kreatywnej rachunkowości. Jednostki, które zostały poddane badaniu empirycznemu, nie wyraziły zgody na opublikowanie ich nazw ani na ujawnienie jakichkolwiek rzeczywistych danych liczbowych. Przedstawiam więc wyłącznie zależności między danymi liczbowymi oraz relacje między kosztami, przychodami i wynikiem finansowym.

MANIPULACJA DANYMI A OPTYMALIZACJA PODATKOWA

Optymalizacja podatkowa z punktu widzenia manipulacji danymi finansowymi oraz prezentacji sytuacji majątkowej i finansowej jednostki gospodarczej w sprawozdaniu finansowym ma istotne znaczenie i wymaga omówienia podstawowych zagadnień w celu zrozumienia działań, które podejmowane są przez przedsiębiorców w ramach prowadzonej przez nich działalności gospodarczej.

Pojęcie *optymalizacji podatkowej* nabrało znaczenia w czasach kryzysów gospodarczych, kiedy osoby zarządzające jednostkami gospodarczymi szukały rozwiązań prawnopodatkowych w zakresie ograniczenia kosztów i ryzyka upadłości. Kierunki prowadzenia działalności gospodarczej w czasach, które nie sprzyjały rozwojowi, wymagały podjęcia działań racjonalizujących obciążenia publicznoprawne przedsiębiorstwa i jednocześnie sprzyjały zachowaniu warunków konkurencyjności na rynku. Takich rozwiązań dostarcza optymalizacja podatkowa[289]. Józef Wyciślok za optymalizację podatkową uznaje odpowiednie zaplanowanie podejmowanych w przyszłości czynności prawnych, które mają na celu zminimalizowanie obciążeń publicznoprawnych, a które jest zgodne z prawem i nie polega na uchylaniu się od opodatkowania[290]. Dodatkowo należy rozróżnić pojęcie planowania podatkowego od oszczędzania podatkowego. Planowanie polega na stosowaniu metod optymalizacji podatkowych, które dotyczą

289 J. Iwin-Garzyńska, *Optymalizacja podatkowa – istota* [w:] *Optymalizacja przepływów podatkowych w podatkach dochodowych,* J. Iwin-Garzyńska (red.), Economicus, Szczecin 2014, s. 12.

290 J. Wyciślok, *Optymalizacja podatkowa. Legalne zmniejszanie obciążeń podatkowych*, C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 31.

bezpośrednio poszczególnych przedsięwzięć, natomiast oszczędzanie polega na niepodejmowaniu czynności, które rodzą skutki polegające na powstaniu zobowiązań podatkowych[291]. Trzeba podkreślić, że stosowanie optymalizacji podatkowej w swoich założeniach nie ma na celu podejmowania działań, które nie są zgodne z prawem. Ten instrument ograniczania poziomu obciążeń na rzecz budżetu państwa stanowi pewnego rodzaju „inteligencję podatkową", która polega na wykorzystaniu znajomości przepisów prawa podatkowego i zastosowania legalnych rozwiązań prowadzących do obniżenia zobowiązań publicznoprawnych[292]. Z optymalizacją podatkową związane jest pojęcie oporu podatkowego, który może przybierać postać unikania opodatkowania lub uchylania się od opodatkowania. Unikanie opodatkowania ma na celu ograniczanie obciążeń publicznoprawnych poprzez stosowanie możliwości i rozwiązań zawartych w przepisach prawa podatkowego, zaś uchylanie się od opodatkowania jest sprzecznym z prawem działaniem, które również polega na zminimalizowaniu obciążeń publicznoprawnych[293].

Jak zauważył Zbigniew Radwański, w polskim systemie prawa podatkowego nie ma obowiązku przyjmowania strategii prowadzenia działalności gospodarczej, której celem byłoby maksymalizowanie obciążeń publicznoprawnych[294]. Wobec tego przyjęcie takich założeń biznesowych, które przynoszą korzyści w postaci: zmniejszenia obciążeń publicznoprawnych, przesunięcia powstania momentu obowiązku podatkowego lub zmniejszenia jego wartości, jest zgodne z prawem. Dodatkowo w tej kwestii wypowiedział się NSA, podkreślając, że: „Nie ma żadnej podstawy prawnej, aby przyjąć masochistyczną zasadę, że strony powinny zawsze regulować swoje stosunki cywilnoprawne w sposób najbardziej dla fiskusa korzystny"[295].

Przedstawiciele doktryny stoją na stanowisku, że skoro optymalizacja podatkowa ma na celu zminimalizowanie obciążeń publicz-

291 Ibidem.

292 J. Iwin-Garzyńska, *Optymalizacja...*, op. cit., s. 13.

293 J. Wyciślok, *Optymalizacja...*, op. cit., s. 32.

294 Z. Radwański, *Glosa do wyroku NSA z 11.11.1999 r., OZ Białystok SA/Bk 289/99*, OSP 2000, nr 9, poz. 135a.

295 Wyrok NSA z 10.11.1999 r., sygn. akt SA/Bk 289/99.

noprawnych, to wybór odpowiednich metod działania w jednostce gospodarczej winien jej zapewnić określone korzyści ekonomiczne. Będą nimi: zredukowane koszty podatkowe, wzrost przewagi nad konkurencyjnymi jednostkami oraz zmniejszenie zagrożeń, które wynikają z ponoszonego ryzyka podatkowego[296].

Źródła optymalizacji podatkowej zawarte są w przepisach podatkowych. Ustawodawca wprowadził środki dozwolone prawem, które same w sobie stanowią elementy optymalizacji podatkowej. Należy do nich zaliczyć przede wszystkim: prawo wyboru podatnika (w zakresie m.in. formy opodatkowania, zwolnień w podatkach pośrednich, możliwości wyboru roku podatkowego, metody wpłacania zaliczek na podatek), swobody uznaniowe (w zakresie metod m.in. wyceny), normy stymulacyjne (określonych zachowań, które umożliwiają zastosowanie rozwiązań preferencyjnych w postaci ulg, zwolnień lub odliczeń od podatku), określenie stanu prawnego lub faktycznego (opodatkowanie w zależności od zaistniałej sytuacji), wprowadzanie zmian w przepisach podatkowych (planowanie momentu uzyskania przychodu lub poniesienia kosztów w trakcie wprowadzania zmian w przepisach prawa podatkowego)[297].

W polskim systemie prawa podatkowego do 2016 roku nie istniały przepisy zakazujące optymalizacji podatkowej. Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 11 maja 2004 roku[298] uznał obowiązujący wcześniej art. 24b

296 J. Wyciślok, *Optymalizacja podatkowa. Legalne zmniejszanie obciążeń podatkowych*, cyt. za: A. Gołdyn, *Formy ucieczki przed podatkiem,* C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 34.

297 Przewodnik Rady Podatkowej Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan w ramach prowadzonej kampanii świadomościowej w sprawie zarządzania podatkami, *Świadomy Podatnik. Przewodnik* wydany przez Radę Podatkową Lewiatan, dostępny na stronie http://www.radapodatkowa.pl/upload/file/lewiatanprzewodnikswiadomypodatnikwww.pdf (17.01.2017).

298 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 maja 2004 r., sygn. akt. K 4/03, Dz.U nr 122, poz. 1288.

ordynacji podatkowej[299] za niekonstytucyjny, stając na stanowisku, że jeżeli czynności dokonywane są zgodne z prawem, a ich cel nie został ujęty w przepisach prawa jako zakazany, nie można mówić, że działania prawidłowe i zgodne z prawem noszą znamiona tych zakazanych[300].

W 2016 roku na mocy art. 1 pkt. 6 ustawy z dnia 13 maja 2016 roku o zmianie ustawy – Ordynacja podatkowa oraz niektórych innych ustaw[301] wprowadzono do przepisów ordynacji podatkowej (dalej OrdPod) dział IIIa zatytułowany *Przeciwdziałanie unikaniu opodatkowania,* dodając regulację klauzuli przeciwko unikaniu opodatkowania. Należy zwrócić uwagę, że Trybunał Konstytucyjny w 2004 roku nie wykluczył całkowitej możliwości wprowadzenia przepisów o unikaniu opodatkowania, a jedynie orzekł o standardach, które powinny być spełnione przez te przepisy. Jak wskazuje Agnieszka Olesińska, wprowadzenie do systemu prawa podatkowego klauzuli o unikaniu opodatkowania wynika z podejmowanych działań, mających na celu przeciwdziałanie stosowaniu agresywnej optymalizacji[302]. Henryk Dzwonkowski podkreśla, że przepisy klauzuli mają na celu przede wszystkim przeciwdziałanie zjawiskom tzw. pozorowania nieistnienia zdarzeń wywołujących powstanie obowiązków podatkowych oraz przeciwdziałanie nienależnym zwrotom podatków wynikających z transakcji, które miały na celu wyłącznie uzyskanie korzyści pieniężnych. Dodatkowo Trybunał Konstytucyjny we wspomnianym wyroku nakazał wprowadzenie precyzyjniejszych regulacji w zakresie ingerencji w prawa jednostki

299 Ordynacja podatkowa z dnia 29 sierpnia 1997 r. (Dz.U. nr 137, poz. 926), tj. z dnia 8 kwietnia 2015 r. (Dz.U. z 2015 r. poz. 613) z późn. zm., dalej OrdPod.

300 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 maja 2004 r., op. cit.

301 Ustawa z dnia 13 maja 2016 r. o zmianie ustawy – Ordynacja podatkowa oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016 r. poz. 846).

302 A. Olesińska, *Klauzula przeciwko unikaniu opodatkowania – moda czy konieczność?* [w:] *Dylematy reformy systemu podatkowego w Polsce,* H. Dzwonkowski, J. Kulicki (red.), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2016, s. 317.

i trybu obrony tych praw[303]. Kluczowe znaczenie dla wprowadzenia klauzuli przeciwko unikaniu opodatkowania ma bowiem art. 217 Konstytucji RP, który wskazuje, że wyłącznie poprzez ustawy można nakładać na obywateli podatki i inne daniny publiczne, a także określać podmiot i przedmiot opodatkowania, obowiązujące stawki podatkowe oraz preferencje podatkowe. Treść artykułu 217 Konstytucji RP ma fundamentalne znaczenie dla funkcjonowania zasady zaufania do państwa i prawa[304]. Co istotne, treść zapisów klauzuli sama w sobie „nie jest i nie może być w polskim porządku konstytucyjnym nigdy samoistną podstawą orzekania w sprawach podatkowych"[305].

Cel wprowadzenia klauzuli przeciwko unikaniu opodatkowania został przedstawiony w uzasadnieniu do projektu z 23 grudnia 2015 roku ustawy o zmianie ustawy – Ordynacja podatkowa oraz ustawy – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi i jest nim uporządkowanie systemu prawa podatkowego. Zdaniem projektodawcy klauzula wyznaczy granice możliwości stosowania optymalizacji podatkowej i ustanowi autonomię prawa podatkowego względem prawa cywilnego. Jej działanie będzie polegało na możliwości zakwestionowania czynności skutecznych w stosunku do regulacji prawa cywilnego. Czynności uznane za sztuczne będą wywoływały innego rodzaju skutki w prawie podatkowym; odmawiając ich skuteczności na gruncie prawa podatkowego lub zmieniając ich właściwość[306]. Wobec tego w sytuacji, która doprowadzi do zastosowania klauzuli przeciwko unikaniu opodatkowania, skutki podatkowe dokonanych czynności będą określane według stanu, który miałby miejsce, gdyby danej czynności nie dokonano (w sytuacji, gdy wyłącznie korzyść podatkowa była celem) lub według takiego stanu,

303 H. Dzwonkowski, *Komentarz do art. 119a i następne Ordynacji podatkowej* [w:] *Ordynacja podatkowa. Komentarz.*, H. Dzwonkowski (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016, nb 8, eL.

304 Ibidem.

305 Ibidem.

306 Uzasadnienie projektu z 23 grudnia 2015 r. ustawy o zmianie ustawy – Ordynacja podatkowa oraz ustawy – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi dostępne jest na stronie Rządowego Centrum Legislacji, www.legislacja.rcl.gov.pl (18.01.2017).

który zaistniałby, gdyby podmiot dokonał czynności odpowiedniej. Za czynność odpowiednią należy uznać taką, którą podmiot by powziął, jeżeli działałby rozsądnie i jeżeli jego cele byłyby inne niż uzyskanie korzyści podatkowej.

Do głównych przesłanek zastosowania klauzuli przeciwko unikaniu opodatkowania należą zgodnie z art. 119a OrdPod działania, których celem było osiągnięcie korzyści podatkowej w okolicznościach sprzecznych z przedmiotem i celem zapisów ustawy podatkowej (przy założeniu, że sposób działania był sztuczny). Określenie „sztuczny" należy rozumieć jako sposób działania, który nie zostałby przyjęty przez podmiot działający w sposób rozsądny, zgodnie z prawem i w innym celu niż uzyskanie korzyści podatkowej[307].

Art. 119a § 1 OrdPod zawiera pojęcie *czynność dokonana*, co wskazuje na to, że klauzula będzie miała zastosowanie wyłącznie w sytuacji działania, nie zaś zaniechania działań podatnika (np. w celu zapobieżenia przekroczeniu ustawowych progów podatkowych). Wątpliwości rodzą się również przy próbie analizy zapisu *okoliczności sprzecznych z przedmiotem i celem zapisów ustawy podatkowej*. To pojęcia nieprecyzyjne, które w istocie będą stanowić trudność interpretacyjną w zakresie czynności zgodnych i niezgodnych z zapisami klauzuli[308].

Na mocy art. 119f OrdPod za czynność należy uznać również zespół czynności ze sobą powiązanych, których dokonały te same lub inne podmioty.

Dodatkowo, zgodnie z art. 199d OrdPod, za czynność podjętą w celu osiągnięcia korzyści podatkowej trzeba uznać taką czynność, która została podjęta w celu uzyskania korzyści podatkowej, jeżeli inne cele ekonomiczne lub czynności gospodarcze podejmowane przez podatnika są mało istotne. Tym samym za korzyść podatkową należy rozumieć brak powstania zobowiązania podatkowego, jego odsunięcie w czasie lub obniżenie jego wysokości lub zaniżenie straty podatkowej, a także powstanie nadpłaty lub prawa do zwrotu oraz podwyższenie wartości nadpłaty lub kwoty do zwrotu. Grzegorz Kujawski zauważa, że wprowadzona do przepisów OrdPod klauzula o unikaniu opodat-

307 Ibidem.

308 M. Kondej, *Hipoteza normy klauzuli ogólnej przeciwko unikaniu opodatkowania*, „Praktyka Podatkowa", 2016, nr 1, s. 1–17.

kowania odzwierciedla swoim zakresem i funkcją rozumienie pojęcia obejścia prawa podatkowego przez przedstawicieli doktryny. Poprzez wprowadzenie pojęcia unikania opodatkowania, zamiast obecnego do tej pory pojęcia obejścia prawa podatkowego, ustawodawca starał się wykazać brak powiązań pomiędzy czynnościami pozornymi według norm cywilistycznych a obejściem prawa[309]. Należy odchodzić od związku pomiędzy obejściem prawa i obejściem prawa podatkowego[310]. Czynność unikania opodatkowania może mieć miejsce wyłącznie przy ważnych i faktycznych czynnościach prawnych, a nie czynnościach pozornych (do nich bowiem należy zastosować art. 199a § 2 OrdPod)[311].

Zgodnie z brzmieniem art. 119b OrdPod ustawodawca wprowadził wyłączenia w stosowaniu klauzuli, które dotyczą następujących sytuacji:

- osiągnięcia korzyści podatkowej lub ich sumy w danym okresie rozliczeniowym w wysokości nieprzekraczającej 100 000 zł,
- uzyskania opinii zabezpieczającej przez podmiot, w zakresie dotyczącym tej opinii, do dnia doręczenia uchylenia lub jej zmiany,
- niezałatwienia w terminie wniosku o wydanie opinii zabezpieczającej, w zakresie dotyczącym tej opinii, do dnia jej doręczenia,
- dotyczącej VAT, opłat i niepodatkowych należności publicznoprawnych,
- dopuszczającej, która po zastosowaniu innych przepisów prawa podatkowego pozwala na przeciwdziałanie unikaniu opodatkowania.

Reasumując, wprowadzenie klauzuli przeciwko unikaniu opodatkowania miało przede wszystkim na celu ograniczenie działań agresywnej optymalizacji podatkowej, która skutkowała stratami państwa w zakresie osiąganych zysków podatkowych. Treść klauzuli sama w sobie ma charakter prewencyjny, wymiar psychologiczny[312]. Należy zakładać, że instytucja klauzuli przeciwko unikaniu opodatkowania będzie

309 G. Kujawski, *Klauzula generalna unikania opodatkowania*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 115.

310 Wyrok NSA z dnia 29 maja 2002 r., sygn. akt III SA 2602/00, LEX nr 55101.

311 G. Kujawski, *Klauzula…*, op. cit., s. 115.

312 M. Kondej, *Hipoteza…*, op. cit., s. 1–17.

skutecznym instrumentem walki z działaniami, które mają na celu obniżanie wysokości zobowiązań publicznoprawnych. Instytucje państwowe winny dążyć do takich rozwiązań w systemie podatkowym, które nie będą stanowiły zagrożenia dla równowagi budżetowej państwa. Choć regulacja ta zawiera słuszne założenia, to z uwagi na szereg niejasności i nieprecyzyjnych sformułowań budzi wątpliwość konstytucyjność wprowadzonych zapisów. Dodatkowo nie można przewidzieć, czy samo zastosowanie zapisów w praktyce gospodarczej i orzeczniczej nie będzie stanowiło naruszenia przepisów Konstytucji RP. Bez wątpienia wprowadzenie klauzuli stanowi kolejny element podwyższenia ryzyka w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej w Polsce. Prawodawca, zamiast wprowadzać kolejne ograniczenia i klauzule w ramach reformy systemu podatkowego w Polsce, powinien dążyć do ujednolicenia obowiązujących przepisów, które będą zapewniały możliwości przeciwdziałania nielegalnym praktykom. Stosowanie metod optymalizacji podatkowej samo w sobie nie jest nielegalne i winno być uznawane za działanie dozwolone. Niemniej należy odróżnić pojęcia oszustwa i przestępstwa w zakresie unikania opodatkowania od działań związanych ze zminimalizowaniem obciążeń publicznoprawnych, które wynikają z luk prawnych, sprzeczności przepisów prawa lub braku regulacji poszczególnych rozwiązań. Należy pamiętać, że obniżenie należności publicznoprawnej – w sposób zgodny z przepisami prawa – nie stanowi działania o charakterze oszukańczym i nie polega na celowym omijaniu zapisów ustawy. W obecnym brzmieniu wprowadzonej klauzuli wydaje się, że ze względu na zbyt ogólne sformułowania będzie instrumentem nadużywanym przez organy podatkowe w stosunku do przedsiębiorców.

KREATYWNA MANIPULACJA DANYMI W PRZEDSIĘBIORSTWIE ŚWIADCZĄCYM USŁUGI INFORMATYCZNE

Pierwszy z zaprezentowanych podmiotów gospodarczych został oznaczony symbolem α. Forma prawna prowadzonej działalności gospodarczej to spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, powstała w 2012 roku, w której udziały ma dwóch wspólników. Kapitał zakładowy spółki to 100 000 zł i został wniesiony w formie wpłaty gotówkowej, zaś udział procentowy posiadanych udziałów to 70 : 30. Spółka świadczy szeroko rozumiane usługi informatyczne, w szczególności:

- działalność portali internetowych,
- działalność związaną z oprogramowaniem.

Jak wynika z informacji zawartych w rejestrze przedsiębiorców, udostępnionych w Centralnej Informacji Krajowego Rejestru Sądowego, spółka złożyła sprawozdania finansowe za każdy rok prowadzonej działalności gospodarczej. Spółka zatrudnia dwóch pracowników na umowę o pracę. Zapisy w umowach o pracę charakteryzują się podziałem wynagrodzenia z zastosowaniem 50% kosztów uzyskania przychodu w stosunku do części wynagrodzenia z praw autorskich zgodnie z art. 22 ust. 9 pkt. 3 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych z dnia 26 lipca 1991 roku[313] oraz części wynagrodzenia zasadniczego ze standardowymi kosztami uzyskania przychodu.

Większą część zatrudnionych stanowią osoby świadczące usługi na podstawie umów cywilnoprawnych, tj. umów o dzieło (prawa autorskie). Zatrudnienie miesięczne osób na umowy cywilnoprawne waha

313 UoDFiz – Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych z dnia 26 lipca 1991 r. (Dz.U. nr 80, poz. 350), tj. z 17 stycznia 2012 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 361) z późn. zm.

się między 25 a 30 osobami. Prezes zarządu został zatrudniony na podstawie aktu powołania uchwałą zgromadzenia wspólników i jest to funkcja pełniona odpłatnie. Za pełnienie swojej funkcji prezes zarządu otrzymuje miesięczne wynagrodzenie w kwocie brutto 10 000 zł oraz premię roczną od zysku netto spółki, zatwierdzonego przez zgromadzenie wspólników. Usługi świadczone przez spółkę mają charakter krótkoterminowy. Spółka świadczy usługi na terenie Polski, krajów UE oraz krajów trzecich (USA, Kanada, Rosja). Prowadzi pełne księgi rachunkowe według przepisów UoR.

W pierwszej kolejności zbadano strukturę kosztów dotyczących zatrudnienia prezesa zarządu na podstawie aktu powołania w 2015 roku oraz zestawienia kosztów zatrudnienia w porównaniu z kosztami przy zawarciu umowy o pracę. Struktura kosztów poniesionych przez spółkę została przedstawiona w tabeli 12; największą część kosztów działalności operacyjnej, bowiem aż 54,29%, stanowiły koszty wynagrodzeń. Z kolei zestawienie poniesionych kosztów operacyjnych w stosunku do pozostałych kosztów przedstawia tabela 13.

Tabela 12. Struktura kosztów działalności operacyjnej spółki α w roku 2015 [w %]

1	AMORTYZACJA	0,43
2	ZUŻYCIE MATERIAŁÓW I ENERGII	3,27
3	USŁUGI OBCE	29,26
4	PODATKI I OPŁATY	0,47
5	WYNAGRODZENIA	54,29
6	UBEZPIECZENIA SPOŁECZNE	3,70
7	POZOSTAŁE KOSZTY RODZAJOWE	8,58
		100,00

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 13. Struktura kosztów spółki α w roku 2015 [w %]

1	KOSZTY DZIAŁALNOŚCI OPERACYJNEJ	83,15
2	POZOSTAŁE KOSZTY OPERACYJNE	16,63
3	ODSETKI	0,22
		100,00

Źródło: opracowanie własne.

Stosunek wynagrodzeń pracowników zatrudnionych na podstawie umów o pracę, umów cywilnoprawnych oraz wynagrodzenia z tytułu powołania prezesa zarządu przedstawia wykres 2.

Wykres 2. Podział kosztów wynagrodzeń spółki α na wynagrodzenia z tytułu aktu powołania, umowy cywilnoprawne oraz umowy o pracę w roku 2015 [w %]

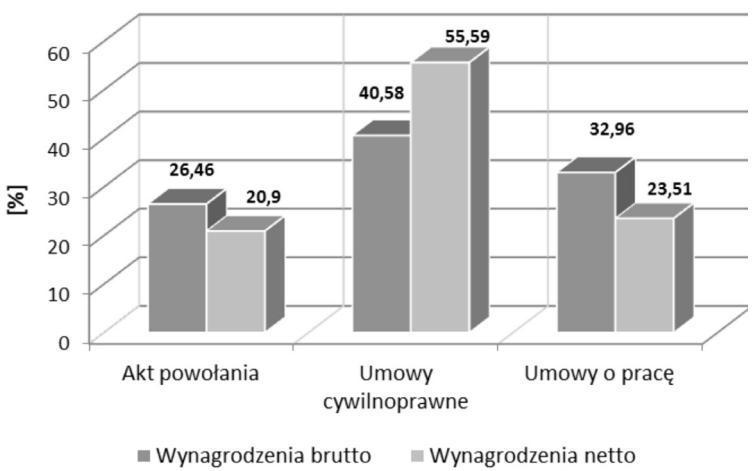

Źródło: opracowanie własne.

Kwota wynagrodzeń brutto na podstawie aktu powołania stanowiła 26,46% wynagrodzeń brutto, kwota wynagrodzeń brutto z tytułu zawartych umów cywilnoprawnych to 40,58%, zaś z tytułu umów o pracę 32,96%. Z kolei struktura wynagrodzeń netto na podstawie aktu powołania stanowiła 20,90%, na podstawie umów cywilnoprawnych 55,59%, zaś z tytułu umów o pracę 23,51%.

Struktura kosztów zatrudnienia prezesa zarządu na podstawie aktu powołania w porównaniu do jego zatrudnienia na podstawie umowy o pracę została zaprezentowana na wykresie 3.

Wykres 3. Zestawienie kosztów dotyczących wynagrodzenia prezesa zarządu spółki α w roku 2015 [w tys. zł]

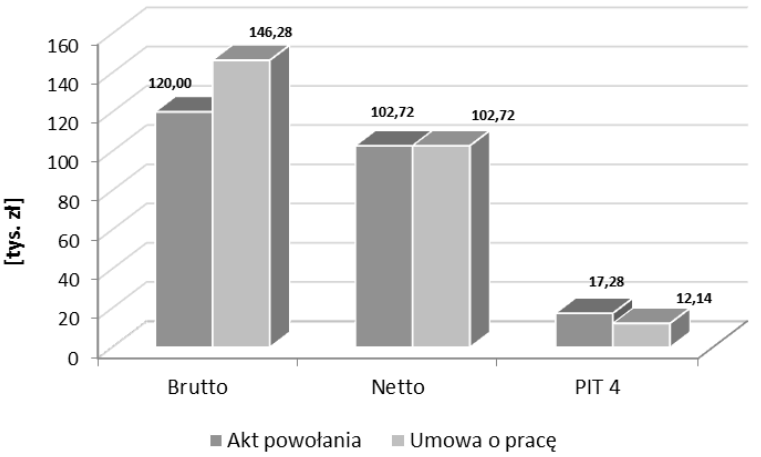

Źródło: opracowanie własne.

Z wykresu 3 wynika, że przy miesięcznym wynagrodzeniu w kwocie netto 8560 zł koszty brutto dla aktu powołania to 120 000 zł, zaś przy zatrudnieniu na umowę o pracę koszty brutto to 146 279,04 zł, co daje wzrost o 42,41% generowanych kosztów. Z kolei kwota podatku PIT 4 przy akcie powołania wynosiła 17 280 zł, zaś przy umowie o pracę 12 144 zł.

Na wykresie 4 przedstawiłam zestawienie obciążeń z tytułu ubezpieczeń społecznych, zdrowotnych i funduszu pracy wynagrodzenia na

podstawie aktu powołania oraz wynagrodzenia z tytułu umowy o pracę. Dokonałam podziału względem kosztów, jakie ponosi pracownik i pracodawca.

Wykres 4. Zestawienie kosztów ZUS dotyczących wynagrodzenia prezesa zarządu spółki α w roku 2015 [w tys. zł]

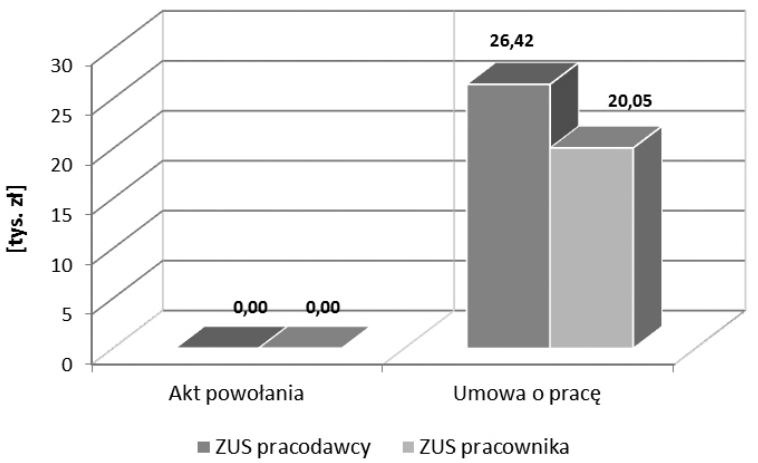

Źródło: opracowanie własne.

Jak widać, w przypadku aktu powołania nie występują żadne dodatkowe koszty z tytułu ubezpieczeń społecznych, ponieważ pełnienie funkcji członka zarządu na podstawie aktu powołania nie podlega ubezpieczeniom społecznym. W przypadku zatrudnienia na podstawie umowy o pracę koszty ZUS pracodawcy wynosiły 26 418 zł, zaś koszty ZUS pracownika 20 054,88 zł. Taki stan nie pozostawia wątpliwości co do wartości generowanych kosztów i ich wpływu na wynik finansowy jednostki.

W przeanalizowanym przykładzie wynik finansowy jednostki został zwiększony o kwotę 26 279,04 zł w przypadku zmniejszenia kosztu wynagrodzenia oraz o kwotę 26 418 zł w przypadku zmniejszenia kosztu ZUS, ponoszonego przez pracodawcę.

Reasumując, w sytuacji powołania członka zarządu uchwałą wspólników pomiędzy spółką a osobą powołaną powstaje stosunek organizacyjny. Jak orzekł SN w wyroku z dnia 7 stycznia 2000 roku, funkcja członka zarządu może być pełniona wyłącznie na podstawie aktu powołania, choć spółka może zawrzeć dodatkowe, odrębne umowy z członkiem zarządu[314]. Według SN stosunek pracy stanowi odrębny stosunek pracy od pełnienia funkcji w zarządzie spółki, a sam akt powołania nie przesądza o nawiązaniu stosunku pracy.

Wobec tego pełnienie funkcji członka zarządu na podstawie aktu powołania stanowi istotny element zarządzania jednostką, bowiem odgrywa ważną rolę w działalności strategicznej firmy. Dodatkowo jest czynnikiem oddziałującym na wynik finansowy jednostki, przez co stanowi narzędzie manipulacji danymi. Jest to przykład zastosowania w pełni zgodnej z prawem rachunkowości kreatywnej i manipulacji, w taki sposób, aby w lepszym świetle przedstawić obraz finansowy i majątkowy jednostki, ale jednocześnie zminimalizować obciążenia publicznoprawne jednostki względem państwa.

Po dokonaniu analizy kosztów zbadałam strukturę przychodów spółki α. W badanym roku obrotowym spółka osiągnęła wyłącznie przychody ze sprzedaży usług na terenie Polski, krajów należących do UE oraz krajów trzecich (m.in. USA i Kanady). Zestawienie przychodów ilustruje tabela 14.

Tabela 14. Zestawienie przychodów względem kosztów spółki α za rok 2015 [w %]

1	PRZYCHODY ZE SPRZEDAŻY USŁUG	82,98
2	POZOSTAŁE PRZYCHODY OPERACYJNE	16,60
3	PRZYCHODY FINANSOWE	0,42
		100,00

Źródło: opracowanie własne.

314 Por. wyrok SN – Izby Administracyjnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 7 stycznia 2000 r., sygn. akt I PKN 404/99, wyrok NSA z dnia 5 lipca 1999 r., sygn. akt I SA/Ka 2233/97.

A zatem przeważającą część przychodów stanowią przychody ze sprzedaży usług.

Z kolei zestawienie uzyskanych przychodów w stosunku do poniesionych kosztów i osiągniętego zysku obrazuje wykres 5. Z danych wynika, że spółka osiągnęła zysk na poziomie 25,15% uzyskanych przychodów. Zestawienie osiągniętego wyniku względem płaszczyzny działalności gospodarczej przedstawia wykres 6.

Zgodnie z wykresem 6 82,51% osiągniętego wyniku spółki stanowił Wcyjnej, zaś jedynie 0,99% z działalności finansowej. W przypadku uwzględnienia wynagrodzenia prezesa zarządu z tytułu pełnionej funkcji, gdyby był zatrudniony w oparciu o umowę o pracę, wynik finansowy spółki miałby zupełnie inną wartość. Po uwzględnieniu kosztu wynagrodzenia oraz kosztu ZUS wynik finansowy osiągnąłby wartości zaprezentowane na wykresie 7.

Z kolei na wykresie 8 widać, że zarówno wartość osiągniętych przychodów, jak i kosztów z działalności operacyjnej uległa zmianie w przypadku zatrudnienia prezesa zarządu na podstawie umowy o pracę. To zaś potwierdza założenie, że akt powołania na stanowisko prezesa zarządu stanowi element kreatywnej księgowości i wpływa na zaprezentowany w sprawozdaniu finansowym obraz sytuacji majątkowej i finansowej jednostki gospodarczej.

Warto dodać, że zarówno w przypadku aktu powołania, jak i zatrudnienia na umowę o pracę, badana jednostka gospodarcza osiągnęła zysk brutto z działalności operacyjnej. Jednakże w sytuacji, w której przychody spółki osiągnęłyby niższy poziom, manipulacja elementem zatrudnienia będzie znacząco wpływać na prezentowany wynik finansowy, co w rezultacie może skutkować wykazaniem zysku operacyjnego brutto jednostki zamiast straty z działalności operacyjnej.

Wykres 5. Zestawienie uzyskanych przychodów w stosunku do poniesionych kosztów i osiągniętego zysku spółki α w roku 2015 [w %]

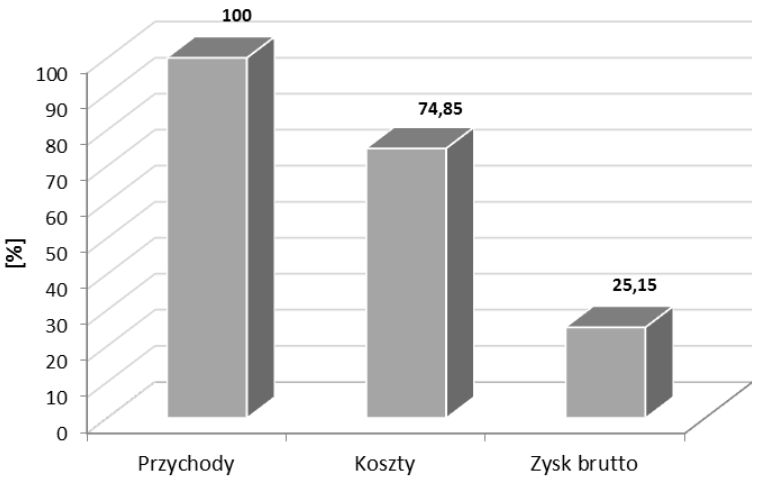

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 6. Zestawienie osiągniętego wyniku spółki α w roku 2015 [w %]

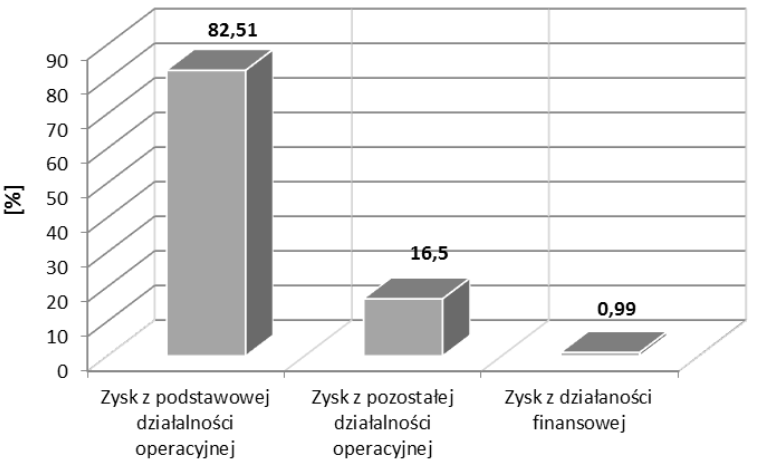

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 7. Zestawienie osiągniętego wyniku spółki α w roku 2015 [w %]

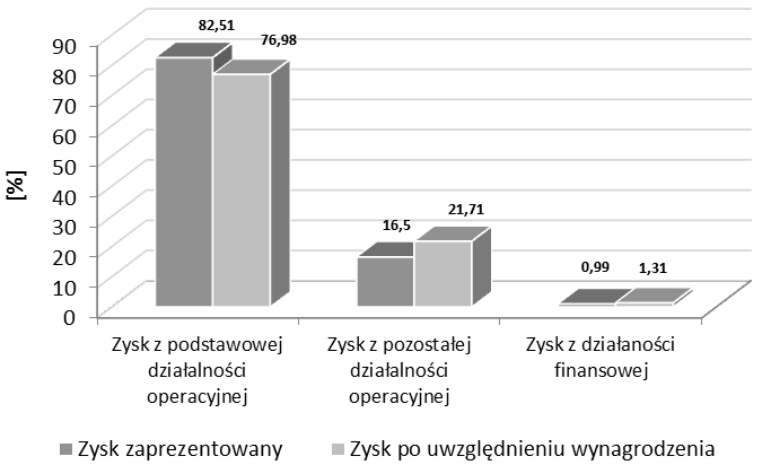

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 8. Zestawienie zysku brutto z działalności operacyjnej spółki α w roku 2015 z uwzględnieniem wynagrodzenia z tytuły umowy o pracę prezesa zarządu [w %]

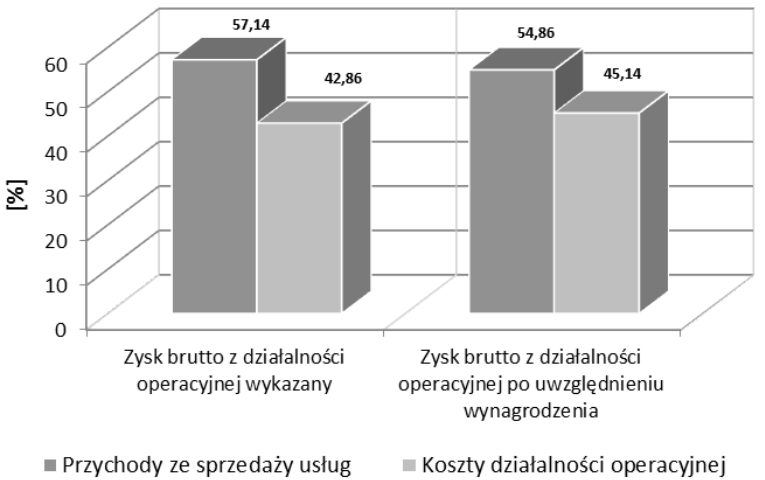

Źródło: opracowanie własne.

KREATYWNA MANIPULACJA DANYMI W PRZEDSIĘBIORSTWIE ŚWIADCZĄCYM USŁUGI GASTRONOMICZNO-HOTELARSKIE

Drugi z przedstawionych podmiotów gospodarczych został oznaczony symbolem β. Forma prowadzonej działalności gospodarczej to spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, założona w 2012 roku, zaś udziały w spółce posiada dwóch wspólników. Przedmiotem przeważającej działalności spółki jest działalność hotelarska i gastronomiczna. Dodatkowo jako przedmiot działalności do Centralnej Informacji Krajowego Rejestru Sądowego – zgodnie zrozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 roku w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności[315] – wpisano:

- hotele i podobne obiekty zakwaterowania,
- obiekty noclegowe turystyczne i miejsca krótkotrwałego zakwaterowania,
- pola kempingowe (włączając pola dla pojazdów kempingowych) i pola namiotowe,
- pozostałe zakwaterowanie,
- restauracje i inne stałe placówki gastronomiczne,
- przygotowywanie i dostarczanie żywności dla odbiorców zewnętrznych (katering),
- pozostałą usługowa działalność gastronomiczną,
- przygotowywanie i podawanie napojów,
- wynajem i dzierżawę środków transportu wodnego,
- działalność organizatorów turystyki.

Jak wynika z informacji zawartych w rejestrze przedsiębiorców, udostępnionych w Centralnej Informacji Krajowego Rejestru Sądowe-

315 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (Dz.U. z 2007 r. nr 251, poz. 1885 oraz z 2009 r. nr 59, poz. 489).

go, spółka złożyła sprawozdania finansowe za każdy rok prowadzonej działalności gospodarczej. W sprawozdaniu zarządu z działalności spółki za rok 2012 zawarto informację, że głównym kierunkiem działań spółki, w celu zapewnienia przyszłych przychodów, jest określona, rozpoczęta już inwestycja, tj. budowa obiektu hotelowego wraz z ośrodkiem szkoleniowym, która doprowadzi do rewitalizacji terenów rekreacyjnych nad jeziorem X. Zgodnie z planem zagospodarowania przestrzennego oraz planem inwestycyjnym spółki na terenie nieruchomości spółka planuje wybudowanie centrum szkoleniowo-żeglarskiego oraz obiektu hotelowego. Głównym celem jest ożywienie terenów gminnych i zwiększenie aktywności turystycznej wokół linii brzegowej jeziora X, przy którym nie ma profesjonalnej przystani żeglarskiej. Inwestycja ma podwyższyć poziom atrakcyjności terenów rekreacyjnych gminy oraz będzie sprzyjać integracji i spójności społeczności lokalnej. Działania spółki nie naruszają przepisów w zakresie ochrony środowiska naturalnego, zaś ich przestrzeganie jest dla zarządu jednym z nadrzędnych celów. Spółka zatrudnia jedną osobę na podstawie umowy o pracę oraz średnio osiem osób na umowy cywilnoprawne (umowy zlecenie). Prowadzi pełne księgi rachunkowe w oparciu o przepisy UoR.

Spółka rozpoczęła więc budowę budynku hotelowego wraz z restauracją i zawarła kompleksową umowę na usługi budowlane. Dodatkowo ponosi koszty: wynagrodzeń, bieżących opłat za media, obsługi prawnej i finansowo-księgowej. Struktura kosztów rodzajowych poniesionych przez spółkę w latach 2013–2015 została przedstawiona na wykresie 9.

Tabela 15. Struktura kosztów w spółce β w latach 2013–2015 [w %]

		2013	2014	2015
1	KOSZTY DZIAŁALNOŚCI OPERACYJNEJ	81,40	85,30	79,73
2	POZOSTAŁE KOSZTY OPERACYJNE	18,60	14,70	20,27
3	KOSZTY FINANSOWE	0,00	0,00	0,00
		100,00	100,00	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 9. Struktura kosztów działalności operacyjnej spółki β w latach 2013–2015 [w %]

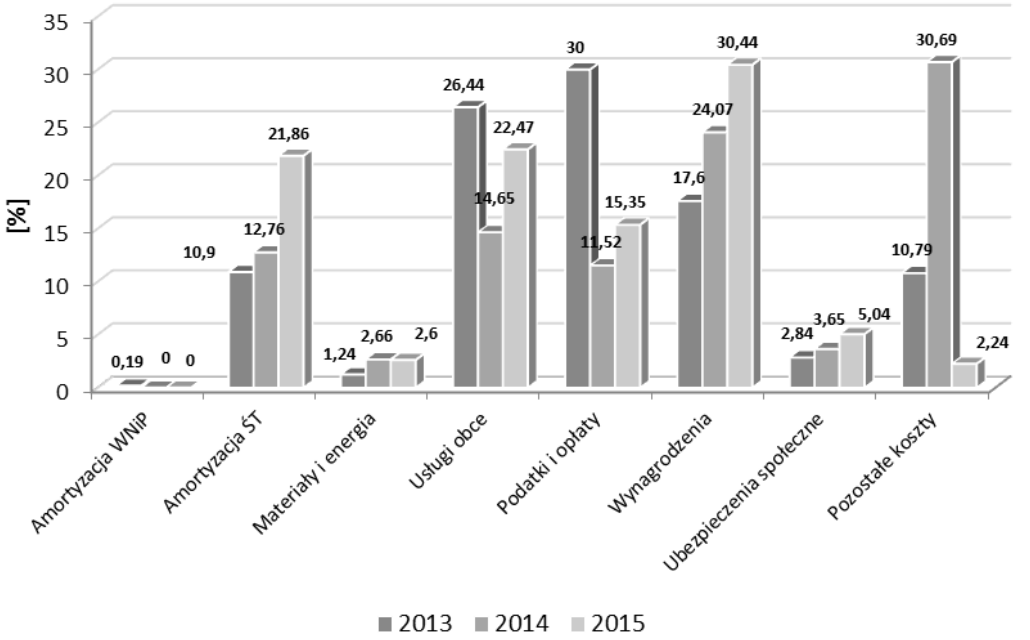

Źródło: opracowanie własne.

Dodatkowo struktura kosztów według podziału na płaszczyznę działalności została przedstawiona w tabeli 15.

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 15, spółka ponosi najwyższe koszty na płaszczyźnie działalności operacyjnej. W latach 2013–2015 udział kosztów działalności operacyjnej stanowił około 80% wszystkich kosztów. W dalszej kolejności spółka ponosiła koszty z tytułu pozostałej działalności operacyjnej, zaś z tytułu działalności finansowej – żadnych. Analizie poddano koszty amortyzacji. Właściwa kwalifikacja danego składnika majątku do środków trwałych oraz wybór stawki amortyzacji będą odgrywały kluczową rolę w kształtowaniu wyniku finansowego, nie tylko za bieżący okres, ale również w kolejnych latach, z uwagi na specyfikę prowadzonej inwestycji (budowa budynku hotelowego). Aby dokonać właściwej oceny wartości kosztu amortyzacji, należy przeanalizować wartość środków trwałych spółki w stosunku do całej sumy bilansowej. Udział rzeczowych aktywów trwałych w sumie bilansowej został przedstawiony na wykresie 10.

Wykres 10. Udział rzeczowych aktywów trwałych w sumie bilansowej spółki β w latach 2013-2015 [w %]

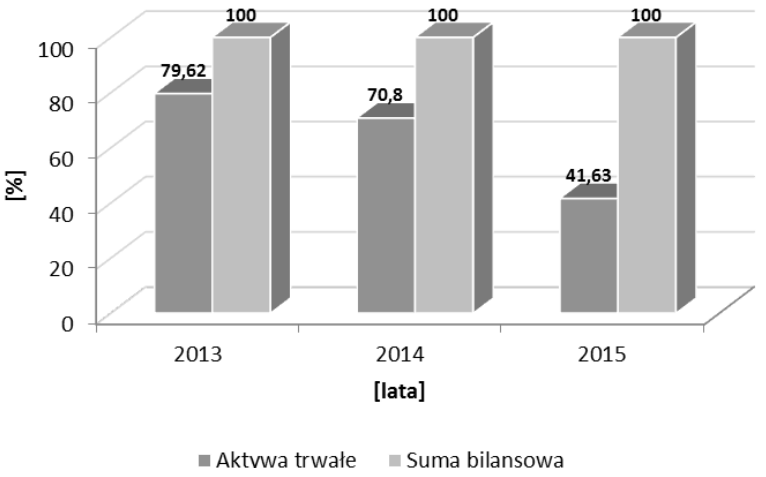

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 11. Podział środków trwałych spółki β w latach 2013–2015 [w %]

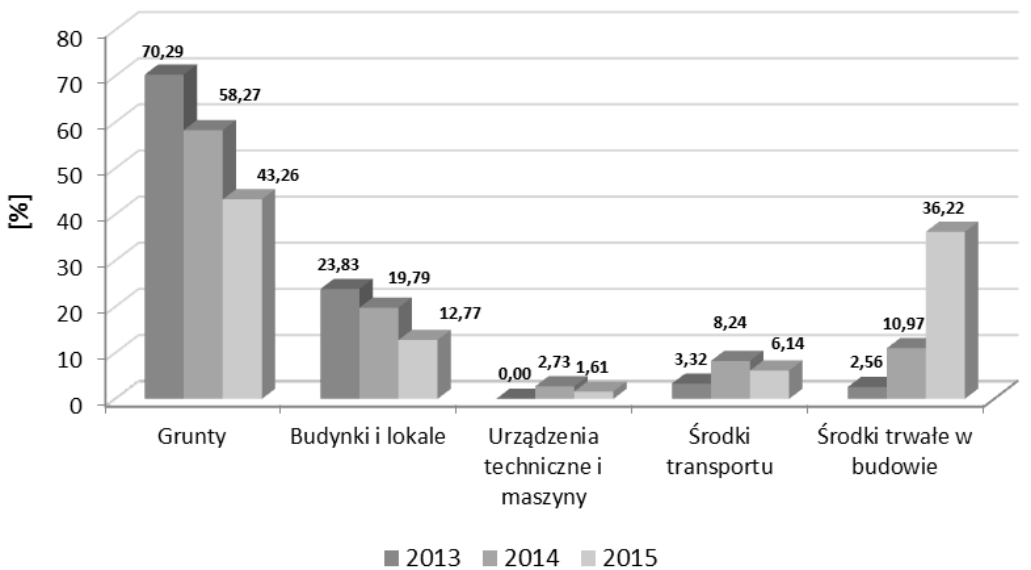

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 10 wskazuje na kluczowy udział rzeczowych aktywów trwałych w sumie bilansowej spółki, w szczególności w latach 2013–2014. Znaczący spadek udziału aktywów trwałych w sumie bilansowej nastąpił w roku 2015 i wynika z podwyższenia kapitału zakładowego spółki o wkład gotówkowy. Decyzja o podwyższeniu kapitału spółki była niezbędna do prowadzenia dalszej inwestycji.

Dodatkowo na wykresie 11 zaprezentowano podział na poszczególne grupy składników środków trwałych spółki z rozróżnieniem na lata 2013–2015.

Z danych zaprezentowanych na wykresach 9–11 wynika, że wartość posiadanych przez spółkę aktywów trwałych stanowi kluczowy element sumy bilansowej, wobec czego to właśnie ona będzie stanowić przedmiot stosowania mechanizmów kreatywnej rachunkowości i manipulacji danymi zawartymi w sprawozdaniu finansowym. Poza stosowaniem kreatywnej rachunkowości manipulacja wynikiem finansowym będzie miała duże znaczenie dla optymalizacji podatkowej i rozliczenia strat w przyszłości poniesionych przez jednostkę (w związku z prowadzoną inwestycją budowlaną).

W zależności od przyjętych przez jednostkę metod amortyzacji środków trwałych będzie kreowany jej wynik finansowy oraz możliwości rozliczenia poniesionych strat podatkowych. Chodzi o możliwość rozliczenia straty z lat ubiegłych w kolejnych latach prowadzenia działalności gospodarczej. Z uwagi na okres trwania inwestycji i stosunkowo niewielki poziom przychodów spółki w czasie jej trwania korzystniejszym rozwiązaniem podatkowym będzie zastosowanie jak najmniejszych stawek amortyzacyjnych oraz przeniesienie poniesionych kosztów na kolejne okresy sprawozdawcze (poprzez metody amortyzacji).

Jednostka β – jak wynika z ewidencji środków trwałych oraz kart inwentarzowych poszczególnych środków trwałych – przyjęła w większości przypadków stosowanie liniowej metody amortyzacji środków trwałych. Kartoteka środków trwałych spółki wraz z przyjętymi stawkami amortyzacyjnymi za lata 2013–2015 została przedstawiona kolejno w tabelach 16–18. Widać w nich wszystkie wartości w ujęciu procentowym z uwagi na brak zgody właściciela przedsiębiorstwa na zaprezentowanie danych liczbowych. Składniki majątkowe podzieliłam według grup z Klasyfikacji Środków Trwałych, a ich wartości przeliczyłam na udział procentowy w stosunku do wartości wszystkich środków trwałych.

Kartoteki środków trwałych spółki b zawierają informacje o stosowaniu metody amortyzacji liniowej lub w wybranych przypadkach metody jednorazowej amortyzacji środków trwałych, zaś amortyzacja składników majątkowych dokonywana jest zgodnie z przepisami prawa podatkowego, tj. od miesiąca następującego po miesiącu, w którym dany środek trwały przyjęto do ewidencji (zgodnie z art. 16h pkt 1 UoDPr). Należy zwrócić uwagę na treść art. 16i pkt 5 UoDPr, zgodnie z którą istnieje możliwość zarówno podwyższania, jak i obniżania stawek amortyzacyjnych zawartych w wykazie stawek amortyzacyjnych. Spółka skorzystała z takiej możliwości; w zamieszczonych wykazach środków trwałych w tabelach 16–18 przyjęła o połowę mniejsze (od stawek z wykazu stawek amortyzacyjnych) stawki amortyzacyjne. Przyjęcie określonych stawek zostało potwierdzone stosowną uchwałą nadzwyczajnego zgromadzenia wspólników. Działanie to miało na celu aktywowanie kosztów dotyczących amortyzacji w kolejnych latach obrotowych. Zamiarem zarządu było przede wszystkim odroczenie w czasie poniesionych kosztów, ze względu na prowadzoną inwestycję. Dzięki temu koszty inwestycji, które nie podwyższają jej wartości, a stanowią bieżący koszt okresu, zostały przeniesione na kolejne lata. Ma to swój skutek w odliczeniu straty podatkowej w przyszłości, kiedy spółka będzie osiągała przychody. Należy podkreślić, że zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa podatkowego (art. 7 pkt 5 UoDPr) spółka może rozliczyć poniesione i wykazane straty wyłącznie w następujących po sobie pięciu latach podatkowych, a wysokość obniżenia dochodu nie może przekroczyć 50% wykazanej straty w danym roku.

Inwestycja budowy budynku hotelowego nie generowała przychodów za lata 2013–2015, wobec czego przyjęcie obniżonych stawek amortyzacyjnych było manipulacją wynikiem finansowym i miało wpływ na wykazaną w sprawozdaniu finansowym stratę. W tym przykładzie działanie kreatywnej rachunkowości miało swój bezpośredni skutek podatkowy, bowiem koszty amortyzacji zostały rozłożone na dłuższy czas i zostaną aktywowane dopiero po zakończeniu budowy. Takie działanie było w pełni zgodne z prawem, a jednocześnie nie naraziło żadnych użytkowników zewnętrznych na straty, ponieważ inwestycja jest finansowana ze środków własnych spółki. Jedynym beneficjentem takiego działania będzie spółka, która poprzez wybór metody amortyzacji i obniżenie jej stawek osiągnie korzyść w postaci aktywowania poniesionych w przeszłości kosztów w późniejszym czasie.

Tabela 16. Środki trwałe spółki β za rok 2013 [w %]

L.P.	NAZWA ŚRODKA TRWAŁEGO	DATA ZAKUPU	GRUPA	STAWKA AMORTYZACJI	WARTOŚĆ POCZĄTKOWA
1	A	2013	2	2,50%	39,35%
2	B	2013	2	10,00%	9,44%
3	C	2013	2	2,50%	6,29%
4	D	2013	2	10,00%	4,72%
5	E	2013	2	4,50%	15,74%
6	F	2013	2	1,50%	9,44%
7	G	2013	2	2,50%	1,57%
8	H	2013	2	2,50%	3,67%
9	I	2013	2	2,50%	9,78%
					100,00%
10	J	2013	4	100,00%	100,00%
					100,00%
11	K	2013	6	100,00%	100,00%
					100,00%
12	L	2013	7	14,00%	15,74%
13	M	2013	7	100,00%	5,62%
14	N	2013	7	7,00%	71,79%
15	O	2013	7	20,00%	6,85%
					100,00%

Źródło: opracowanie własne.

	ZMNIEJSZENIE WARTOŚCI	AMORTYZACJA	ZMNIEJSZENIE ODPISÓW	ODPISY NARASTAJĄCO	WARTOŚĆ NETTO
		27,57%		27,57%	41,34%
		26,46%		26,46%	9,80%
		4,41%		4,41%	6,62%
	-4,72%	13,23%	-13,23%	0,00%	0,00%
		19,84%		19,84%	16,48%
		3,97%		3,97%	9,94%
		1,10%		1,10%	1,65%
		0,00%		0,00%	3,88%
		3,42%		3,42%	10,29%
	-4,72%	**100,00%**	**-13,23%**	**86,77%**	**100,00%**
	0	100,00%		100,00%	0
	0	**100,00%**	**0**	**100,00%**	**0**
	0,00	100,00%		100,00%	0,00
	0,00	**100,00%**	**0,00**	**100,00%**	**0,00**
		10,21%		10,21%	16,17%
		78,16%		78,16%	0,00%
		11,63%		11,63%	76,46%
		0,00%		0,00%	7,37%
	0,00	**100,00%**	**0,00**	**100,00%**	**100,00%**

Tabela 17. Środki trwałe spółki β za rok 2014 [w %]

L.P.	NAZWA ŚRODKA TRWAŁEGO	DATA ZAKUPU	GRUPA	STAWKA AMORTYZACJI	WARTOŚĆ POCZĄTKOWA	ZMNIEJSZENIE WARTOŚCI
1	A	2013	2	2,50%	36,68%	
2	B	2013	2	10,00%	8,80%	
3	C	2013	2	2,50%	5,87%	
					0,00%	
5	E	2013	2	4,50%	14,67%	
6	F	2013	2	1,50%	8,80%	-8,80%
7	G	2013	2	2,50%	1,47%	-1,47%
8	H	2013	2	2,50%	3,42%	
9	I	2013	2	2,50%	9,11%	
	S	2014	2	2,50%	3,98%	
	P	2014	2	2,50%	0,28%	
	R	2014	2	2,50%	6,92%	
					100,00%	**-10,27%**
10	J	2013	4	100,00%	21,92%	
	T	2014	4	100,00%	11,44%	
	U	2014	4	100,00%	9,71%	
	W	2014	4	100,00%	23,97%	
	V	2014	4	100,00%	17,35%	
	X	2014	4	100,00%	15,61%	
					100,00%	
	Z	2014	5	14,00%	3,17%	
	Ż	2014	5	20,00%	95,09%	
	Ź	2014	5	100,00%	**1,74%**	
					100,00%	
11	K	2013	6	100,00%	100,00%	0,00%
					100,00%	**0,00%**

	ZWIĘKSZENIE WARTOŚCI	AMORTYZACJA 2014	ZMNIEJSZENIE ODPISÓW	ODPISY NARASTAJĄCO	WARTOŚĆ NETTO
		28,71%		30,20%	40,23%
		27,56%		28,99%	8,79%
		4,59%		4,83%	6,44%
		0,00%		0,00%	0,00%
		20,67%		21,74%	15,71%
		2,41%	-3,10%	0,00%	0,00%
		0,86%	-1,05%	0,00%	0,00%
	2,31%	3,58%		3,23%	6,35%
		7,13%		6,96%	10,02%
		2,07%		1,87%	4,43%
		0,16%		0,15%	0,31%
		2,26%		2,03%	7,72%
	2,31%	**100,00%**	**-4,15%**	**100,00%**	**100,00%**
		0,00%		21,92%	0,00%
		14,66%		11,44%	0,00%
		12,43%		9,71%	0,00%
		30,70%		23,97%	0,00%
		22,22%		17,35%	0,00%
		19,99%		15,61%	0,00%
		100,00%	**0,00%**	**100,00%**	**0,00%**
		2,25%		2,25%	3,30%
		84,49%		84,49%	96,70%
		13,26%		13,26%	0,00%
		100,00%		**100,00%**	**100,00%**
				100,00%	0,00%
			0,00%	**100,00%**	**0,00%**

12	L	2013	7	14,00%	5,07%	
13	M	2013	7	100,00%	1,81%	
14	N	2013	7	7,00%	23,13%	
15	O	2013	7	20,00%	2,20%	
	AA	2014	7	14,00%	4,77%	
	BB	2014	7	20,00%	14,72%	
	CC	2014	7	20,00%	14,79%	
	DD	2014	7	7,00%	25,45%	
	EE	2014	7	20,00%	8,06%	
					100,00%	**0,00%**

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 18. Środki trwałe spółki β za rok 2015 [w %]

L.P.	NAZWA ŚRODKA TRWAŁEGO	DATA ZAKUPU	GRUPA	STAWKA AMORTYZACJI	WARTOŚĆ POCZĄTKOWA	ZMNIEJSZENIE WARTOŚCI
1	A	2013	2	2,50%	38,10%	
2	B	2013	2	10,00%	9,14%	-9,14%
3	C	2013	2	2,50%	6,10%	-6,10%
					0,00%	
4	E	2013	2	4,50%	15,24%	
					0,00%	
					0,00%	
5	H	2013	2	2,50%	5,95%	
6	I	2013	2	2,50%	9,46%	
7	S	2014	2	2,50%	4,14%	
8	P	2014	2	2,50%	0,29%	
9	R	2014	2	2,50%	7,18%	
10	R*	2015	2	2,50%	4,40%	
					100,00%	**-15,24%**

	0,08%	8,11%		8,54%	4,69%
		0,00%		16,19%	0,00%
	0,46%	18,57%		17,14%	24,24%
	0,04%	5,06%		4,01%	2,01%
		4,39%		3,48%	4,90%
		19,36%		15,35%	14,55%
		22,22%		17,62%	14,34%
		11,71%		9,29%	27,31%
		10,58%		8,38%	7,96%
	0,58%	**100,00%**	**0,00%**	**100,00%**	**100,00%**

	ZWIĘKSZENIE WARTOŚCI	**AMORTYZACJA 2015**	**ZMNIEJSZENIE ODPISÓW**	**ODPISY NARASTAJĄCO**	**WARTOŚĆ NETTO**
		7,38%		42,63%	45,09%
		1,77%	-10,03%	0,00%	0,00%
		0,30%	-1,67%	0,00%	0,00%
		0,00%		0,00%	0,00%
		5,31%		30,69%	17,21%
		0,00%		0,00%	0,00%
		0,00%		0,00%	0,00%
		1,15%		5,53%	7,11%
		1,83%		10,18%	11,22%
		80,11%		3,56%	4,96%
		0,06%		0,26%	0,35%
		1,39%		5,25%	8,67%
		0,70%		1,90%	5,39%
		100,00%	**-11,70%**	**100,00%**	**100,00%**

L.P.	NAZWA ŚRODKA TRWAŁEGO	DATA ZAKUPU	GRUPA	STAWKA AMORTYZACJI	WARTOŚĆ POCZĄTKOWA	ZMNIEJSZENIE WARTOŚCI
11	J	2013	4	100,00%	21,92%	
12	T	2014	4	100,00%	11,44%	
13	U	2014	4	100,00%	9,71%	
14	W	2014	4	100,00%	23,97%	
15	V	2014	4	100,00%	17,35%	
16	X	2014	4	100,00%	15,61%	
					100,00%	
17	Z	2014	5	14,00%	3,17%	
18	Ż	2014	5	20,00%	95,09%	
19	Ź	2014	5	100,00%	1,74%	
					100,00%	
20	K	2013	6	100,00%	100,00%	0,00%
					100,00%	**0,00%**
21	L	2013	7	14,00%	5,12%	
22	M	2013	7	100,00%	1,80%	
23	N	2013	7	7,00%	23,45%	
24	O	2013	7	20,00%	2,23%	
25	AA	2014	7	14,00%	4,74%	
26	BB	2014	7	20,00%	14,64%	
27	CC	2014	7	20,00%	14,70%	
28	DD	2014	7	7,00%	25,31%	
29	EE	2014	7	20,00%	8,01%	
					100,00%	**0,00%**
30	FF	2015	8	20	11,38%	
31	GG	2015	8	10	88,62%	
					100,00%	

Źródło: opracowanie własne.

	ZWIĘKSZENIE WARTOŚCI	AMORTYZACJA 2015	ZMNIEJSZENIE ODPISÓW	ODPISY NARASTAJĄCO	WARTOŚĆ NETTO
		0,00%		21,92%	0,00%
		0,00%		11,44%	0,00%
		0,00%		9,71%	0,00%
		0,00%		23,97%	0,00%
		0,00%		17,35%	0,00%
		0,00%		15,61%	0,00%
		0,00%	**0,00%**	**100,00%**	**0,00%**
		2,26%		3,76%	3,52%
	1,78%	97,74%		154,23%	96,48%
		0,00%		8,87%	0,00%
		100,00%		**100,00%**	**100,00%**
				100,00%	0,00%
			0,00%	**100,00%**	**0,00%**
		5,63%		6,98%	4,54%
		0,00%		7,56%	0,00%
		12,92%		14,89%	26,14%
		3,52%		3,75%	1,76%
		5,22%		4,41%	4,84%
		23,04%		19,45%	13,13%
		23,14%		20,56%	12,87%
		13,94%		11,77%	29,54%
		12,59%		10,63%	7,18%
		100,00%	**0,00%**	**100,00%**	**100,00%**
		20,43%		20,43%	10,75%
		79,57%		79,57%	89,25%
		100,00%		**100,00%**	**100,00%**

Po przedstawieniu struktury kosztów oraz stosowanych metod amortyzacji w spółce b należy dokonać prezentacji struktury przychodów. Na wykresie 12 widać przychody w latach 2013–2015 – główne przychody spółki biorą się ze sprzedaży usług (podstawowa działalność operacyjna jednostki).

Wykres 12. Struktura przychodów spółki β w latach 2013–2015 [w %]

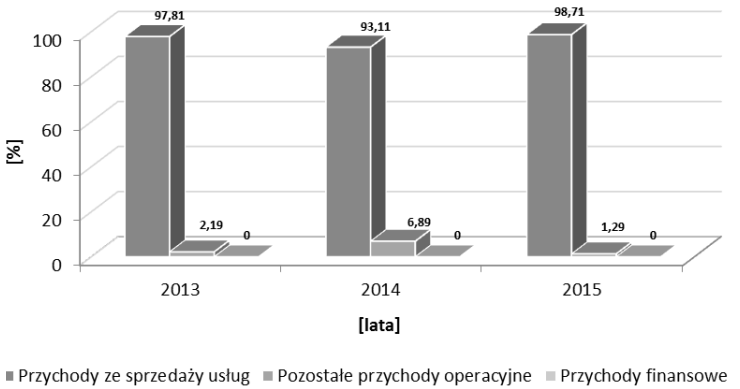

Źródło: opracowanie własne.

Dane zawarte na wykresach 13–14 pokazują poniesione przez spółkę straty w latach 2013–2015. Straty wynikają z realizowanej inwestycji, polegającej – jak wspominałam – na budowie budynku hotelowo-gastronomicznego.

W dalszej kolejności wykres 13 przedstawia zestawienie przychodów i kosztów poniesionych przez spółkę oraz wykazanej straty brutto w latach 2013–2015. Z uwagi na przedstawienie danych poprzez udział procentowy wartością wyjściową, w stosunku do której została wyliczona proporcja przychodów i kosztów, była wartość uzyskanego przychodu określona w tabeli jako 100%. W roku 2013 koszty wynosiły 498,18% – w stosunku do uzyskanych przychodów – co dało stratę w wysokości 398,18%. Warto zauważyć, że w sytuacji, kiedy spółka zastosowałaby standardowe stawki amortyzacyjne dla składników majątkowych, koszty rodzajowe oraz wynik finansowy spółki prezentowałyby zupełnie inne wartości.

Zestawienie kosztów rodzajowych poniesionych przez spółkę wraz z kosztami, które spółka by poniosła, stosując stawki amortyzacyjne z wykazu, prezentują kolejno wykresy 15–17.

Wykres 13. Zestawienie przychodów i kosztów spółki β w latach 2013–2015 [w %]

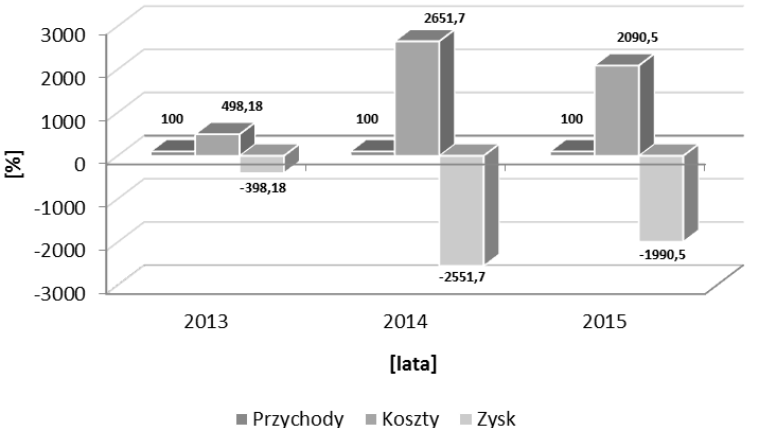

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 14. Zestawienie wyników spółki β w latach 2013–2015 [w %]

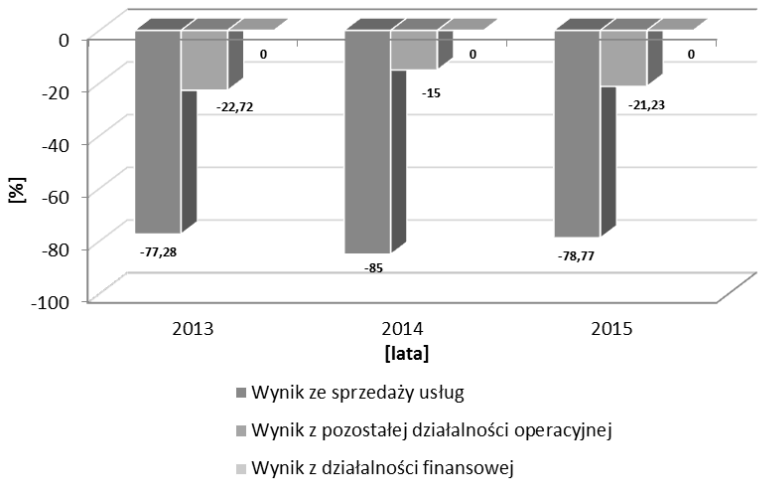

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 15. Koszty rodzajowe w roku 2013 przy zastosowaniu przyjętych stawek amortyzacyjnych i stawek przyjętych z wykazu [w %]

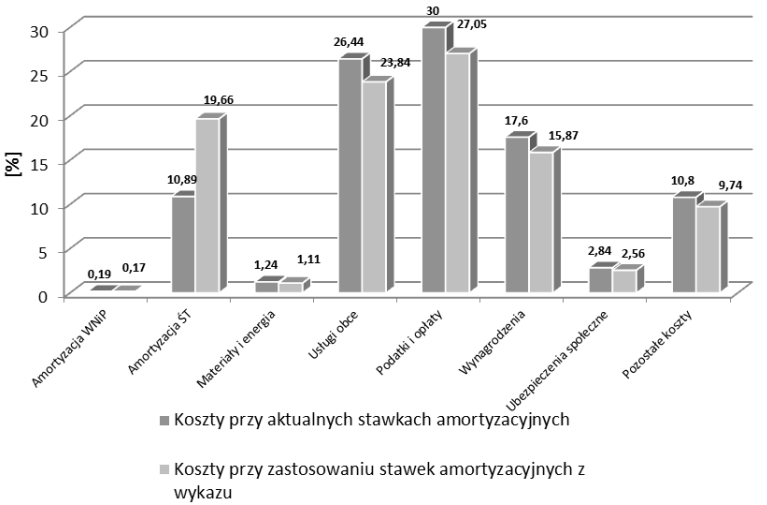

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 16. Koszty rodzajowe w roku 2014 przy zastosowaniu przyjętych stawek amortyzacyjnych i stawek przyjętych z wykazu [w %]

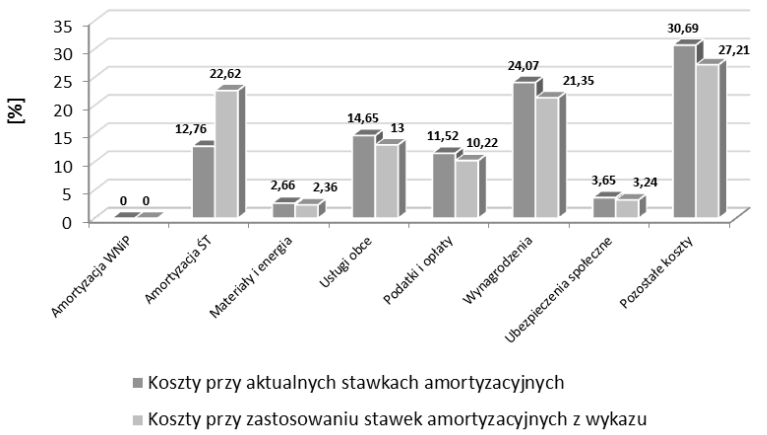

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 17. Koszty rodzajowe w roku 2015 przy zastosowaniu przyjętych stawek amortyzacyjnych i stawek przyjętych z wykazu [w %]

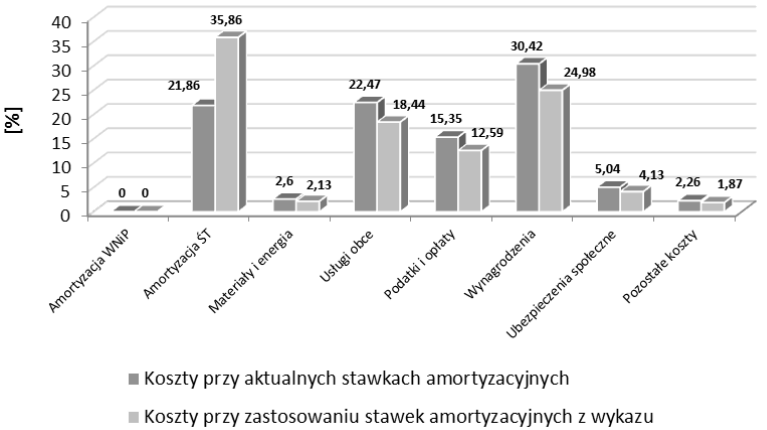

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 18. Zestawienie przychodów i kosztów spółki β w latach 2013–2015 [w %]

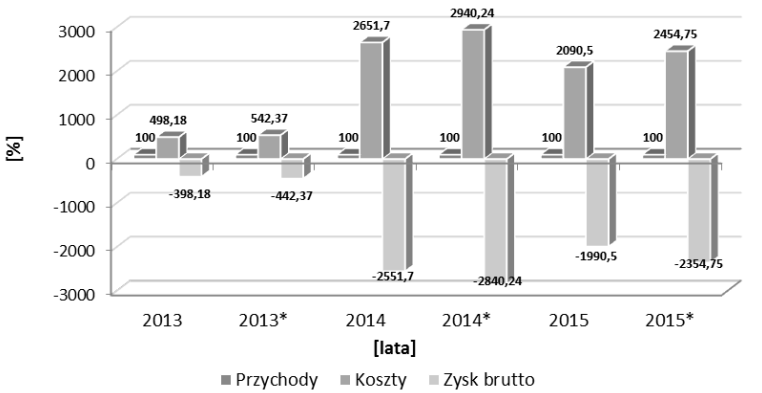

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 19. Zestawienie wyników spółki β w latach 2013–2015 [w %]

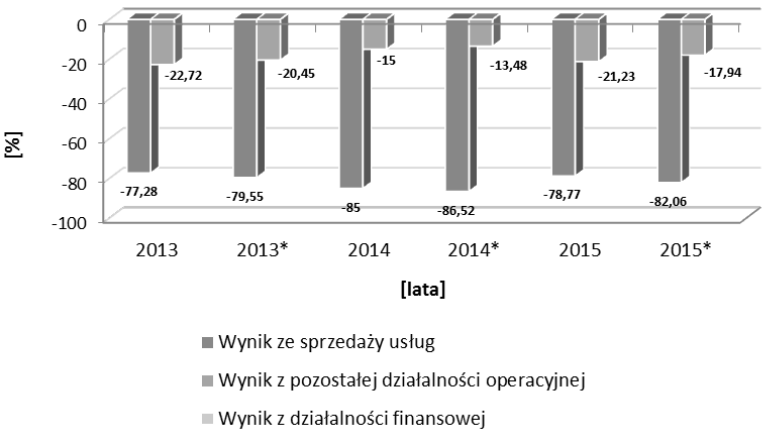

Źródło: opracowanie własne.

Dane zaprezentowane na wykresach 15–17 potwierdzają założenie, że przy zastosowaniu zmniejszonych stawek amortyzacyjnych spółka poniosła mniejsze koszty rodzajowe w latach 2013–2015. Co za tym idzie, spółka za lata obrotowe 2013–2015 wykazała również mniejszą stratę, co potwierdzają wykresy 18–19.

Wykresy 18–19 przedstawiają zestawienie osiągniętych i wykazanych w sprawozdaniu finansowym przychodów i kosztów, a także zestawienie wykazanego wyniku ze sprzedaży usług, wyniku z pozostałej działalności operacyjnej i wyniku z działalności finansowej w przekroju za lata 2013–2015. Oznaczenie danego roku obrotowego symbolem gwiazdki dotyczy sytuacji, w której spółka zastosowałaby stawki amortyzacyjne z wykazu stawek. Takie zestawienie miało na celu wskazanie wpływu wyboru metody amortyzacji oraz stawek amortyzacyjnych na prezentowany w sprawozdaniu finansowym wynik jednostki. Należy zatem zauważyć, że spółka w roku 2013 wykazała stratę w wysokości 398,18%, zaś w sytuacji zastosowania stawek amortyzacyjnych z wykazu strata wynosiłaby 442,37%, co daje różnicę w wysokości 44,19%. W roku 2014 wykazana strata wynosiła 2551,7%, zaś przy wyborze stawek amortyzacyjnych z wykazu – 2840,24%, co daje różnicę w wysokości 288,54%. Z kolei w roku 2015 wykazana strata to 1990,50 %, zaś strata przy wyborze stawek z wykazu to 2354,75%, co powoduje różnicę 364,25%.

Biorąc pod uwagę dużą wartość inwestycji oraz czas jej realizacji, zaniżone kwoty wykazanych strat (w tym strat podatkowych) pozwolą jednostce na ich rozliczenie w okresach, w których spółka zacznie osiągać dochód. Celem doboru właściwych metod amortyzacji i odpowiednich stawek amortyzacyjnych było zniwelowanie ponoszonych kosztów w ten sposób, aby jednostka w przyszłości mogła odliczyć wykazaną stratę od swoich zysków. Takie działanie pozwoli zmniejszyć należne kwoty zaliczek na podatek dochodowy. Zastosowanie stawek amortyzacyjnych z wykazu w momencie prowadzenia długoterminowej inwestycji spowodowałoby brak możliwości rozliczenia poniesionych kosztów z uwagi na upływ pięciu lat obrotowych, w których można odliczyć wykazaną stratę.

Tabela 19 przedstawia hipotetyczne wartości poniesionych strat za lata 2013–2015 (w proporcji, w jakiej wykazano udział procentowy przychodów, kosztów i strat).

Dane w tabeli 20 wskazują hipotetyczne wartości przychodów za kolejne 5 lat obrotowych (2016–2020) przy założeniu, że koszty uzyskania przychodu bez amortyzacji stanowią 30% przychodów.

Koszty amortyzacji stanowiły 21,86% wszystkich kosztów przy założeniu, że spółka stosuje własne stawki amortyzacji, zaś 35,86% przy założeniu, że spółka przyjęła stawki amortyzacji z wykazu. Zgodnie z danymi z tabeli 20, spółka, przyjmując stawki amortyzacyjne z wykazu, nie ma możliwości odliczenia pełnej straty za rok 2014. Kwota, która nie została odliczona, to 475 962 zł, co daje 90 433 zł CIT (gdyby spółka osiągnęła zyski pokrywające pozostałe straty). Z kolei przy wyborze obniżonych stawek amortyzacji spółka odliczy w pełni kwotę wykazanej straty za rok 2014. W roku 2015 spółka przy wyborze stawek amortyzacji z wykazu straci 1 425 362 zł, co daje 270 819 zł CIT, zaś przy wyborze stawek obniżonych będzie stratna o 960 744 zł, co daje 182 542 zł CIT.

Zaprezentowane w tabelach 19 i 20 zestawienie wyraźnie wskazuje, że wybór stawek amortyzacyjnych wpływa na prezentowany wynik finansowy jednostki i stanowi element k=reatywnej manipulacji. Dodatkowo należy pamiętać, że jest to również metoda planowania podatkowego i obniżania obciążeń publicznoprawnych.

Tabela 19. Strata i maksymalne odliczenie straty spółki β za lata 2013–2015 [w zł]

	2013	**2013***	**2014**
STRATA	- 298 180,00	- 342 370,00	-2 451 700,00
MAKSYMALNE ODLICZENIE STRATY	- 149 090,00	- 171 185,00	-1 225 850,00

Tabela 20. Możliwość odliczenia straty za lata poprzednie w spółce β [w zł]

	2016	**2016***	**2017**	**2017***	
PRZYCHODY ZE SPRZEDAŻY USŁUG	800 000,00	800 000,00	1 000 000,00	1 000 000,00	
KOSZTY UZYSKANIA PRZYCHODU BEZ AMORTYZACJI	240 000,00	240 000,00	300 000,00	300 000,00	
AMORTYZACJA	52 464,00	86 064,00	65 580,00	107 580,00	
RAZEM KOSZTY UZYSKANIA PRZYCHODU	292 464,00	326 064,00	365 580,00	407 580,00	
DOCHÓD	507 536,00	473 936,00	634 420,00	592 420,00	
STRATA DO ODLICZENIA ZA 2013	- 149 090,00	- 171 185,00	- 149 090,00	-171 185,00	
POZOSTAŁA STRATA DO ODLICZENIA 2013	- 149 090,00	- 171 185,00	0,00	0,00	
RAZEM STRATA 2013	- 298 180,00	- 342 370,00	- 298 180,00	-342 370,00	
STRATA DO ODLICZENIA ZA 2014	- 358 446,00	- 302 751,00	- 485 330,00	-421 235,00	
POZOSTAŁA STRATA DO ODLICZENIA 2014	-2 093 254,00	-2 437 489,00	-1 607 924,00	-2 016 254,00	
RAZEM STRATA 2014	-2 451 700,00	-2 740 240,00	-2 451 700,00	-2 740 240,00	
STRATA DO ODLICZENIA ZA 2015					
POZOSTAŁA STRATA DO ODLICZENIA ZA 2015	-1 890 500,00	-2 254 750,00	-1 890 500,00	-2 254 750,00	
RAZEM STRATA 2015	-1 890 500,00	-2 254 750,00	-1 890 500,00	-2 254 750,00	
STRATA NIEROZLICZONA					

Źródło: opracowanie własne.

	2014*	2015	2015*
	-2 740 240,00	-1 890 500,00	-2 254 750,00
	-1 370 120,00	- 945 250,00	-1 127 375,00

	2018	2018*	2019	2019*	2020	2020*
	1 300 000,00	1 300 000,00	1 300 000,00	1 300 000,00	1 400 000,00	1 400 000,00
	390 000,00	390 000,00	390 000,00	390 000,00	420 000,00	420 000,00
	85 254,00	139 854,00	85 254,00	139 854,00	91 812,00	150 612,00
	475 254,00	529 854,00	475 254,00	529 854,00	511 812,00	570 612,00
	824 746,00	770 146,00	824 746,00	770 146,00	888 188,00	829 388,00
	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
				0,00	0,00	0,00
	- 824 746,00	- 770 146,00	- 783 178,00	- 770 146,00	0,00	0,00
	- 783 178,00	-1 246 108,00	0,00	- 475 962,00	0,00	0,00
	-2 451 700,00	-2 740 240,00	-2 451 700,00	-2 740 240,00	-2 451 700,00	-2 264 278,00
			- 41 568,00		- 888 188,00	- 829 388,00
	-1 890 500,00	-2 254 750,00	-1 848 932,00	-2 254 750,00	- 960 744,00	-1 425 362,00
	-1 890 500,00	-2 254 750,00	-1 890 500,00	-2 254 750,00	-1 890 500,00	-2 254 750,00
				- 475 962,00	- 960 744,00	-1 425 362,00

KREATYWNA MANIPULACJA DANYMI W PRZEDSIĘBIORSTWIE ŚWIADCZĄCYM USŁUGI NAJMU

Trzeci z zaprezentowanych podmiotów został oznaczony symbolem γ i prowadzi działalność gospodarczą w formie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością. Spółka powstała w 2001 roku, a udziały w niej posiada trzech wspólników i zostały one pokryte wkładem niepieniężnym oraz gotówką. Wiodącym przedmiotem działalności spółki jest działalność usługowa, a dokładniej – usługa najmu. Do Centralnej Informacji Krajowego Rejestru Sądowego wpisano zgodnie z PKD:

- obsługę nieruchomości,
- produkcję artykułów spożywczych i napojów,
- działalność wydawniczą,
- budownictwo,
- hotele i restauracje,
- magazynowanie i przechowywanie towarów w pozostałych składowiskach,
- działalność związaną z turystyką,
- doradztwo w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej i zarządzania.

Jak wynika z informacji zawartych w rejestrze przedsiębiorców, spółka złożyła sprawozdania finansowe za każdy rok prowadzonej działalności gospodarczej. Zatrudnienie miesięczne w przeliczeniu na pełne etaty waha się od 17 do 22 osób. Spółka świadczy usługi z zakresu najmu nieruchomości zarówno dla podmiotów gospodarczych, jak i dla osób fizycznych. Prowadzi pełne księgi rachunkowe w oparciu o przepisy UoR.

W pierwszej kolejności zbadałam strukturę kosztów poniesionych przez spółkę w latach 2011–2015. Zestawienie kosztów przedstawia wykres 20.

Wykres 20. Struktura kosztów działalności operacyjnej spółki y w latach 2011–2015 [w %]

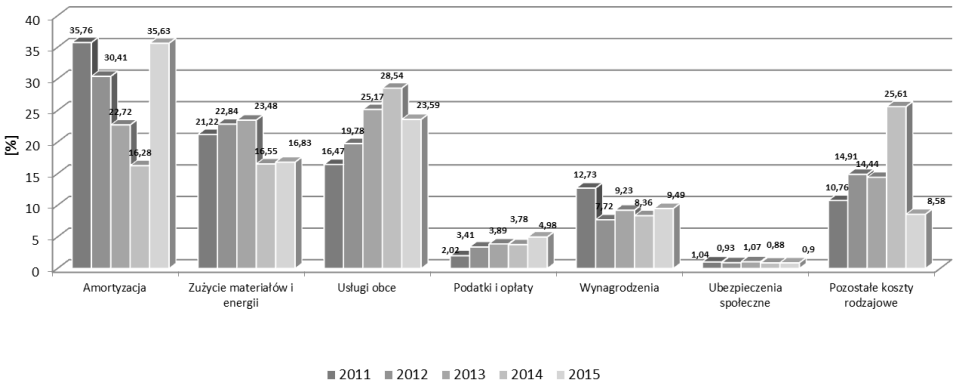

Źródło: opracowanie własne.

Koszty amortyzacji środków trwałych stanowiły w 2011 i 2012 roku najwyższy odsetek wszystkich poniesionych kosztów podstawowej działalności operacyjnej. W latach 2013 i 2014 można zauważyć znaczny ich spadek, który był spowodowany sprzedażą i likwidacją poszczególnych składników majątku trwałego. Niemniej w roku 2015 koszty amortyzacji osiągnęły poziom z roku 2011. Koszty zużycia materiałów i energii kształtowały się na podobnym poziomie w latach 2011–2013, z kolei w latach 2014–2015 zanotowano znaczny ich spadek, wynikający z podpisania umowy z nowym dostawcą energii elektrycznej. Koszty usług obcych osiągają poziom powyżej 20%, zaś podatki, opłaty, wynagrodzenia oraz ubezpieczenia społeczne pozostają na tym samym poziomie w zestawieniu poszczególnych lat obrotowych. Kategoria pozostałych kosztów rodzajowych w latach 2011–2013 wahała się pomiędzy 10–15%, osiągnęła znaczącą zwyżkę w roku 2014, a następnie powróciła do niecałych 9% w roku 2015.

Szczegółowej analizie zostały poddane kategorie kosztu amortyzacji oraz pozostałych kosztów rodzajowych. Z kolei zestawienie poniesionych kosztów operacyjnych w stosunku do pozostałych kosztów przedstawia wykres 21.

Wykres 21. Struktura kosztów spółki γ w latach 2011–2015 [%]

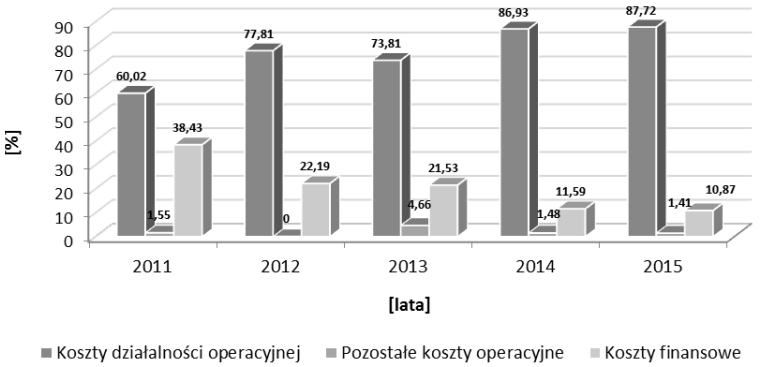

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie danych zaprezentowanych na wykresie 21 należy stwierdzić, że głównymi kosztami ponoszonymi przez spółkę g (gamma) są koszty podstawowej działalności operacyjnej. W zestawieniu poszczególnych lat obrotowych stanowią one od 60% do 88% wszystkich poniesionych kosztów.

Badana spółka ponosi duże nakłady związane z gospodarowaniem budynkami, które służą podstawowej działalności operacyjnej. Należy zwrócić uwagę na kwalifikację ponoszonych kosztów i przypisanie ich odpowiednio do kosztów remontu lub ulepszenia wartości środków trwałych (poprzez podwyższenie ich wartości). Przechodząc do analizy kwalifikacji kosztów poniesionych podczas prowadzonego remontu, należy zdefiniować pojęcia *remont* oraz *ulepszenie*, które zostały opisane zarówno w ustawach podatkowych, jak i w ustawach szczególnych, branżowych. Definicja remontu została zawarta w słowniczku ustawy Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 roku[316] – art. 3 pkt 8 wyjaśnia, że remontem należy określać wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych, które polegają na odtworzeniu stanu pierwotnego (bez bieżącej konserwacji), gdzie dopuszcza się użycie wyrobów budowlanych innych niż te, które zostały użyte w stanie pier-

316 Ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r. (Dz.U. nr 89, poz. 414), tj. z 9 lutego 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 290).

wotnym. Jak wskazuje Grażyna Kuźma, roboty budowlane zgodnie z art. 3 pkt 7 prawa budowlanego (dalej PrBud) oznaczają prace dotyczące budowania, przebudowy, montażu i remontu. Remont należy zatem rozumieć jako działanie polegające na wykonywaniu prac, które, owszem, mają na celu odtworzenie stanu pierwotnego, jednak nie w rozumieniu dosłownym, ponieważ ustawodawca dopuścił użycie innych materiałów niż pierwotne. Ponadto aby roboty budowlane spełniały definicję remontu, nie mogą być przedmiotem prac konserwacyjnych i odzwierciedlać działań polegających na odbudowie[317]. Artykuł 31 pkt 1 UoR wskazuje, że wartość początkową środków trwałych stanowią: cena nabycia lub koszt wytworzenia powiększone o koszt ich ulepszenia (w wyniku przebudowy, rozbudowy, modernizacji lub rekonstrukcji). Zmiana wartości początkowej ulega zwiększeniu, jeżeli wartość użytkowa danego środka trwałego przewyższa wcześniejszą wartość użytkową, którą należy mierzyć okresem używania, zdolnością wytwórczą, jakością uzyskiwanych przy pomocy tego środka trwałego produktów czy też kosztami eksploatacji lub innymi miarami. Z kolei art. 16g pkt 13 UoDPr mówi, że jeżeli środki trwałe uległy ulepszeniu wskutek przebudowy, rozbudowy, rekonstrukcji, adaptacji lub modernizacji, to ich wartość początkową powiększa się odpowiednio o sumę wydatków na ich ulepszenie (jeżeli cena jednostkowa nabycia przekracza 3500 zł). Środki trwałe należy uważać za ulepszone po spełnieniu powyższych warunków, dodatkowo po uwzględnieniu wzrostu ich wartości użytkowej. Jak wskazują powyższe definicje, kluczowym pojęciem dla właściwej klasyfikacji poniesionych kosztów będzie określenie wartości użytkowej środków trwałych. Z definicji remontu według PrBud można wywnioskować, że remontem będzie takie działanie, które przywraca stan pierwotny danego środka trwałego. Ponadto, jak słusznie zauważa Waldemar Gos, remont nie dotyczy działań, które mają przywrócić sprawność i funkcjonalność środków trwałych, bowiem z samej definicji pojęcia remont wynika działanie poprawiające użytkowanie danego składnika majątku[318]. Po-

317 G. Kuźma, *Komentarz do art. 3 Prawa budowlanego* [w:] *Prawo budowlane i nieruchomości. Komentarz*, D. Okolski (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.

318 W. Gos, *Sprawozdawczość finansowa przedsiębiorstw*, Polska Akademia Rachunkowości S.A., Łódź 2006, s. 89.

dobne stanowisko zaprezentował NSA w wyroku z 8 sierpnia 1997 roku, uznając, że podstawową cechą remontu jest to, że jego główną przyczynę stanowi eksploatacja danego środka trwałego[319]. Na przedsiębiorcy będzie każdorazowo ciążył obowiązek analizy, czy dane działanie należy traktować jako remont, czy ulepszenie. Jednostki, podejmując decyzję o klasyfikacji poniesionych wydatków jako ulepszenia środka trwałego, zamiast uznania ich za koszty remontu, zaniżają wartość kosztów bieżącego okresu, przez co wykazany w sprawozdaniu finansowym zysk jest zmanipulowany. Istnieje bardzo wiele możliwości stosowania technik kreatywnej rachunkowości, które modyfikują obraz jednostki gospodarczej, a są dozwolone przez prawo. Brakuje jednolitej definicji pojęcia remontu i ulepszenia – te zawarte w ustawach mają charakter nieostry. Takie uregulowania z jednej strony rodzą szereg wątpliwości co do właściwej kwalifikacji poniesionych kosztów, a z drugiej pozwalają na manipulację i „upiększanie" sprawozdań finansowych. Niemniej prowadząc prace remontowo-budowlane, za każdym razem należy przeanalizować sytuację danego podmiotu, aby podjąć właściwą decyzję co do kwalifikacji i ujęcia w księgach poniesionych kosztów.

Na podstawie przeanalizowanych dokumentów spółki widać, że jednostka dokonywała błędnej identyfikacji poniesionych kosztów remontu jako podwyższenia wartości środków trwałych w celu zaniżenia wykazanej w sprawozdaniu finansowym kwoty kosztów rodzajowych. Takie działanie doprowadziło nie tylko do zaniżenia wartości kosztów, ale miało również wpływ na wykazaną wartość bilansową środków trwałych oraz sumę bilansową.

Na wykresie 22 widać zestawienie poszczególnych grup aktywów trwałych wykazanych w bilansie spółki za lata 2014 i 2015 – w tym okresie dokonywano opisanych remontów składników majątkowych.

Ponad 40% wszystkich posiadanych przez jednostkę aktywów trwałych stanowią grunty. Budynki i lokale również ponad 40% (to właśnie w obrębie grupy budynków i lokali dokonywano inwestycji i remontów), a zatem niewłaściwa kwalifikacja kosztu remontu jako inwestycji będzie powodowała istotne zmiany w prezentowanym wyniku finansowym. Wykres 23 potwierdza, że z uwagi na ponad 50% udziału aktywów trwałych w sumie bilansowej w roku 2014 (w roku 2015 udział

319 Por. sygn. akt SA/Gd 159/96.

aktywów trwałych w sumie bilansowej to 48,74%) właściwa kwalifikacja poniesionych kosztów jako remontu lub inwestycji będzie miała istotny wpływ na prezentację wyniku finansowego jednostki.

Wykres 22. Zestawienie grup aktywów trwałych spółki γ w latach 2014–2015 [w %]

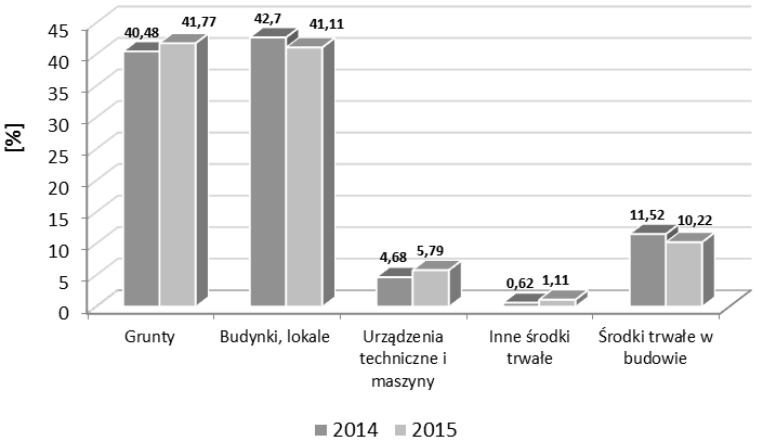

Źródło: opracowanie własne.

Istotnym elementem analizy jest również wartość ulepszeń środków trwałych w poszczególnych latach. W roku 2014 spółka dokonywała niezbędnych modernizacji budynków.

Na wykresie 24 zestawiłam wartości środków trwałych w roku 2014 oraz wartości, o jaką dokonano ulepszenia składników majątku z podziałem na poszczególne grupy środków trwałych. Ujęłam też procentowy udział ulepszeń w odniesieniu do danej grupy majątku trwałego. Jak wynika z zaprezentowanych danych, spółka dokonała kwalifikacji poniesionych kosztów remontu lokali użytkowych niemal we wszystkich grupach środków trwałych jako ulepszenie wartości środków trwałych. Poniesione koszty winny być zawarte w kosztach bieżącego okresu. Skutkiem takiego działania było zaniżenie wykazanej straty jednostki oraz zawyżenie sumy bilansowej o wartość ulepszeń poprzez zaliczenie wydatkowanych sum do wartości środków trwałych.

Wykres 23. Zestawienie aktywów trwałych do sumy bilansowej spółki γ w latach 2014–2015 [w %]

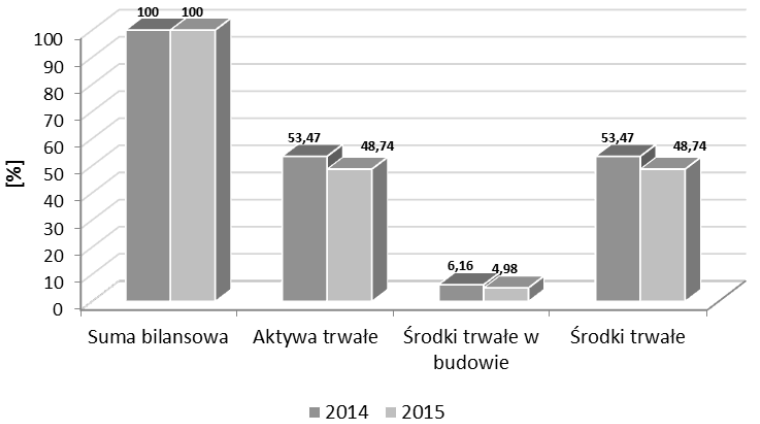

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 24. Wartość ulepszeń środków trwałych spółki γ w roku 2014 [w %]

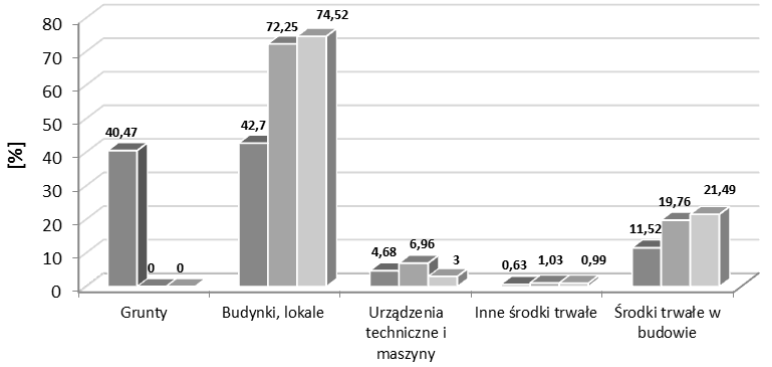

Źródło: opracowanie własne.

Po przedstawieniu danych dotyczących kosztów spółki γ należy dokonać analizy jej przychodów. W badanych latach obrotowych spółka osiągała przychody z tytułu świadczenia usług najmu na terenie Polski (to jej główne źródło przychodów). Zestawienie przychodów w latach 2011–2015 ilustruje wykres 25.

Łączne zestawienie uzyskanych przychodów i poniesionych kosztów obrazuje wykres 26, zaś łączne zestawienie uzyskanych wyników wykres 27.

Wykres 25. Zestawienie przychodów spółki γ w latach 2011–2015 [w %]

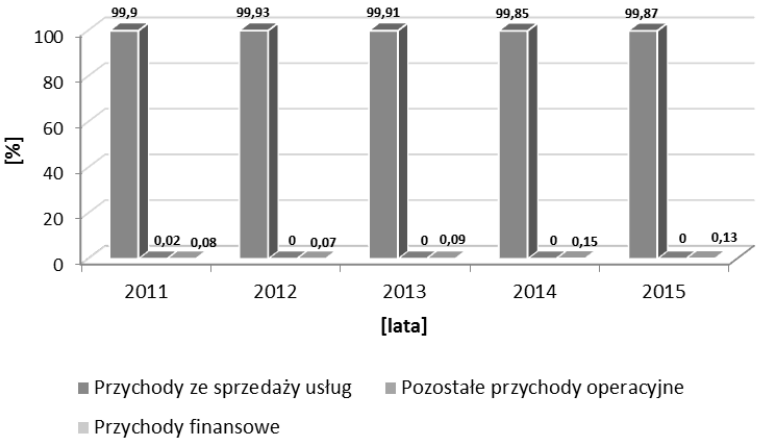

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 26. Zestawienie przychodów i kosztów spółki γ za lata 2011-2015 [w %]

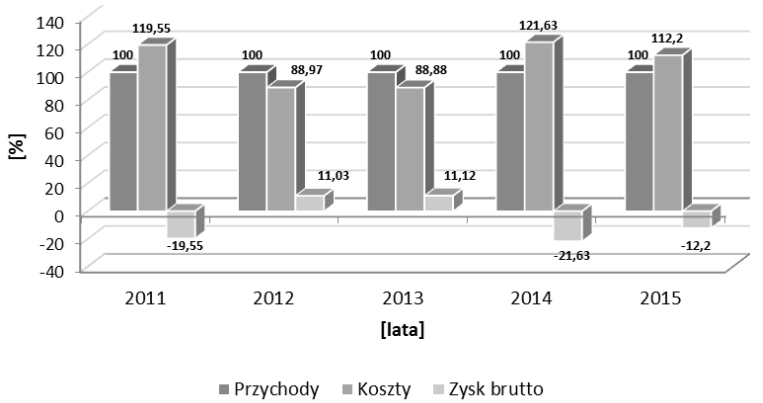

Źródło: opracowanie własne

Wykres 27. Zestawienie osiągniętego zysku spółki γ w latach 2011–2015 [w %]

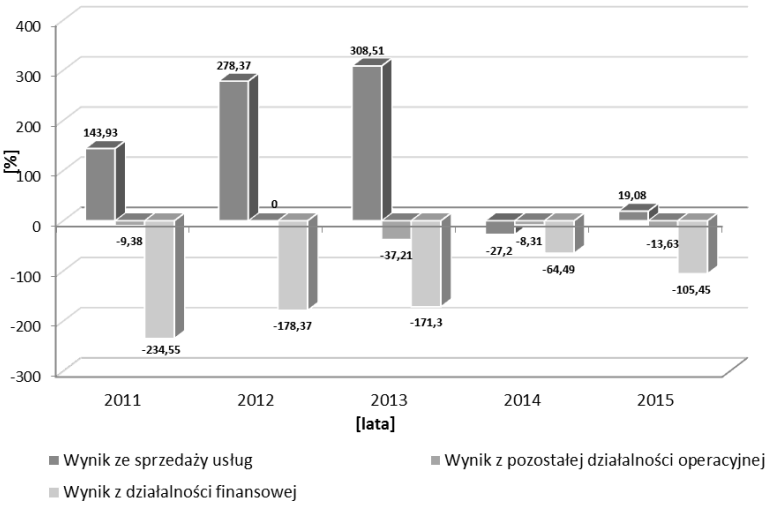

Źródło: opracowanie własne.

Po przedstawieniu wykazanych przychodów i kosztów spółki należy wskazać różnice między wykazanym a faktycznie uzyskanym wynikiem finansowym w roku 2014, przy założeniu, że poniesione koszty na ulepszenie środków trwałych stanowiły faktycznie bieżący koszt okresu w postaci kosztów poniesionych na remont składników majątkowych. Uzyskane wyniki prezentują kolejno wykresy 28 i 29.

Dane zawarte na wykresach 28 i 29 potwierdzają, że działanie polegające na błędnej kwalifikacji kosztów remontu, jako wartości ulepszenia środków trwałych wpływa na prezentację wyniku finansowego jednostki w sprawozdaniu finansowym. W roku 2014 spółka wykazała stratę na poziomie 21,63%, tymczasem oznaczony symbolem gwiazdki zysk brutto za rok 2014 przy zakwalifikowaniu poniesionych kosztów remontu do kosztów bieżącego okresu wyniósł nie 21,63%, a 50,92%. Podobne dane ukazują straty wykazane i faktycznie poniesione na poszczególnych segmentach działalności.

Wykres 28. Zestawienie przychodów i kosztów spółki γ w roku 2014 [w %]

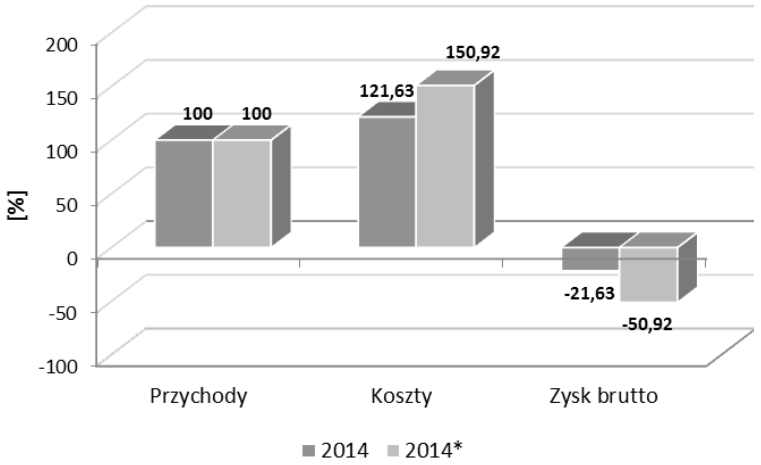

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 29. Zestawienie osiągniętego zysku spółki γ w roku 2014 [w %]

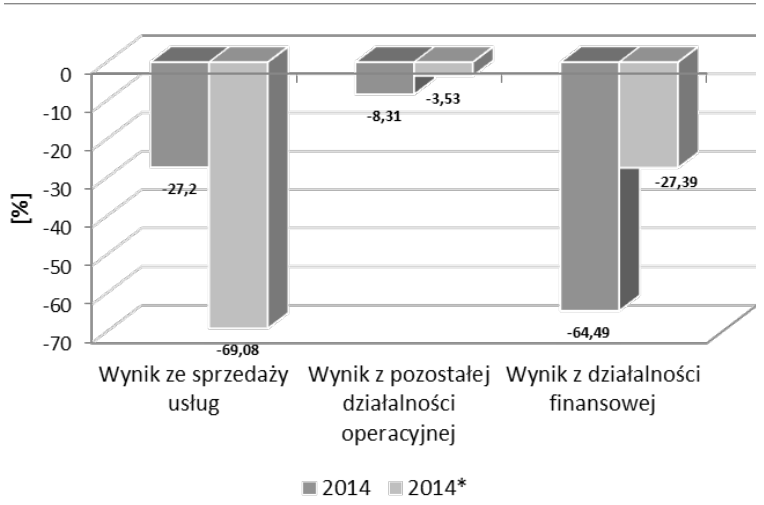

Źródło: opracowanie własne.

Przedstawione rozważania teoretyczne i badania empiryczne dowodzą tezy ze wstępu: **Stosując zasady rachunkowości i działając zgodnie z prawem, można manipulować danymi finansowymi jednostki gospodarczej.** Zarówno przepisy ustawy o rachunkowości, jak i ustaw podatkowych stworzyły możliwości kreowania obrazu jednostki gospodarczej w zależności od potrzeb organów zarządzających. Wykorzystanie zgodnych z prawem instrumentów zależy wyłącznie od poziomu wiedzy, oczekiwań zarządu i moralności osób świadczących usługi księgowe, audytorskie czy też doradztwa podatkowego.

Trudność i złożoność problematyki związanej z kreatywną manipulacją, a także brak szczegółowych opracowań w literaturze przedmiotu, które ujmowałyby ją kompleksowo (a nie jedynie w kontekście przestępstwa), składają się na to, że niektóre oceny i sądy przedstawione w tej książce mogą mieć charakter dyskusyjny. Należy również zwrócić uwagę, że moją ambicją nie było stworzenie pełnego obrazu zastosowania metod kreatywnej manipulacji w jednostkach gospodarczych, a jedynie podstawy do dalszych celów badawczych. Poszczególne wnioski nie uprawniają zatem do daleko idących i kategorycznych uogólnień, stanowią raczej uzupełnienie rozważań teoretycznych. Niemniej przeprowadzona analiza wykazała pewne prawidłowości i tendencje.

Po pierwsze, kreatywna manipulacja nie zawsze stanowi naruszenie przepisów prawa i nie zawsze jest niezgodna z zasadami etyki (nie zawsze da się wykazać uchybienia w zakresie stosowania przyjętych zasad rachunkowości i norm prawa podatkowego). Należy wyraźnie odróżnić pojęcia kreatywnej rachunkowości, manipulacji i oszustwa, bowiem nie są to pojęcia tożsame.

Po drugie, właściwe stosowanie kreatywnej manipulacji może przyczynić się do uzyskania korzyści przez daną jednostkę w postaci m.in. rozsądnego planowania wydatków podatkowych.

Po trzecie, wątpliwości budzą plany w zakresie zaostrzenia odpowiedzialności karnej związanej z obrotem nierzetelnymi fakturami. Stoi to w sprzeczności z celem regulacji KK i zasadą współmierności kary do popełnionego czynu.

Po czwarte, wprowadzenie klauzuli o unikaniu opodatkowania stanowi element przeciwdziałania zorganizowanej przestępczości gospodarczej. A jednak klauzula ta to raczej wyraz bezradności państwa wobec prowadzonych na szeroką skalę nadużyć ze strony przedsiębiorców. Poszczególne organy państwowe dysponowały już – przed wprowadzeniem wspomnianych regulacji – odpowiednimi instrumentami, które gwarantowały skuteczne przeciwdziałanie niedozwolonym praktykom w zakresie wyłudzeń podatkowych.

Godnym rozważenia postulatem jest modyfikacja regulacji związanych ze stosowaniem kreatywnej manipulacji polegająca na wprowadzeniu obowiązku wykazania w sprawozdaniu finansowym jednostki przyjętych przez nią rozwiązań, które w istotnym zakresie wpływają na jej wynik finansowy i obraz majątkowy. W systemie prawa muszą istnieć takie rozwiązania, które pozwalają na wybór metod kreowania wyniku, jednakże z uwagi na bezpieczeństwo użytkowników informacji finansowych powinni oni o tych metodach wiedzieć.

I AKTY PRAWNE

- Kodeks cywilny z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz.U. nr 16, poz. 93), tj. z 17 lutego 2016 r. (Dz.U. z 2016 r., poz. 380).
- Kodeks etyki zawodowej w rachunkowości, uchwałą nr 18 XIX Krajowego Zjazdu Delegatów Stowarzyszenia Księgowych w Polsce z dnia 23 czerwca 2007 r. w sprawie zasad etyki zawodowej.
- *Kodeks etyki zawodowych księgowych,* Rada Międzynarodowych Standardów Etycznych dla Księgowych, tłumaczenie wykonane przez Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.
- Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. nr 88, poz. 553 z późn. zm.).
- Kodeks karny skarbowy z dnia 10 września 1999 r. (tj. z 27 listopada 2012 r., Dz.U. z 2013 r. poz. 186).
- Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. nr 89, poz. 555), tj. z dnia 16 września 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 1749).
- Kodeks spółek handlowych z dnia 15 września 2000 r. (Dz.U. nr 94, poz. 1037), tj. z 19 kwietnia 2013 r. (Dz.U. z 2013 r. poz. 1030 z późn. zm.).
- Komunikat nr 3/2016 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 26 stycznia 2016 r. w sprawie wejścia w życie uchwały nr 206/6.2015 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 3 listopada 2015 r. zmieniającej uchwałę w sprawie zasad etyki zawodowej biegłych rewidentów.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483).
- Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r. (Dz.U. nr 89, poz. 414), tj. z dnia 9 lutego 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 290).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. Kodeks handlowy (Dz.U. z 1934 r. nr 57, poz. 502).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (Dz.U. z 2007 r. nr 251, poz. 1885 oraz z 2009 r. nr 59, poz. 489).
- Uchwała nr 4249/60/2011 Krajowej Rady Biegłych Rewidentów z dnia 13 czerwca 2011 r. w sprawie zasad etyki zawodowej biegłych rewidentów.
- Uchwała nr 32/2014 Krajowej Rady Doradców Podatkowych z dnia 11 lutego 2014 r. wraz załącznikiem, zawierającym tekst jednolity zasad etyki doradców podatkowych.
- Ustawa z dnia 7 czerwca 1997 r, – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. poz. 557 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego

oraz Agencji Wywiadu (Dz.U. z 2016 r. poz. 1897, 1948 i 1955).
- Ustawa z dnia 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym (Dz.U. nr 77, poz.649), tj. z 20 czerwca 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 1000).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz.U. z 2014 r. poz. 1411 z późn. zm.).
- Ustawa o doradztwie podatkowym z dnia 5 lipca 1996 r. (Dz.U. nr 102, poz. 475), tj. z 20 maja 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 794 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o kontroli skarbowej (Dz.U. z 2016 r. poz. 720).
- Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 1997 r. nr 121, poz. 769).
- Ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych z dnia 15 lutego 1992 r. (Dz.U. nr 21, poz. 86), tj. z dnia 30 maja 2014 r. (Dz.U. z 2014 r. poz. 851 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz.U. z 2016 r. poz. 299, 615 i 1948).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny (Dz.U. z 1964 r. nr 16, poz. 94).
- Ustawa z dnia kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. z 2011 r. nr 287, poz. 1687 z późn. zm.).
- Ustawa o rachunkowości z dnia 29 września 1994 r. (Dz.U. nr 121, poz. 591), tj. z 30 stycznia 2013 r. (Dz.U. z 2013 r., poz. 330 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (Dz.U. z 2014 r. poz. 1402 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego (Dz.U. z 2016 r. poz. 1318 i 1955).
- Ustawa o swobodzie działalności gospodarczej z dnia 2 lipca 2004 r. (Dz.U. nr 173, poz.1807 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 13 maja 2016 r. o zmianie ustawy – Ordynacja podatkowa oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016 r. poz. 846.).
- Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz. U. z 2016 r. poz. 96 z późn. zm.).

II LITERATURA

- Amernic J.H., Craig R.J., *Accounting as a Daciliator of Extreme Narcissism,* „Journal of Business Ethics", 2010, nr 96/1, Institute of General Semantics.
- Babuśka E.W., *Teoria rachunkowości w tworzeniu i rozwijaniu zasad rachunkowości* [w:] *Teoria rachunkowości a jej współczesne regulacje,* Micherda B. (red.), Difin, Warszawa 2014.
- Bagnoli M., Watts S.G., *Conservative Accounting Choices*, „Management Science", 2005, nr 51/5.
- Barreveld Drs. D.J., *The Enron Collapse: creative accounting, wrong economics or criminal acts?*, iUniverse, Lincoln 2002.
- Bartosiewicz A, Kubacki R., *Kreatywna księgowość – odpowiedzialność karna*, „Rzeczpospolita", 22.08.2002.

- Bednarzak J., *Przestępstwo oszustwa w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1971.
- Bela A., Bolesławska E., *Oszustwa finansowe. Podręcznik dla audytora,* InfoAudit, Warszawa 2005.
- L.A., *Financial Statement Analysis, Theory Application and Interpretation*, Irwin, Homewood 1974.
- Bieniak M., *Odpowiedzialność karna menadżerów*, C.H. Beck, Warszawa 2015, eL.
- Biłgorajski A. (red.), *Granice wolności wypowiedzi przedstawicieli zawodów prawniczych,* Wolters Kluwer, Warszawa 2015, eL.
- Bojarski M., *Komentarz do art. 296 KK* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wydanie 2, O. Górniok (red.), LexisNexis, Warszawa 2006, eL.
- Briloff A.J., *More debits than credits*, Harper & Row, New York 1976.
- Briloff A.J., *The Truth About Corporate Accounting*, Harper & Row, New York 1979.
- Briloff A.J., *Unaccountable accounting*, Harper & Row, New York 1972.
- Brzezin W., *Mikro- i makropolityka rachunkowości. Normy prawne i zawodowe rachunkowości*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu", 2000, nr 876.
- Buchta D., Messner Z., *Rachunkowość a zarządzanie przedsiębiorstwem*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1976.
- Burzym E., *Rachunkowość przedsiębiorstw i instytucji,* Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1980.
- Bussmann K.D., *Kriminalprävention durch Business Ethics*: Ursachen von Wirtschaftskriminalität und die besonderen Bedeutung von Werten*, „Zeitschrift für Wirtschafts- und Unternehmensethik" 2004, nr 5.1, eL.
- Castleden R., *Wydarzenia, które zmieniły losy świata*, Bellona, Warszawa 2008.
- Cebrowska T. (red.), *Rachunkowość finansowa i podatkowa*, PWN, Warszawa 2006.
- Cebrowska T., *Odzwierciedlenie zasady kontynuacji działania w bilansie,* „Rachunkowość", 1997, nr 1.
- Chodoń M., Gawart M., *Cechy jakościowe sprawozdań finansowych*, „Problemy rachunkowości", 2002, nr 3.
- Cicha A., Zasiewska K. *Rachunkowość dla samodzielnych księgowych – ujęcie praktyczne*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2015.
- Ciszewski J. (red.), *Polskie prawo handlowe*, LexisNexis, Warszawa 2011.
- Damodaran A., *Finanse korporacji. Teoria i praktyka*, Helion, Warszawa 2007.
- Dnes A.W., *Enron, Corporate Governance and Deterrence*, „Managerial and Decision Economics", 2005, nr 26/7, Wiley.
- Dukiet-Nagórska T. (red.), *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, LexisNexis, Warszawa 2014.
- Dunaj B. (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Wilga, Warszawa 1996.
- Duży J., *Zorganizowana przestępczość podatkowa w Polsce. Zwalczanie przestępczego nadużycia mechanizmów podatków VAT i akcyzowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Dyduch A., Sawicka J., Stronczek A., *Rachunkowość finansowa – wybrane zagadnienia*, C.H. Beck, Warszawa 2004.
- Dzwonkowski H. (red.), *Ordynacja podatkowa. Komentarz.*, C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.

- Dzwonkowski H. (red.), *Prawo podatkowe. Podręczniki prawnicze*, wydanie 2, C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Dzwonkowski H. (red.), *Prawo podatkowe. Skrypty Becka*, wydanie 2, C.H. Beck, Warszawa 2012.
- Dzwonkowski H., Kulicki J. (red.), *Dylematy reformy systemu podatkowego w Polsce*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2016.
- Elliot B., Elliott J., *Financial Accounting and Reporting 17th edition*, Pearson Education Limited, Harlow 2015, eL.
- Feliński J., *Zasady rachunkowości dla przedsiębiorców z komentarzem,* Sigma, Skierniewice 2009.
- Filipkowski W., *Zwalczanie przestępczości zorganizowanej w aspekcie finansowym*, Zakamycze, Kraków 2004.
- Furman W., *System rachunkowości jednostki gospodarczej a prawo podatkowe*, „Prace Naukowo-Dydaktyczne Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Krośnie", 2014, nr 67.
- Gabrusewicz T., *Rachunkowość odpowiedzialności społecznej w kształtowaniu zasad nadzoru korporacyjnego,* C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Gad J., Michalak M. [w:] *Ustawa o rachunkowości. Komentarz*, Walińska E. (red.), wydanie 4, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Gałązka M., *Komentarz do art. 286 KK* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, Grześkowiak A., Wiak K. (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.
- Gałązka M., *Komentarz do art. 296 KK* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, Grześkowiak A., Wiak K. (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.
- Gardocki L., *Prawo karne,* wydanie 18, C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Gmytrasiewicz M., *Rachunkowość. Podstawowe założenia i zasady. Vademecum rachunkowości,* wydanie 2, Difin, Warszawa 2011.
- Gołdyn A., *Formy ucieczki przed podatkiem*, C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Gomułowicz A., *Podatki a etyka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Gos W., *Sprawozdawczość finansowa przedsiębiorstw*, Polska Akademia Rachunkowości, Łódź 2006.
- Górniok O., *Koncepcja przestępstw gospodarczych w doktrynie niemieckiej a polityka kryminalna,* PiP 1993, z.1, cyt. za: Żółtek S., *Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009.
- Górniok O.(red.), *Kodeks karny. Komentarz,* wydanie 2, LexisNexis, Warszawa 2006, eL.
- Górniok O., *Koncepcja przestępstw gospodarczych w doktrynie niemieckiej a polityka kryminalna,* PiP, 1993, z. 1.
- Górniok O., *O tzw. oszustwach gospodarczych w projekcie kodeksu karnego,* „Przegląd Prawa Karnego Uniwersytetu Śląskiego", Katowice 1992.
- Górniok O., *Prawo karne gospodarcze. Komentarz*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora", 1997.
- Górniok O., *Znaczenie subsydiarności prawa karnego w jego interpretacji*, PiP, 2007, nr 5.
- Górowski I., *Creative accounting, czyli „upiększanie sprawozdań finansowych,* „Ekspert", 1998, nr 1.
- Griffiths I., *New Creative Accounting. How to make your profits what you want them to be,* Macmillan Press, London 1995.

- Grout P., Jewitt I., Pong C., Whtting-ton G., *Auditor professional judgement: implications for regulation and the law*, „Economic Policy", 1994, nr 9/19.
- Grześkowiak A., Wiak K. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.
- Gut P., *Kreatywna księgowość a fałszowanie sprawozdań finansowych*, C.H. Beck, Warszawa 2006.
- Helin A., *Komentarz do ustawy o rachunkowości* [w:] *Kodeks spółek handlowych. Pozakodeksowe prawo handlowe. Komentarz*, tom V, wydanie 3, Sołtysiński S., Szajkowski A., Szumański A., Szwaja J. (red.), C.H. Beck, Warszawa 2015, eL.
- Helin A., *Ustawa o rachunkowości. Komentarz*, wydanie 6, C.H. Beck, Warszawa 2014, eL.
- Hillier D., Hodgson A., Stevenson-Clarke P., Lhaopadchan S., *Accounting Window Dressing and Template Ragulation: A Case Study of the Australian Credit Union Industry*, „Journal of Business Ethics", 2008, nr 83/3.
- Hinz A.N., *Der Sarbenes-Oxley Act als Präventions-und Aufdeckungsmaßnahme doloser Handlungen. Eine Untersuchung vor dem Hintergrund des Enron-Zusammenbruchs und weiterer Bilanzskandale*, Diplomica Verlag GmbH, Hamburg 2010.
- Hołda A., *Oszustwa księgowe w polskich warunkach gospodarczych – ujęcie pragmatyczne*, materiały szkoleniowe, Novaskills, Warszawa 2016.
- Ilnicki M., Wolski J., *Prawo działalności gospodarczej. Komentarz*, Zakamycze, Kraków 2000.
- Iwin-Garzyńska J., *Optymalizacja podatkowa – istota* [w:] *Optymalizacja przepływów podatkowych w podatkach dochodowych,* Iwin-Garzyńska J. (red.), Economicus, Szczecin 2014.
- Iwin-Garzyńska J. (red.), *Optymalizacja przepływów podatkowych w podatkach dochodowych*, Economicus, Szczecin 2014.
- Jaraszek A., *Nie tylko prezes spółki poniesie konsekwencje za działanie na jej szkodę*, „Rzeczpospolita", 2013, nr 131.
- Jarugowa A., Walińska E., *Roczne sprawozdanie finansowe – ujęcie księgowe a podatkowe,* ODDK, Gdańsk 1997.
- Jones M.J., *Creative Accounting. Fraud and International Accounting Scandals*, Wiley and Sons, West Sussex 2011.
- Kaiser G., *Przestępczość gospodarcza: zjawisko i zapobieganie w RFN*, „Nowe Prawo", 1989, nr 2–3.
- Kalita J., Żukowska H., *Polityka rachunkowości – uniwersalizm a specyfika w różnych podmiotach rachunkowości* [w:] *Polityka rachunkowości w teorii i praktyce,* Wrona M., Janik W. (red.), Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2012.
- Kamela-Sowińska A., *Skąd się wzięła sprawa Enronu*, „Rachunkowość", 2003, nr 4.
- Kamiński R., *Polityka bilansowa a ocena działalności przedsiębiorstwa,* Przedsiębiorstwo Wydawnicze „Ars boni et aequi", Poznań 2003.
- Kamiński R., *Polityka bilansowa w kształtowaniu wartości księgowej przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2001.
- Kardas P., *Komentarz do art. 296 KK* [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, tom III. *Komentarz do art. 278–363 k.k.*,

A. Zoll (red.), wydanie 4, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, eL.
- Kiziukiewicz T., *Organizacja rachunkowości w przedsiębiorstwie*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2002.
- Kiziukiewicz T. (red.), *Rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi,* Print Group, Szczecin 2006.
- Kondej M., *Hipoteza normy klauzuli ogólnej przeciwko unikaniu opodatkowania*, „Praktyka Podatkowa", 2016, nr 1.
- Krzywda D., *Rachunkowość finansowa*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 1999.
- Kujawski G., *Klauzula generalna unikania opodatkowania*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- Kulesza C., *Obrona w sprawach o przestępstwa gospodarcze i skarbowe*, Difin, Warszawa 2012.
- Kunicka-Michalska B., *Komentarz do art. 7 Kodeksu karnego* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, R. Stefański (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.
- Kutera M., Hołda A., Surdykowska S.T., *Oszustwa księgowe. Teoria i praktyka,* Difin, Warszawa 2006.
- Kutera M., *Nadużycia finansowe, wykrywanie i zapobieganie,* Difin, Warszawa 2016.
- Kutera M., *Rola audytu finansowego w wykrywaniu przestępstw gospodarczych*, Difin, Warszawa 2008.
- Kutera M., Surdykowska S.T., *Kryzysy gospodarcze a wiarygodność sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa 2009.
- Kuźma G., *Komentarz do art. 3 Prawa budowlanego* [w:] *Prawo budowlane i nieruchomości. Komentarz*, D. Okolski (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.
- Lament M., *Podstawy rachunkowości,* Politechnika Radomska, Radom 2008.
- Lisiecka-Zając B., *Ogólna charakterystyka ustawy o rachunkowości,* „Rachunkowość", 1994, zeszyt specjalny.
- Litwińczuk H., *Prawo bilansowe*, KiK, Warszawa 1995.
- Luty Z., *Finanse spółek. Elementy rachunkowości finansowej,* Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 1997.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, LEX, Warszawa 2010, eL.
- Marek A., *Prawo karne*, wydanie 9, C.H. Beck, Warszawa 2009.
- Mariański A. (red.), *Ustawa o doradztwie podatkowym. Komentarz*, wydanie 2, LEX, Warszawa 2015, eL.
- Marino J.A., *Creative accountinh in the age of Phopil II? Determining the 'just' rate of interest*, „The Historical Journal", 1993, nr 36/4.
- Mazur A., *Instrumenty polityki bilansowej dopuszczalne na świecie*, „Problemy Rachunkowości", 2002, nr 3.
- Mączyńska E., *Nieuczciwych metod księgowych nie powinno się określać jako „kreatywne"*, „Rzeczpospolita", 9.08.2002r.
- McBarnet D., *After Enron will 'whiter than white collar crime' still wash?,* The British Journal of Criminology, 46/6, Markets, Risk and 'White Collar' Crimes: Moral Economies from Vitorian Times to Enron, Oxford University Press 2006.
- McBarnet D., Whelan C., *Creative accounting and the Cross-Eyed Javelin Thrower,* John Wiley & Sons, LTD, Chichester 1999.

- Messner Z., *Podstawy rachunkowości*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2001.
- Messner Z., *Podstawy rachunkowości,* wydanie 2, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2003.
- Metz R., *Full Disclosure: Fact or Fancy?*, „The New York Times", 4 maja 1971.
- Michalczyk L., *Rola inżynierii rachunkowości w kształtowaniu wyników finansowych przedsiębiorstwa. Rachunkowość wariantowa i odwrócony proces decyzyjny,* Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Micherda B., *Analityczna funkcja rachunkowości*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 2001.
- Micherda B. (red.), *Teoria rachunkowości a jej współczesne regulacje*, Difin, Warszawa 2014.
- Mishra C., Drtina R., *Accounting Manipulations and Business Failures: The Case for Effective Financial Disclosure and Corporate Governance,* „The Journal of Private Equity", 2004, nr 7/4, s. 27, Euromoney Institutional Investor PLC.
- Modzelewski W. (red.), *Wstęp do nauki polskiego prawa podatkowego*, wydanie 9, C.H. Beck, Warszawa 2010, eL/Legalis.
- Mucha A., *Struktura przestępstwa gospodarczego oraz okoliczności wyłączające bezprawność czynu w prawie karnym gospodarczym. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Mulford C., Cominsky E.E., *The Financial Numbers Game: Detecting Creative Accounting Practices,* John Wiley & Sons, New York 2002.
- Myddelton D., *Rachunkowość i decyzje finansowe*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1996.
- Nitkowski K., *Przestępstwa w obrocie gospodarczym*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.
- Nowak E., *Rachunkowość – kurs podstawowy,* Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1998.
- Oczkowski T., *Komentarz do art. 286 KK* [w:] *Kodeks karny. Komentarz.,* Stefański S. (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.
- Oczkowski T., *Oszustwo jako przestępstwo majątkowe i gospodarcze*, Zakamycze, Kraków 2004.
- Okolski D. (red.), *Prawo budowlane i nieruchomości. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.
- Olchowicz I., *Vademecum rachunkowości. Rachunkowość podatkowa*, wydanie 8, Difin, Warszawa 2009.
- Olesińska A., *Klauzula przeciwko unikaniu opodatkowania – moda czy konieczność?* [w:] *Dylematy reformy systemu podatkowego w Polsce,* H. Dzwonkowski, J. Kulicki (red.), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2016.
- Olszewski H., *Słownik twórców idei*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2001.
- Park C., *Thought Processes in Creative Accounting*, „The Accounting Review", 1958, nr 33/3.
- Parker R., *Financial Reporting in the United Kingdom and Australia*, Prentice Hall, Londyn 1995.
- Peemöller V.H., Hofmann S., *Bilanzskandale. Delikte und Gegenmabnahmen,* Erich Schmidt Verlag GmbH & Co., Berlin 2005.

- Podgórecki A. (red.), *Zarys socjologii prawa*, PWN, Warszawa 1971.
- Poszwa M. (red.), *Rozliczenia podatkowe przedsiębiorcy*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005.
- Potulski J., *Komentarz do art. 296 KK* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, R. Stefański (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.
- Potulski J., *Komentarz do art. 296a KK* [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, R. Stefański (red.), C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.
- Przybylski M., *Czy kreatywnie oznacza negatywnie*, „Rzeczpospolita", 27.11.2002.
- Radwański Z., *Glosa do wyroku NSA z 11.11.1999 r., OZ Białystok SA/Bk 289/99*, OSP 2000, nr 9, poz. 135a.
- Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, C.H. Beck, Warszawa 1999.
- Radzikowski K., *Wystawianie fałszywych i nierzetelnych faktur oraz posługiwanie się nimi w rozliczeniach podatku VAT – problem prawa karnego czy karnego skarbowego?*, część III, „Doradztwo Podatkowe Biuletyn Studiów Podatkowych, Warszawa 2014.
- Rot H., *Problemy kodyfikacji prawa PRL,* Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1987.
- Salmon C.R., *The balance sheet: An American Fable,* „A Review of General Semantics", 1989, nr 46/1.
- Samelak J., [w:] Kiziukiewicz T. (red.), *Rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi,* Print Group, Szczecin 2006.
- Sawicki K. (red.), *Zasady rachunkowości jednostek gospodarczych*, Firma sp. z o.o., Warszawa 1991.
- Sawicki K., Czubakowska K., *Polityka bilansowa i jej dylematy*, „Rachunkowość", 1996, nr 7.
- Sawicki K., *Polityka rachunkowości i polityka bilansowa. Zakres terminologiczny i zastosowanie,* „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", 2000, nr 57.
- Schilit H.M., Perler J., *Financial shenanigans. How to detect accounting gimmicks & fraud in financial reports, 3rd edition*, McGrawHill 2010, eL.
- Schneider K., *Błędy i oszustwa w dokumentach finansowo-księgowych*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.
- Schneider K., *Instrumenty polityki bilansowej i podatkowej w małych i średnich firmach*, „Rozprawy i Studia", 1998, nr 271.
- Silverstone H., Davia H.R., *Fraud 101. Techniques and Strategies for Detection,* John Wiley & Sons, Inc., New Jersey 2005.
- Singleton T.W., Singleton A.J., *Fraud auditing and forensic accounting,* John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey 2010, eL.
- Skorupka J., *Prawo karne gospodarcze. Zarys wykładu*, LexisNexis, Warszawa 2007.
- Skrzywan S., *Teoretyczne podstawy rachunkowości,* Warszawa 1973, cyt. za: Walińska E. (red.) *Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Sławik K. (red.), *Działalność gospodarcza. Kluczowe problemy*, Difin, Warszawa 2007.
- Smith R.L., *Management Through Accounting*, Nowy Jork 1962.
- Sobol E. (red.*), Mały słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 1997.
- Sołtysiński S., Szajkowski A., Szumański A., Szwaja J. (red.), *Kodeks spółek handlowych.*

Pozakodeksowe prawo handlowe. Komentarz, tom V, wydanie 3, C.H. Beck, Warszawa 2015, eL.

- Stępień T., Stępień K., *Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu* [w:] A. Mucha, *Struktura przestępstwa gospodarczego oraz okoliczności wyłączające bezprawność czynu w prawie karnym gospodarczym. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Stępień K., *Polityka rachunkowości w teorii i w prawnych regulacjach rachunkowości* [w:] *Teoria rachunkowości a jej współczesne regulacje,* B. Micherda (red.), Difin, Warszawa 2014.
- Stefanowicz K., *Odpowiedzialność karna w związku z działalnością gospodarczą,* [w:] A. Mucha, *Struktura przestępstwa gospodarczego oraz okoliczności wyłączające bezprawność czynu w prawie karnym gospodarczym. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Stefański R. (red.), *Kodeks karny. Komentarz.,* C.H. Beck, Warszawa 2016, eL.
- Strojek M., Kuzior A., *Wycena zapasów i zużycia materiałów a wynik finansowy i wartość księgowa przedsiębiorstwa,* „Serwis Finansowo-Księgowy", 1996, nr 36.
- Strzelec D., *Komentarz do art. 36 ustawy o doradztwie podatkowym* [w:] *Ustawa o doradztwie podatkowym. Komentarz*, A. Mariański (red.), wydanie 2*,* LEX, eL.
- Surdykowska S.T., *Rachunkowość międzynarodowa,* Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 1999.
- Sutherland E.H., *White-collar criminality*, „American Sociological Review", 1940, vol. 5, nr 1.
- Szajkowski A., Tarska M., *Prawo spółek handlowych*, C.H. Beck, Warszawa 2005.
- Szczypa P., *Rachunkowość finansowa*, wydanie 4 zmienione, CeDeWu, Warszawa 2014.
- Szczypa P., *Zasady rachunkowości. Teoria, przykłady, zadania*, wydanie 4*,* CeDeWu, Warszawa 2014.
- Szydło M., *Wolność działalności gospodarczej jako prawo podstawowe*, Oficyna Wydawnicza BRANTA, 2011.
- Walińska E. (red.), *Minimeritum. Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, Meritum, Warszawa 2008.
- Walińska E. (red.), *Rachunkowość finansowa – ujęcie sprawozdawcze i ewidencyjne*, Oficyna Walters Kluwer Business, Warszawa 2010.
- Walińska E., *Polityka rachunkowości, błędy lat poprzednich i zmiany szacunków* [w:] *Rachunkowość finansowa – ujęcie sprawozdawcze i ewidencyjne*, E. Walińska (red.), Oficyna Walters Kluwer Business, Warszawa 2010.
- Walińska E. (red.), *Rachunkowość finansowa. Ujęcie sprawozdawcze i ewidencyjne,* wydanie 2 zaktualizowane i rozszerzone, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Walińska E. (red.) *Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Walińska E. (red.), *Ustawa o rachunkowości. Komentarz*, wydanie 4, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Walińska E., Zakrzewska J., *Polityka rachunkowości a zarządzanie jednostką, wyniki badań ankietowych*, „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", 2003, tom 15 (71), Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.
- Wąsek A., Zawłocki R. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna.*

Komentarz do artykułów 222–316, tom II, C.H. Beck, Warszawa 2010, eL.

- Wąsowski W., *Fałszowanie sprawozdań finansowych*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, Warszawa 2003.
- Wąsowski W., *Kreatywna rachunkowość. Fałszowanie sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa 2005.
- Wilk L., Zagrodnik J., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2014, eL.
- Wiśniewska J., *Oszustwa w rachunkowości zagrożeniem dla prawidłowego stosowania nadrzędnych zasad rachunkowości*, „Problemy Rachunkowości", 2004, nr 3/33.
- Włodkowski O., *Przepisy karne ustawy o rachunkowości*, Lex, Warszawa 2012, eL.
- Wojas M., *Polityka rachunkowości. Kontrowersje dotyczące jej definicji,* „Monitor Rachunkowości i Finansów", 2002, nr 3.
- Wójcik J.W., *Kryminologiczna ocena transakcji w procesie prania pieniędzy,* Twigger, Warszawa 2001.
- Wójcik J.W., *Pranie pieniędzy. Kryminologiczna i kryminalistyczna ocena transakcji podejrzanych,* Twigger, Warszawa 2002.
- Wójcik J.W., *Przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej. Zagadnienia prawne, kryminologiczne i kryminalistyczne,* Wolters Kluwer, Warszawa 2011.
- Wrona M., Janik W. (red.), *Polityka rachunkowości w teorii i praktyce*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2012.
- Wróbel W., *Normatywna struktura przepisów pozakodeksowego prawa karnego, czyli spór o śliwowicę*, cyt. za: Górniok O., *Znaczenie subsydiarności prawa karnego w jego interpretacji*, PiP, 2007, nr 5.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Znak, Kraków 2010.
- Wyciślok J., *Optymalizacja podatkowa. Legalne zmniejszanie obciążeń podatkowych*, C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Zakrzewska J. [w:] *Minimeritum. Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, Walińska E. (red.), Meritum, Warszawa 2008.
- arzycka E., Klimczak K.M., *Metody wyceny rozchodu zapasów z perspektywy normatywnej i pozytywnej teorii rachunkowości – przypadek PKN Orlen,* „Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości", 2011, tom 64 (120), Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.
- Zawadzki S., *Z problematyki badań empirycznych w naukach prawnych*, PiP, 1966, nr 3.
- Zawłocki R. (red.), *Prawo karne gospodarcze. System prawa handlowego*, tom X, C.H. Beck, Warszawa 2012, eL.
- Zawłocki R. (red.), *Przestępstwa przeciwko mieniu i gospodarcze. System prawa karnego*, tom IX, C.H. Beck, Warszawa 2015, eL.
- Zawłocki R., *Komentarz do art. 296 KK* [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do artykułów 222–316*, tom II„ Wąsek A., Zawłocki R. (red.), C.H. Beck, Warszawa 2010, eL.
- Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, tom III. *Komentarz do art. 278–363 k.k.,* wydanie IV, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, eL.
- Żółtek S., *Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.

III ORZECZENIA I POSTANOWIENIA SĄDÓW

- Postanowienie SN z 11 lutego 2004 r., sygn. akt IV KK 410/03, OSNwSK 2004 nr 1, poz. 304.
- Postanowienie SN z 2 lutego 2004 r., IV KK 322/03, Legalis nr 100588.
- Postanowienie SN z 7 czerwca 2001 r., sygn. akt V KKN 75/01, Legalis nr 306349.
- Postanowienie Sn z 19 czerwca 2013 r., sygn. akt V KK 78/13, Legalis nr 712241.
- Postanowienie SA we Wrocławiu z 12 października 2012 r., sygn. akt II AKZ 383/12, Legalis nr 746878.
- Uchwała SN z 21 czerwca 1995 r., sygn. akt I KZP 22/95, OSNKW 1995 nr 9–10, poz. 58.
- Wyrok NSA z dnia 5 lipca 1999 r., sygn. akt I SA/Ka 2233/97.
- Uchwała SN z dnia 18 grudnia 2013 r., sygn. akt I KZP 19/13, LEX nr 1403596.
- Wyrok NSA z dnia 8 sierpnia 1997 r., sygn. akt SA/Gd 159/96.
- Wyrok z NSA z dnia 10 listopada 1999 r., sygn. akt SA/Bk 289/99.
- Wyrok NSA z dnia 31 stycznia 2002 r., sygn. akt. I SA/Gd 771/01.
- Wyrok NSA z dnia 29 maja 2002 r., sygn. akt III SA 2602/00, LEX nr 55101.
- Wyrok SN – Izby Administracyjnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 7 stycznia 2000 r., sygn. akt I PKN 404/99.
- Wyrok SN – Izba Karna z dnia 12 sierpnia 2008 r., sygn. akt V KK 76/08, LEX nr 449041.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2004 r., sygn. akt. K 4/03, Dz.U Nr 122, poz. 1288.
- Wyrok WSA w Warszawie z dnia 30 marca 2004 r., sygn. akt III SA 2984/02.

IV ŹRÓDŁA ELEKTRONICZNE

- *Bankruptcy in the united States*, Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Bankruptcy_in_the_United_States#cite_note-59 (14.01.2017).
- Bankruptcy Data, http://www.bankruptcydata.com/Research/Largest_Overall_All-Time.pdf (14.01.2017).
- Lis T., *Wybrane przypadki kształtowania polityki bilansowej – zastosowanie kreatywnej rachunkowości,* Publikacje Elektroniczne ABC, https://sip.lex.pl/#/publikacja/469853765 (1.12.2016).
- Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej nr 240 – *Odpowiedzialność biegłego rewidenta podczas badania sprawozdań finansowych dotycząca oszustw*, polanskiaudyt.pl (10.07.2016).
- Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 12 lipca 2016 r., Rządowe Centrum Legislacji, stan na 29.09.2016 r., www.legislacja.rcl.gov.pl, w chwili obecnej projekt został skierowany do Sejmu i trwa dalszy ciąg procesu legislacyjnego. Zmiany dotyczące projektu można obserwować na stronie http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/agent.xsp?symbol=RPL&Id=RM-10-101-16 (4.01.2017).
- Przewodnik Rady Podatkowej Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan w ramach prowadzonej kampanii świadomościowej w sprawie zarządzania podatkami, *Świadomy Podatnik. Przewodnik*, Rada Podatkowa

Lewiatan, http://www.radapodatkowa.pl/upload/file/lewiatanprzewodnikswiadomypodatnikwww.pdf (17.01.2017).

- Uwagi Sądu Najwyższego do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 18 sierpnia 2016 r., http://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12288207/12370145/12370148/dokument243125.pdf (5.10.2016).
- Uzasadnienie projektu z dnia 23 grudnia 2015 r. ustawy o zmianie ustawy – Ordynacja podatkowa oraz ustawy – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, Rządowe Centrum Legislacji, stan na 18.01.2017, http://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12288207 (5.10.2016).
- W jaki sposób małe i średnie przedsiębiorstwa mogą zmniejszać ryzyko oszustwa, Europejska Federacja Księgowych (FEE), https://www.kibr.org.pl/assets/file/942,FEE-W-jaki-sposob-male-i-srednie-przedsiebiorstwa-moga-zmniejszac-ryzyko-oszustwa.pdf (10.07.2016).

Tabela 1.	Motyw popełnienia przestępstw przez księgowych w latach 1970–1979 w USA	**27**
Tabela 2.	20 największych bankructw w historii USA w latach 1980–2016	**33**
Tabela 3.	Wpływ wadliwego aktywowania kosztów na wynik finansowy brutto jednostki [w zł]	**121**
Tabela 4.	Wpływ wadliwego aktywowania kosztów na wynik finansowy brutto jednostki [w zł]	**122**
Tabela 5.	Wpływ wadliwego aktywowania kosztów na wynik finansowy brutto jednostki [w zł]	**123**
Tabela 6.	Wpływ wadliwego aktywowania kosztów na wynik finansowy brutto jednostki [w zł]	**123**
Tabela 7.	Wpływ ujęcia kosztów z kategorii środków trwałych na wynik finansowy brutto [w zł]	**125**
Tabela 8.	Wpływ wadliwego ujęcia kosztów z kategorii środków trwałych na wynik finansowy brutto [w zł]	**125**
Tabela 9.	Wpływ wyboru metody wyceny rozchodu towaru na wartość zapasów	**128**
Tabela 10.	Manipulacja wskazanym przychodem [w zł]	**131**
Tabela 11.	Manipulacja wskazanym przychodem [w zł]	**133**
Tabela 12.	Struktura kosztów działalności operacyjnej spółki α w roku 2015 [w %]	**144**
Tabela 13.	Struktura kosztów spółki α w roku 2015 [w %]	**145**
Tabela 14.	Zestawienie przychodów względem kosztów spółki α za rok 2015 [w %]	**148**
Tabela 15.	Struktura kosztów w spółce β w latach 2013–2015 [w %]	**153**
Tabela 16.	Środki trwałe spółki β za rok 2013 [w %]	**158**
Tabela 17.	Środki trwałe spółki β za rok 2014 [w %]	**160**
Tabela 18.	Środki trwałe spółki β za rok 2015 [w %]	**162**
Tabela 19.	Strata i maksymalne odliczenie straty spółki β za lata 2013–2015 [w zł]	**172**
Tabela 20.	Możliwość odliczenia straty za lata poprzednie w spółce β [w zł]	**172**

Rysunek 1. Wzajemna relacja kreatywnej rachunkowości manipulacji i oszustwa **39**
Rysunek 2. Wzajemna relacja rachunkowości finansowej, rachunkowości zarządczej oraz rachunkowości podatkowej **50**
Rysunek 3. Wzajemna relacja rachunkowości finansowej, audytu i rachunkowości podatkowej **51**
Rysunek 4. Jakość informacji uzyskanych z systemu rachunkowości **60**
Rysunek 5. System rachunkowości z perspektywy uzyskanych danych w obliczu łamania zasady wiernego i rzetelnego obrazu **66**
Rysunek 6. Kreatywna rachunkowość, manipulacja a przestępstwo **97**

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Udział największych 20 bankructw firm w USA względem roku bankructwa [w %] **32**

Wykres 2. Podział kosztów wynagrodzeń spółki α na wynagrodzenia z tytułu aktu powołania, umowy cywilnoprawne oraz umowy o pracę w roku 2015 [w %] **145**

Wykres 3. Zestawienie kosztów dotyczących wynagrodzenia Prezesa Zarządu spółki α w roku 2015 [w tys. zł] **146**

Wykres 4. Zestawienie kosztów ZUS dotyczących wynagrodzenia Prezesa Zarządu spółki α w roku 2015 [w tys. zł] **147**

Wykres 5. Zestawienie uzyskanych przychodów, w stosunku do poniesionych kosztów i osiągniętego zysku spółki α w roku 2015 [w %] **150**

Wykres 6. Zestawienie osiągniętego wyniku spółki α w roku 2015 [w %] **150**

Wykres 7. Zestawienie osiągniętego wyniku spółki α w roku 2015 [w %] **151**

Wykres 8. Zestawienie zysku brutto z działalności operacyjnej spółki α w roku 2015 z uwzględnieniem wynagrodzenia z tytuły umowy o pracę Prezesa Zarządu [w %] **151**

Wykres 9. Struktura kosztów działalności operacyjnej spółki β w latach 2013–2015 [w %] **154**

Wykres 10. Udział rzeczowych aktywów trwałych w sumie bilansowejspółki β w latach 2013–2015 [w %] **155**

Wykres 11. Podział środków trwałych spółki β w latach 2013–2015 [w %] **155**

Wykres 12. Struktura przychodów spółki β w latach 2013–2015 [w %] **166**

Wykres 13. Zestawienie przychodów i kosztów spółki β w latach 2013–2015 [w %] **167**

Wykres 14. Zestawienie wyników spółki β w latach 2013–2015 [w %] **167**

Wykres 15. Koszty rodzajowe w roku 2013 przy zastosowaniu przyjętych stawek amortyzacyjnych i stawek przyjętych z wykazu [w %] **168**

Wykres 16. Koszty rodzajowe w roku 2014 przy zastosowaniu przyjętych stawek amortyzacyjnych i stawek przyjętych z wykazu [w %] **168**

Wykres 17. Koszty rodzajowe w roku 2015 przy zastosowaniu przyjętych stawek amortyzacyjnych i stawek przyjętych z wykazu [w %] **169**

Wykres 18. Zestawienie przychodów i kosztów spółki β w latach 2013–2015 [w %] **169**

Wykres 19. Zestawienie wyników spółki β w latach 2013–2015 [w %] **170**

Wykres 20. Struktura kosztów działalności operacyjnej spółki γ za lata 2011–2015 [w %] **179**

Wykres 21. Struktura kosztów spółki γ za lata 2011–2015 [%] **176**

Wykres 22. Zestawienie grup aktywów trwałych spółki γ za lata 2014–2015 [w %] **179**
Wykres 23. Zestawienie aktywów trwałych do sumy bilansowej spółki γ za lata 2014–2015 [w %] **179**
Wykres 24. Wartość ulepszeń środków trwałych spółki γ w roku 2014 [w %] **180**
Wykres 25. Zestawienie przychodów spółki γ za lata 2011–2015 [w %] **181**
Wykres 26. Zestawienie przychodów i kosztów spółki γ za lata 2011–2015 [w %] **181**
Wykres 27. Zestawienie osiągniętego zysku spółki γ za lata 2011–2015 [w %] **182**
Wykres 28. Zestawienie przychodów i kosztów spółki γ w roku 2014 [w %] **183**
Wykres 29. Zestawienie osiągniętego zysku spółki γ w roku 2014 [w %] **183**

Marta Stanisławska – dr nauk ekonomicznych, doradca podatkowy. Doktorantka i współpracowniczka Wydziału Prawa Uniwersytetu SWPS w Warszawie. Wykładowczyni Stowarzyszenia Księgowych Oddziału Dolnośląskiego we Wrocławiu, pracownik dydaktyczny PWSZ im. Witelona w Legnicy.

Manipulacja danymi finansowymi jednostki gospodarczej to zjawisko powszechne – ciekawe pod względem praktycznym i teoretycznym. Otóż w kontekście polskich regulacji można manipulować danymi finansowymi, działając zgodnie z prawem i przestrzegając zasad rachunkowości. Wytyczenie sztywnej granicy pomiędzy sprawozdaniem finansowym zawierającym sfałszowane wyniki oraz takim, które je przedstawia jedynie w inny, ale dozwolony prawnie sposób, okazuje się niemożliwe. Książka stanowi próbę kompleksowej analizy tego zagadnienia – na tle historycznym, normatywnym, statystycznym i pragmatycznym.

Jakie są możliwości kreatywnej manipulacji informacjami finansowymi podmiotu gospodarczego w Polsce? Jakie są powody braku wychwytywania oszustw księgowych przez biegłych rewidentów i audytorów wewnętrznych? Czy należałoby zmienić procedury, aby możliwie najskuteczniej zabezpieczyć odbiorców sprawozdań finansowych?

ISBN: 978-83-8022-036-2

9 788380 220362 >

cena: 49 zł
(w tym 5% VAT)